

MEĐUNARODNA POLITIKA

BEOGRAD
GOD. LXVII, BR. 1164
OKTOBAR–DECEMBAR 2016.

U FOKUSU

Jelica Gordanić

AZERBEJDŽANSKI MODEL
MULTIKULTURALIZMA
– MOGUĆE PORUKE ZA SRBIJU

Ognjen Dragičević

BRETONVUDSKE INSTITUCIJE
NEMAJU ALTERNATIVU: DA LI AZIJSKA
INVESTICIONA BANKA PREDSTAVLJA
PRETNJU POSTOJEĆIM MEĐUNARODNIM
FINANSIJSKIM INSTITUCIJAMA?

Aleksandar Jazić

ZAGAĐENJA IZAZVANA POPLAVAMA
KAO GLOBALNI PROBLEM

ANALIZE

Miloš Milenković

POKUŠAJI ODREĐENJA STRUKTURE –
RASPODELE MOĆI
U POSTHLADNORATOVSKOM
MEĐUNARODNOM SISTEMU

Mitko Arnaudov

UTICAJ PROCESA EVROPEIZACIJE
NA USVAJANJE GRAĐANSKOG
(NADNACIONALNOG) IDENTITETA
U REPUBLICI MAKEDONIJI

Miloš Srzentić

STRUKTURNE PROMENE U PRIVREDAMA EU
I SAD-A OD POČETKA SVETSKJE EKONOMSKE
KRIZE DO DANAS

DOKUMENTI

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 3373 825 (pretplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXVII, br. 1164, oktobar–decembar 2016.

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav Đorđević

Glavni i odgovorni urednik

Dr Dragan Đukanović

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Dragan Petrović

Sekretar redakcije

Dr Vladimir Trapara

Izdavački savet

- Prof. dr Tanja Mišćević (predsedavajuća), glavni pregovarač Srbije sa EU
vanredni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Milica Delević, docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Duško Lopandić, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd
Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Milan Šahović, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Luka Brkić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska
Dr Hue Li, Institut za svetsku ekonomiju i politiku
Kineske akademije društvenih nauka Peking, Kina
Dr Žoltan Hajdu, Mađarska akademija nauka, Pečuj, Mađarska
Jorgos Leventis, Univerzitet Ujedinjenih nacija
i Međunarodni bezbednosni forum, Levkozija, Kipar
Dr Mihail M. Lobanov, Institut za ekonomiju Ruske akademije nauka, Moskva, Rusija
Dr Hrvoje Butković, Institut za međunarodne odnose i razvoj, Zagreb, Hrvatska
Prof. Nikoleta Sirgi, Fakultet za ekonomiju Univerziteta Zapadni Temišvar,
Temišvar, Rumunija
Dr Zoila Gonsales Maikas, Institut za međunarodne odnose, Havana, Kuba
Dr Biser Bančev, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka, Sofija, Bugarska
Prof. dr Joakim Beker, Institut za međunarodnu ekonomiju i razvoj Univerziteta za
ekonomiju i poslovnu administraciju, Beč, Austrija
-
-

Uredništvo

Dr Milovan Radaković, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Ana Jović-Lazić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Aleksandar Jazić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Slobodan Janković, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Ivan Dujić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Vidoje Golubović, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Žaklina Novičić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prof. dr Miroslav Mladenović, vanredni profesor,
Fakultet bezbednosti, Beograd

Prelom

Sanja Balović

Lektura

Maja Jovanović

Štamparija

JP Službeni glasnik, Jovana Ristića 1, Beograd

Tiraž: 300 primeraka

Godišnja pretplata

Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327 Godina LXVII, br. 1164, oktobar-decembar 2016. ISSN 0543-3657

Sadržaj

U FOKUSU

Jelica Gordanić

Azerbejdžanski model multikulturalizma
– moguće poruke za Srbiju 5

Ognjen Dragičević

Bretonvudske institucije nemaju alternativu:
da li Azijska investiciona banka predstavlja pretnju
postojećim međunarodnim finansijskim institucijama? 24

Aleksandar Jazić

Zagađenja izazvana poplavama kao globalni problem 42

ANALIZE

Miloš Milenković

Pokušaji određenja strukture – raspodele moći
u posthladnoratovskom međunarodnom sistemu 56

Mitko Arnaudov

Uticaj procesa evropeizacije na usvajanje
građanskog (nadnacionalnog) identiteta
u Republici Makedoniji 72

Miloš Srzentić

Strukturne promene u privredama EU i SAD-a
od početka Svetske ekonomske krize do danas 91

PRIKAZI

Mitko Arnaudov: Noam Čomski, Jer mi tako kažemo 105

DOKUMENTI

UVODNO IZLAGANJE MINISTRA SPOLJNIH POSLOVA
IVICE DAČIĆA NA MEĐUNARODNOJ KONFERENCIJI
„POJAS I PUT - BALKANSKA PERSPEKTIVA“ 109

UDK: 316.72(497.24)
Bibliid 0543-3657, 67 (2016)
God. LXVII, br. 1164, str. 5–23
Pregledni članak
Primljen: 8.9.2016.

Jelica GORDANIĆ¹

Azerbejdžanski model multikulturalizma – moguće poruke za Srbiju

SAŽETAK

Koncept multikulturalizma na evropskom kontinentu u krizi je poslednjih decenija. S druge strane, u Azerbejdžanu, na granici Evrope i Azije, multikulturalizam doživljava uspon. Razloge za to treba tražiti u zajedničkoj istoriji velikog broja etničkih zajednica koji su naseljavali njegovu teritoriju i razvili kulturu tolerancije, kao jedan od preduslova za uspeh koncepta multikulturalizma. Rad istražuje položaj Hrišćana, Jevreja, sunita i drugih manjinskih zajednica u Azerbejdžanu, kao i pravnu regulisanost njihovog položaja sa aspekta unutrašnjeg i međunarodnog prava. Ukazuje se i na azerbejdžansku promociju multikulturalizma, kao važnog dela spoljne politike, putem Baku procesa pokrenutog 2008. godine. Odnosi Srbije i Azerbejdžana ubrzano se razvijaju poslednjih nekoliko godina, i praksa ove kavkaske države u pogledu promocije multikulturalizma može predstavljati model za Srbiju koja ima potencijal za razvoj i promociju sopstvenog modela multikulturalizma.

Ključne reči: Azerbejdžan, multikulturalizam, etničke zajednice, Baku proces, Srbija.

¹ Jelica Gordanić, istraživač saradnik. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
E-mail: jelica@diplomacy.bg.ac.rs

Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, finansiranog od strane Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (evidencioni broj: 179029), a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2016. godine.

Uvod

Ideja o pravnom i političkom regulisanju etničkih različitosti - poznata kao multikulturalizam, javlja se u Zapadnim zemljama od 70-ih do sredine 90-ih godina XX veka kao „mehanizam zamene starijih oblika etničke i rasne hijerarhije novim odnosima demokratskog građanstva.“² Koncept multikulturalizma podrazumeva „sistem uverenja i ponašanja, koji prepoznaje i poštuje prisustvo svih različitih grupa u jednom društvu ili organizaciji, priznaje i ceni njihove socio-kulturne razlike i ohrabruje i omogućava njihov kontinuirani doprinos u okviru inkluzivnog kulturnog konteksta koji osnažuje sve članove društva ili organizacije.“³

Multikulturalizam kao takav predstavlja negiranje ranijih ideja o unitarnim i homogenim državama. Suprotstavlja se tzv. etnocentrizmu (formiranju mišljenja o nekom društvu na osnovu vrednosti sopstvenog društva) i jača kulturnu različitost i integraciju kao osnovne faktore društva.⁴ Države poput Švedske, Kanade, Australije i drugih razvile su koncept multikulturalizma kao centralni deo vladine politike kako bi poboljšale inkluziju nacionalnih (etničkih manjina) i omogućile ostvarenje kulturne različitosti. „Povećanim učešćem nacionalnih manjina u političkom životu raste i njihova zastupljenost u državnim telima i organima što poboljšava manjinsku integraciju u društvo, a rešavanjem problema nacionalnih manjina kroz sučeljavanje mišljenja u parlamentu i druge demokratske procese u okviru sistema sprečava se i pojava nacionalno motivisanih sukoba.“⁵ U svetu danas ima svega desetak jednonacionalnih država u kojima živi 0,5% svetskog stanovništva. Višejezičke i višenacionalne države predstavljaju pravilo, a ne izuzetak na globalnom nivou. U svetu postoji nešto manje od 200 država, a relevantnih nacionalnih grupa ima preko hiljadu.⁶

Od sredine devedesetih dolazi do trenda pada koncepta multikulturalizma i oživljavanja ideja o izgradnji jedinstvene nacije, unitarnog državljanstva, pa i povratka asimilacije. Ove ideje uzrokovane su strahovima većinskih grupa koje su koncepte različitosti videle kao pretnju njihovom dosadašnjem načinu života. Politički uspon nativista i populističkih desničarskih pokreta u mnogim razvijenim i tolerantnim evropskim državama, doveo je do slabljenja vere u

² Will Kymlicka, *Multiculturalism: Success, Failure and the Future*, Transatlantic Council on Migration, Washington DC: Migration Policy Institute, 2012, p. 1.

³ Caleb Rosado, *Toward a Definition of Multiculturalism*, ROSADO CONSUTLING for Change in Human Systems, 1997, p. 2.

⁴ Zeynab Aliyeva Mahammadali, *The sources of multiculturalism in Azerbaijan*, *WALIA journal* 30(S1), 2014, pp. 299-303, p. 299.

⁵ Predrag Terzić, *Načini predstavljanja nacionalnih manjina u zakonodavnim telima država Jugoistočne Evrope*, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu*, 2012, str. 113-127. str. 115.

⁶ Videti detaljnije kod: Vojislav Stanovčić, *Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava*, *Fakultet političkih nauka Godišnjak* 2008, Beograd, 2008, str. 479-503, str. 480.

multikulturalizam. Tako su se npr. u Danskoj, usponom Danske narodne stranke javile ideje i slogani „Danska Dancima“, čime se negiraju ideje multikulturalizma.⁷

Multikulturalna kriza je, čini se, kulminirala i doživela veliki neuspeh u Evropi krajem 2015. i početkom 2016. godine usled nemogućnosti pronalaženja odgovarajućeg rešenja za problem sve većeg broja migranata. „Naš pristup multikulturalnosti koji se svodi na poziv „hajmo živeti jedni sa drugima i biti sretni“ doživio je neuspeh, potpuni neuspeh“, reči su nemačke kancelarke Angele Merkel, koje su uzdrmale do tada multikulturalni evropski kontinent.⁸

U drugom delu evropskog kontinenta, u Azerbejdžanu, multikulturalizam doživljava uspon. Vekovna kulturna različitost i prisustvo mnogobrojnih naroda i religija i na teritoriji Azerbejdžana stvorili su tolerantno i multikulturalno društvo, koje je poslednjih decenija, razvojem i promocijom koncepta multikulturalizma uspeo da stvori pozitivan i prepoznatljiv primer daleko van sopstvenih granica.

Izvori multikulturalizma u Azerbejdžanu

Teritorija današnjeg Azerbejdžana, na obali Kaspijskog mora, predstavlja poveznicu evropskog i azijskog kontinenta. Azerbejdžan je od davnina razvijao tradiciju poštovanja kulturnih različitosti, zbog činjenice da je bio i deo istorijskog Puta svile. Mnogobrojni trgovci, vojnici, nomadi, monasi prolazili su njegovom teritorijom idući iz Evrope u Aziju i obrnuto. U ovom periodu služio je kao „kapija između daleke i mistične Kine i bogate Evrope, i budući da je predstavljao deo Puta svile, bio je interesantan ne samo za ljude različitog kulturnog porekla, nego i za mnogobrojne trgovce koji su duže zadržavali na njegovoj teritoriji.“⁹

Najvažniji preduslov za postojanje multikulturalizma u Azerbejdžanu predstavljaju brojne etničke grupe koje od davnina žive na njegovoj teritoriji. Današnji Azerbejdžan je etnički raznolika zemlja sa oko 9,4% pripadnika etničkih grupa.¹⁰ Prema popisu iz 2009. godine najbrojniji su Lezgi (2%), zatim slede Jermeni (1,3%), Rusi (1,3%), Tališi (1,3%), Avari (0,6%), Turci

⁷ Will Kymlicka, The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accommodation in diverse societies, p. 97. Internet: https://www.researchgate.net/profile/Will_Kymlicka/publication/229944758_The_rise_and_fall_of_multiculturalism_New_debates_on_inclusion_and_accommodation_in_diverse_societies/links/569f87b808ae2c638eb7a85.pdf 22/06/2016.

⁸ Kriza multikulturalizma: nepoželjni stranci, *Radio Slobodna Evropa*, 16. 01. 2011. Internet: http://www.slobodnaevropa.org/content/kriza_multikulturalizma_nepozeljni_stranci/2276192.html 03/05/2016.

⁹ Zeynab Aliyeva Mahammadali, The sources of multiculturalism in Azerbaijan, op cit., p. 299.

¹⁰ Republic of Azerbaijan, Ministry of Foreign Affairs, Ethnic minorities, Cultural Diversity in the Republic Of Azerbaijan. Internet: <http://www.mfa.gov.az/en/content/11411/05/2016>.

(0,4%), Tatari (0,3%), Tati (0,3%), Ukrajinci (0,3%), Gruzijci (0,1%), Jevreji (0,1%), Kurdi (0,1%), Šakuri (0,1%), Udi (0,04%), Ksinaloi (0,02%) i ostali (oko 0,1%).¹¹ Prisustvo različitih etničkih grupa stvara i lingvističku šarolikost. Tako su na ovom području prisutni jezici koji pripadaju različitim lingvističkim grupama - npr. jermenski kao indo-evropski jezik, ruski kao istočno-slovenski, kurdski i tališki - kao jezici iz iranske grupe jezika, avarski i sinhalski, kao kavkaski i severno-kavkaski jezici.¹² Pored jezičke različitosti, pripadnici ovih etničkih grupa imaju drugačije religije, običaje, sisteme vrednosti, ali zajedničko za sve njih jeste to da su svojim kulturnim različitostima imale uticaja na oblikovanje celokupne azerbejdžanske kulture.

Pored toga, tokom različitih istorijskih perioda stanovnici ovog područja dolazili su u dodir sa različitim religijama, koje su doprinele formiranju multikulturalne klime. Tradicije i vrednosti velikih religija - zoroastrizma, islama, hrišćanstva i judeizma - imale su važan uticaj na formiranje interkulturalnog dijaloga u unutrašnjoj i spoljnoj politici Azerbejdžana.

Zoroastrizam na teritoriji Azerbejdžana datira od I veka pre nove ere.¹³ Jedan od najvažnijih praznika u Azerbejdžanu, Novruz, praznik proleća, potiče iz zoroastrijske tradicije. Pored toga, današnji Hram vatre u Bakuu, nekada je bio zoroastrijski hram posvećen vatri (obožavanju vatre), i danas predstavlja jedan od najznačajnijih lokaliteta koji pokazuje prisustvo zoroastrizma u ovoj državi.

Islamska kultura oblikovala je u najvećoj meri kulturu savremenog Azerbejdžana. Islam je dominantna religija današnjeg Azerbejdžana - 75% Azerbejdžanaca su šiiti, a oko 25% suniti.¹⁴ Islam se na teritoriji Azerbejdžana pojavio u VII veku. Arapskim osvajanjima u IX i X veku islamska religija se širi, otvaraju se medrese u kojima se nastava odvija na arapskom jeziku. Na taj način, arapski jezik i arapska kultura ostavljaju veliki uticaj na ovo područje, pa neki autori smatraju da je arapski jezik za azerbejdžansku kulturu isto što i latinski jezik za kulturu zapadne Evrope.¹⁵

¹¹ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, [State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan], Azərbaycanın Əhalisi (statistik bülleten) 2016 [Population of Azerbaijan (statistical bulletin) 2016] Baku 2016, p. 20.

¹² Detaljnije videti na: Ahmad Shahidov, National minorities in South Caucasus, Azerbaijan Institute for Democracy and Human Rights (AIDHR). Internet: <http://www.osce.org/odihr/124832?download=true>

¹³ Zoroastrizam je zasnovan na učenjima proroka Zarastre i predstavlja jednu od najstarijih svetskih dualističkih religija. Do muslimanskih osvajanja u VII v.n.e bio je dominantna religija u Persiji.

¹⁴ How Many Shia Are There In The World?, Internet: http://www.islamicweb.com/beliefs/cults/shia_population.htm 11/08/2016.

¹⁵ Zeynab Aliyeva Mahammadali, The sources of multiculturalism in Azerbaijan...op.cit., prema: Namiq Abbas, (2012) The cultural policy of Azerbaijan Republic in modern condition and development factors of moral values (ethnographic research), Baki.

Takođe, tradicija judeizma prisutna je na ovom području od davnina. Sa sigurnošću se može tvrditi da su Jevreji teritorije Azerbejdžana naselili pre 15 vekova, kao rezultat politike Sasanidskog carstva i da su bili smešteni u pograničnim delovima, kako bi zemlju čuvali od neprijatelja. U kontaktu sa lokalnim stanovnicima zadržali su religiju, običaje i kulturu.¹⁶ Danas su Jevreji u Azerbejdžanu prisutni u nekoliko podgrupa, od kojih su najbrojniji Kavkaski Jevreji, Aškenzi (evropski) i Gruzijски Jevreji. U predgrađu grada Guba nalazi se Crveni grad (Krasnaja sloboda), jedino naselje van Izraela u potpunosti naseljeno Jevrejima.¹⁷ Antisemitizam skoro da ne postoji.¹⁸

Hrišćanstvo se na području današnjeg Azerbejdžana pojavilo u vreme Kavkaskе Albanije.¹⁹ U III i IV veku dolazi do formiranja crkvene hijerarhije i sveštenstva. Religijske knjige prevedene su sa sirijskog, aramejskog i grčkog jezika na albanski. Padom albanskih melika, hrišćanski običaji sprovode se na jermenskom jeziku. Pravoslavno hrišćanstvo širi uticaj na ovom prostoru od X do XVIII veka. Po uputstvu Sinoda iz 1836. godine Albanska crkva se ukida, a njena imovina prenosi se na jermensku crkvu Ečmijazdina. Albanska crkva obnavlja se 80-ih i 90-ih godina XX veka.²⁰ Hrišćanstvo u današnjem Azerbejdžanu zastupljeno je u vidu pravoslavlja, katoličanstva i protestantizma.²¹

Vidimo da je na razvoj multikulturalnog duha Azerbejdžana uticalo nekoliko faktora- istorijski deo Puta svile, prisustvo različitih etničkih grupa na njegovoj teritoriji i vekovno prisustvo brojnih religija. Usled zajedničke istorije i tradicije na ovom području nije se razvio religijski ekstremizam. Prema mišljenjima vrhovnih poglavara neislamskih religija, pripadnici drugih veroispovesti u Azerbejdžanu mnogo slobodnije izvide svoje religijske obrede u odnosu na mnoge druge evropske države.²²

¹⁶ Ayerbaijan, History of religion. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html 12/05/2015.

¹⁷ Nigar Orujova Krasnaya Sloboda - unique settlement of Jews in Azerbaijan, Azernews, 02/06/2014. Internet: <http://www.azernews.az/travel/67543.html> 08/05/2016.

¹⁸ Azerbaijan: Update to AZE19547.E of 26 January 1995, on the treatment of Jews, particularly in Baku, and available protection. Internet: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=topic&tocid=4565c2252c&toid=4565c25f3ad&publisher=&type=&coi=AZE&docid=3ae6acc36a&skip=0> 08/05/2016.

¹⁹ Kavkaska Albanija je naziv za istorijsku oblast istočnog Kavkaza koja se prostirala na teritoriji današnjeg Azerbejdžana i delimično južnog Dagestana, i nije povezana sa današnjom Republikom Albanijom.

²⁰ Ayerbaijan, History of religion. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html 12/05/2016.

²¹ Detaljnije videti: Azerbaijan, Religions in present Azerbaijan. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html 12/05/2016.

²² Sabuhi Mamedi, Azerbaijan's Jewish enclave. The International Relations and Security Network, Swiss Federal Institute of Tehnology, Zurich. Internet: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lang=en&id=52398> 13/05/2016.

Multikulturalizam u praksi

Neki od preduslova za uspeh multikulturalizma u Azerbejdžanu predstavljaju: neprivilegovani status islama, kao većinske religije u ustavu; sekularni pravosudni sistem bez šerijatskog zakona u porodičnim pitanjima; religijsko zakonodavstvo koje je isto za muslimanske i nemuslimanske zajednice; neograničavanje prava izbora ili promene vere; neučenje religije u javnim školama; mogućnost sklapanja braka sa pripadnicima drugih religija, nepostojanje obaveze žena udatih za Azerbejdžance da prihvate islam kao religiju.²³

Hiljadama godina pripadnici sunita i šiita svoje religijske obrede izvode na drugačiji način i na drugačijim religijskim mestima. Jedan od najskorijih slučajeva njihovog jedinstva je zabeležen upravo u Azerbejdžanu na džuma molitvi održanoj u Hejdar džamiji u Bakuu 15. januara 2016, kada su pripadnici obe muslimanske struje, suniti i šiiti, zajedno izvodili namaz. Na ovoj teritoriji nisu postojali sukobi sunita i šiita, te ova zajednička molitva predstavlja važnu poruku za ceo svet, imajući u vidu porast broja verskih i etničkih sukoba. Sukobi šiita i sunita su posebno aktuelni na Bliskom istoku i u odnosima Saudijske Arabije, Pakistana i Irana. S druge strane, u Evropi je u poslednjih nekoliko godina islamofobija u vrtoglavom porastu. Zahvaljujući multikulturalnom viševjekovnom stavu i razvijenoj kulturi tolerancije, ova zemlja izbegla je scenario mnogih muslimanskih država u kojima se sukobi sunita i šiita intenziviraju.²⁴

S druge strane, položaj Jevreja je drugačiji u odnosu na druge islamske zemlje. Za razliku od suseda, Irana i Turske, koji ne gaje blagonaklonu politiku prema Izraelu, Azerbejdžan od sticanja nezavisnosti 1992. godine održava prijateljske odnose sa Izraelom. Izrael je jedan od najvažnijih kupaca azerbejdžanske nafte, dok Azerbejdžan predstavlja jedan od najvažnijih kupaca izraelske vojne tehnologije.²⁵ Od sticanja nezavisnosti Azerbejdžana 1991. godine, jevrejska zajednica intenzivira aktivnosti, jača odnose sa jevrejskim organizacijama i osniva verske škole, kulturne centre, društva (npr. žensko udruženje Eva i udruženje Hesed-Hershon), klubove i novine (Az-Iz, Bashnya, Amishav). U martu 2003. godine u Bakuu otvorena je nova sinagoga uz pomoć donatora različitih veroispovesti, uključujući i

²³ Willy Fautré, Non-Muslim religious minorities in Azerbaijan, Human Rights Without Frontiers, 12.11.2013. Internet: <http://www.strasbourgconsortium.org/content/blurp/files/Azerbaijan%2012%20November.pdf> 20/06/2016.

²⁴ Videti detaljnije: Azerbaijan model of multiculturalism is different, CASPI Daily Social and Political Newspaper, 19 January 2016. Internet: <http://kaspi.az/en/azerbajjans-model-of-multiculturalism-is-different/> 13/06/2016.

²⁵ Jewish Virtual Library, Azerbaijan. Internet: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/vjw/Azerbaijan.html> 13/06/2016.

azerbejdžanske Muslimane. Iste godine prva jevrejska škola dobila je dozvolu za održavanje nastave.²⁶

Za stanovnike katoličke veroispovesti značajan korak predstavljala je zvanična državna poseta pape Jovana Pavla II u maju 2002. godine. Nekoliko godina ranije, vlasti Azerbejdžana ustupile su zemljišnu parcelu katoličkoj zajednici, na kojoj je 2007. godine sagrađena prva katolička crkva u Azerbejdžanu. Vatikanski ministar inostranih poslova Đovani Lajolo, u državnoj poseti Azerbejdžanu, izrazio je zadovoljstvo "državom gde mnoge religije i kulture spajaju" i nivoom "prijateljske komunikacije između Azerbejdžana i Vatikana".²⁷

Na teritoriji Azerbejdžana živi oko 2% pripadnika pravoslavne veroispovesti. Baku-kaspijska eparhija uspostavljena je 1998. godine kao 128. eparhija Ruske pravoslavne crkve. Prema rečima patrijarha Aleksija II "osnivanje Baku-kaspijske eparhije je važan događaj za sve pravoslavne vernike u Azerbejdžanu i olakšava dijalog između muslimanskih i pravoslavnih zajednica".²⁸ Patrijarh moskovski i cele Rusije, Kiril, imao je važnu religijsko-političku ulogu posrednika u potpisivanju Baku deklaracije o pitanju Nagorno Karabaha. Potpisivanje Baku deklaracije predstavljalo je prekretnicu u turbulentnom dijalogu između Jermeske Apostolske crkve i Kavkasko muslimanskog odbora započetog 1988. godine.²⁹

Pravna regulisanost položaja nacionalnih manjina u Azerbejdžanu sa aspekta unutrašnjeg i međunarodnog prava

Međunarodnopravni aspekt

Azerbejdžan je ratifikovao Okvirnu Konvenciju Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina 2000. godine, sa određenim rezervama koje se tiču suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kao i spoljašnje i unutrašnje bezbednosti države.³⁰

Potpisnik je i Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima Saveta Evrope, koju nije ratifikovao (iako je to bio jedan od uslova za članstvo

²⁶ U školi se ne praktikuju molitve od donošenja Azerbejdžanskog Zakona o razdvajanju religije i države.

²⁷ Wael Salibi, European Parliament: Azerbaijan a Land of Religious Tolerance. *Aleteia*. 16/05/2014. Internet: //aleteia.org/2014/05/16/european-parliament-azerbaijan-a-land-of-religious-tolerance/#sthash.5gtEg9mp.dpuf 22/06/2016

²⁸ The Russian Diaspora In Azerbaijan. 15/01/2010. Internet: <http://Russkiymir.Ru/En/Publications/139486/11/08/2016>

²⁹ Willy Fautre, Ethnic Minorities in Azerbaijan, An Overview, Ibidem.

³⁰ Council of Europe, National Minorities, State parties to the Convention. Internet: State parties to the Convention. <http://www.coe.int/en/web/minorities/etats-partie> 08/06/2016.

u Savetu Evrope). Pored Azerbejdžana, Povelju nisu ratifikovale i mnoge druge evropske države, poput Rusije, Gruzije, Moldavije i BJR Makedonije. Azerbejdžan je pristupio i UNESCO Konvenciji o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izražaja.

Unutrašnji aspekt

U pogledu regulisanja položaja manjina sa aspekta unutrašnjeg prava, nepohodno je poći od Ustava, najvažnijeg pravnog akta jedne države. Ustav Azerbejdžana članom 25. garantuje svim građanima jednaka prava i slobode, bez obzira na pol, rasu, veru, nacionalnost, jezik, poreklo, uverenja. Zabranjuje se ograničenje prava i sloboda građana na osnovu rase, nacije, religije, jezika, pola, uverenja, političke ili društvene pripadnosti.³¹ Ustav garantuje verske slobode, i zabranjuje mešanje Vlade u religiozne aktivnosti bilo koje grupe ili pojedinca.³² Pravna registracija je neophodan preduslov za legitimno funkcionisanje verskih organizacija. Registracija se može odbiti u slučajevima kada je delovanje zajednice u suprotnosti sa zakonom, ili zasnovano na neistinitim informacijama.³³ Zabranjuje se širenje bilo kakvog vida mržnje na osnovu verskih uverenja. Verskim organizacijama koja deluju u suprotnosti sa sopstvenim osnivačkim ciljevima – npr. izazivanje rasne, nacionalne mržnje ili netrpeljivosti, rad može biti ograničen ili ukinut.

Član 45. Ustava predviđa pravo na upotrebu maternjeg jezika i niko ne može biti lišen prava na upotrebu istog. Zakon o državnom jeziku, usvojen 2002. godine, zahteva upotrebu azerbejdžanskog jezika u javnoj upravi i medijima, iako se manjinski jezici često koriste u službenoj komunikaciji u regionima koji su gusto naseljeni pripadnicima nacionalnih manjina.³⁴ Zakon o obrazovanju garantuje pravo obrazovanja na maternjem jeziku i pravo manjina da imaju odeljenja ili škole na svom jeziku. U regionima naseljenim manjinskim grupama škole sprovode dva sata nastave na manjinskim jezicima. Pored toga, postoje škole koje sprovode pun plan i program na ruskom i, u manjoj meri, na gruzijskom i lezginskom jeziku. Nastava u visokom obrazovanju sprovodi se na ruskom i azerbejdžanskom jeziku.³⁵

Zakonom o kulturi država garantuje svim pripadnicima nacionalnih manjina jednaka prava, kao i pravo na očuvanje njihove kulture, određivanje

³¹ The Constitution of the Republic of Azerbaijan. Article 25. Right for equality. Internet: <http://en.president.az/azerbaijan/constitution 21/06/2016>.

³² The Constitution of the Republic of Azerbaijan. Article 48. Freedom of conscience, Ibidem.

³³ Law of the Republic of Azerbaijan "On Freedom of Religious Belief" (last amended 10 October 1997). Article 12. State Registration of Religious Associations. Internet: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/64876/92616/F807945406/AZE64876.pdf> 21/06/2016.

³⁴ Willy Fautre. Ethnic Minorities in Azerbaijan, An Overview. Human rights without frontiers. Internet: https://www.academia.edu/10576325/Ethnic_Minorities_in_Azerbaijan 21/06/2016.

³⁵ Ibidem

kulturnog identiteta, uspostavljanje, jačanje i razvoj kulturnih izvora. Pripadnici nacionalnih manjina osnivaju svoje nacionalne kulturne centre, udruženja i druge organizacije. Među najvažnijima treba pomenuti rusku zajednicu, slovenski kulturni centar, azerbejdžansko-izraelske zajednice, ukrajinsku zajednicu, kurdski kulturni centar, lezginski nacionalni centar "Samur", centar azerbejdžansko-slovenske kulture, tatarski kulturni centar, azerbejdžansko-tatarsku zajednicu, Tatarsko kulturno društvo "Tugan-Tel", društvo krimskih Tatara "Krim", gruzijsku zajednicu, humanitarno društvo Azerbajdžana i Gruzije, gruzijsku zajednicu, avarska društva, zajednice kavkaskih, evropskih i gruzijskih Jevreja, nemačko kulturno društvo "Kapelhaus", udski kulturni centar, poljski kulturni centar "Poljska" i dr.³⁶

Krivični zakon članom 61.1.6. predviđa da za bilo koje krivično delo, rasna, nacionalna, verska mržnja ili fanatizam predstavlja otežavajuću okolnost.³⁷

Uredba predsednika Republike Azerbejdžan od 16. septembra 1992, "O državnoj pomoći u zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, manjinskih naroda i etničkih grupa, kao i razvoju njihovog jezika i kulture" garantuje državnu pomoć u oblastima: "1) zaštite, očuvanja i razvoja kulturne, verske i jezičke specifičnosti nacionalnih manjina, manjinskih naroda i etničkih grupa; 2) sloboda da se bude veran nacionalnim tradicijama, ostvarivanjima verskih obreda i ceremonija, očuvanju i korišćenju mesta molitve (verske službe); 3) besplatan razvoj narodne umetnosti i nacionalnih rukotvorina; 4) zaštita istorijskih spomenika svih naroda; 5) očuvanje i zaštita mesta koja su od javnog značaja, rezervata, parkova i drugih prirodnih objekata."

Prava pripadnika nacionalnih manjina razvijana su i „Nacionalnim programom za poboljšavanje efikasnosti u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda u Republici Azerbejdžan“. Prva verzija nacionalnog programa usvojena je 2006, a sledeća 2011. godine. U članu 2. 2. Nacionalni plan obuhvata zaštitu kulturnog nasleđa pripadnika etničkih manjina i navodi listu organa koji su zaduženi za sprovođenje ovog dela plana: Kabinet predsednika Republike Azerbejdžan, kabinete ministara, Ministarstva kulture, turizma i prosvete, Azerbejdžansku nacionalnu akademiju nauka, kao i Kancelariju ombudsmana (komesara za ljudska prava).³⁸ Zamerka pravnom regulisanju položaja manjina u Azerbejdžanu jeste nepostojanje posebnog tela za pitanja manjina na institucionalnom nivou, iako kancelarija ombudsmana ima za cilj da delimično popuni tu prazninu.³⁹

³⁶ Willy Fautre. Ethnic Minorities in Azerbaijan, An Overview. Human rights without frontiers. Internet: https://www.academia.edu/10576325/Ethnic_Minorities_in_Azerbaijan 21/06/2016.

³⁷ Videti detaljnije: Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Intenet: <http://www.parliament.am/library/Qreakan/Azerbadjan.pdf> 21/06/2016.

³⁸ National Program for Action to Raise Effectiveness of the Protection of Human Rights and Freedoms in the Republic of Azerbaijan. Internet: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/NHRA/NPAzerbaijan.pdf> 21/06/2016.

³⁹ Fernando GARCÉS DE LOS FAYOS, Minorities in the South Caucasus: New visibility amid old frustrations. P. 13. European Parliament. DIRECTORATE-GENERAL FOR EXTERNAL

Multikulturalizam kao deo spoljne politike Azerbejdžana

Jedan od prvih koraka u pravcu promovisanja multikulturalizma kao važnog dela spoljne politike predstavlja „Baku proces“ iz 2008. godine. Baku proces podrazumeva dijalog između ministara kulture, pojedinaca i grupa različitog etničkog i religijskog porekla, kao „antipod nasilju“.⁴⁰ Proces je započeo organizacijom sastanaka evropskih (2008) i islamskih (2009) ministarskih konferencija o interkulturalnom dijalogu, saradnji i razumevanju kao doprinosu održavanja međunarodnog mira i bezbednosti. Sledeći koraci bili su održavanje tri foruma o interkulturalnom dijalogu na visokom diplomatskom nivou.

Prvim forumom o interkulturalnom dijalogu održan je u Bakuu 2011. godine.⁴¹ Predsednik Azerbejdžana Ilham Alijev ovom prilikom poručio je da se „multikulturalizam ne može smatrati kao nešto što nema budućnost. Naprotiv. Ako bi odustali od njega, situacija u svetu mogla bi se značajno pogoršati (...) i alternative bi bile diskriminacija, ksenofobija, anti-semitizam, islamofobija.“⁴² Forum je istakao interkulturalni dijalog kao jedan od najhitnijih izazova sa kojim se svet danas suočava i istakao političke i praktične aspekte interkulturalnog dijaloga, pružajući mogućnost za razmenu dobre prakse.⁴³

Drugi Forum o interkulturalnom dijalogu održan je u Bakuu u periodu od 29. maja do 1. juna 2013. godine, uz saradnju vlasti Azerbejdžana sa UNESCO-m, UN Svetskom turističkom organizacijom, UN Alijansi civilizacije, ISESCO-m i Savetom Evrope. Forum je imao veliki odjek i okupio oko 550 učesnika iz preko 80 država.

Sa ciljem nastavljanja pozitivne prakse u oblastima multikulturalizma i interkulturalnog dijaloga, kao i skretanja pažnje svetske javnosti na ova važna pitanja, u Bakuu je 18. i 19. maja 2015. godine održan treći Forum o interkulturalnom dijalogu, pod nazivom „Sharing Culture for a Shared Security“. Plenarne sesije su otvorile razgovore o kulturnim pravima u

POLICIES POLICY DEPARTMENT. Internet: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522341/EXPO-AFET_SP\(2014\)522341_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522341/EXPO-AFET_SP(2014)522341_EN.pdf) 21/06/2016.

⁴⁰ Georgi Gotev, Azerbaijan positions itself as promoter of multiculturalism. 19. 05. 2015. Internet: <http://www.euractiv.com/section/languages-culture/news/azerbaijan-positions-itself-as-promoter-of-multiculturalism/> 08/06/2015.

⁴¹ Lorenzo Kihlgren Grandi, *The "Baku process": Azerbaijan's Intercultural Turn*. Reset DOC. 18/06/2013. Internet: <http://www.resetdoc.org/story/00000022265>

⁴² Georgi Gotev, Azerbaijan positions itself as promoter of multiculturalism. 19. 05. 2015. Internet: <http://www.euractiv.com/section/languages-culture/news/azerbaijan-positions-itself-as-promoter-of-multiculturalism/> 08/06/2015.

⁴³ Center for Intercultural Dialogue, World Forum on Intercultural Dialogue – Report. Internet: <https://centerforinterculturaldialogue.org/2011/04/15/world-forum-on-intercultural-dialogue-report/> 18/06/2015.

modernom dobu, ulozi verskih lidera u promociji verskog pluralizma i unapređenju zajedničkog razumevanja kao i ulogama međunarodnih organizacija u izgradnji poverenja i razumevanja među kulturama. Održavanje trećeg Foruma o interkulturalnom dijalogu predstavljao je uvod u obeležavanje Svetskog dana za kulturnu raznolikost za dijalog i razvoj (21. maj), kao i obeležavanje desetogodišnjice Konvencije o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza (2005).⁴⁴

Međunarodni centar za multikulturalizam osnovan je 2014. godine u Bakuu, kao „potreba da se promoviše Azerbejdžan širom sveta kao primer tolerancije i da se analizaju usklađenosti društvenih, političkih i drugih aspekata multikulturalnih modela drugih zemalja sa multikulturalnim okruženjem Azerbejdžana.“⁴⁵ Centar ima kancelarije u Nemačkoj, Italiji, Portugalu, Rusiji, Izraelu i Moldaviji i promoviše interakciju između kultura različitih regiona; realizuje projekte za sistematsko otklanjanje nedostataka u obrazovanju, kulturi, nauci i drugim društvenim sferama koje ometaju harmoničan razvoj moralnog integriteta pojedinca; priprema i sprovodi mehanizam za uvažavanje i razvoj istaknutih domaćih i stranih državljana koji imaju posebnu ulogu u ličnom blagostanju i u uspostavljanju odnosa uzajamnog poštovanja i poverenja među narodima i religijama.⁴⁶

Najaktuelniji korak u pravcu promocije multikulturalizma je dekret predsednika Azerbejdžana od 11. januara 2016. kojim se 2016. godina proglašava Godinom multikulturalizma u Azerbejdžanu.⁴⁷

Moguće lekcije za Srbiju

Odnosi Srbije i Azerbejdžana inteziviraju se od 2007. godine, nizom uzajamnih poseta najviših državnih zvaničnika.⁴⁸ Usled sličnih problema sa kojima se suočavaju u pogledu kršenja suvereniteta i teritorijalnog integriteta (Kosovo i Nagorno Karabah), Srbija i Azerbejdžan potpisali su Deklaraciju o strateškom partnerstvu 2013. godine, „uz očekivanje da će taj dokumet dati

⁴⁴ Detaljnije videti na: UNESCO, 3rd World Forum on Intercultural Dialogue: “Sharing Culture for a Shared Security”. Internet: <http://en.unesco.org/events/3rd-world-forum-intercultural-dialogue-sharing-culture-shared-security> 18/06/2016.

⁴⁵ Jamila Babayeva, Baku International Multiculturalism Center to appear in Azerbaijan, AzerNews. 14 May 2014. Internet: <http://www.azernews.az/azerbajjan/67162.html> 12/06/2016.

⁴⁶ Baku International Multiculturalism Centre enters EU’s Transparency Register, AzerTac News Agency. 06/05/2016. Internet: http://azertag.az/en/xeber/Baku_International_Multiculturalism_Centre_enters_EUs_Transparency_Register-949364 12/06/2016.

⁴⁷ Year of Multiculturalism in Azerbaijan, CBS, 15. 01. 2016. Internet: <http://cbc.az/en/news/culture1/year-of-multiculturalism-in-azerbajjan.page> 12/06/2016.

⁴⁸ Videti detaljnije na: Ambasada Republike Azerbejdžan u Republici Srbiji, Kratka hronologija diplomatskih odnosa dve države. Internet: <http://belgrade.mfa.gov.az/content/5210/05/2016>.

snažan podsticaj inteziviranju saradnje dve zemlje u svim ključnim oblastima“.⁴⁹

Srbija, prema svom geografskom položaju, predstavlja sponu između Istoka i Zapada. Burna istorijska prošlost doprinela je da veliki broj naroda živi na njenoj teritoriji, što je čini izrazito multinacionalnom i multietničkom državom. Procenat nacionalnih manjina (oko 17%) je veći u odnosu na Azerbejdžan. Od 7,2 miliona stanovnika, Srbi čine 6,0 miliona (83,3%), zatim slede Mađari (253,9 hiljada ili 3,5%), Romi (147,6 hiljada ili 2,1%) i Bošnjaci (145,3 hiljada ili 2,0%). Ostale nacionalnosti participiraju sa ispod 1%, kao što su Hrvati (57,9 hiljada ili 0,8%), Slovaci (52,8 hiljada ili 0,7%), Crnogorci (38,5 hiljada ili 0,5%), Vlasi (35,3 hiljada ili 0,5%) i pripadnici ostalih nacionalnosti. U “ostale nacionalnosti” ubrajaju se pripadnici etničkih zajednica sa manje od dve hiljade pripadnika (Egipćani, Aškalije, Česi, Jevreji i dr.) kojih na teritoriji Srbije ima ukupno 17, 6 hiljada (0,2%).⁵⁰

Nakon demokratskih promena 2000. godine Srbija je donela novi Ustav i niz zakona koju regulišu položaj nacionalnih manjina. Članom 14. Ustava predviđeno je da „Republika Srbija štiti prava nacionalnih manjina. Država jemči posebnu zaštitu nacionalnim manjinama radi ostvarivanja potpune ravnopravnosti i očuvanja njihovog identiteta.“⁵¹ Zabranjen je i kažnjiv svaki vid izazivanja nacionalne, rasne, verske i druge mržnje i netrepeljivosti. U vezi sa ovim, Ustavom zabranjuje se svaki vid nasilne asimilacije pripadnika nacionalnih manjina i preduzimanja mera koje bi prouzrokovale veštačko menjanje nacionalnog sastava stanovništva u područjima gde pripadnici manjina žive u velikom broju. Prilikom očuvanja posebnosti, član 79. Ustava predviđa pravo pripadnika manjina na „izražavanje, čuvanje, negovanje, razvijanje i javno izražavanje nacionalne, etničke, kulturne i verske posebnosti; na upotrebu svojih simbola na javnim mestima; na korišćenje svog jezika i pisma; da u sredinama gde čine značajnu populaciju, državni organi, organizacije kojima su poverena javna ovlašćenja, organi autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave vode postupak i na njihovom jeziku; na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama i ustanovama autonomnih pokrajina; na osnivanje privatnih obrazovnih ustanova; da na svome jeziku koriste svoje ime i prezime; da u sredinama gde čine značajnu populaciju, tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica, naselja i topografske oznake budu ispisane i na njihovom jeziku; na potpuno, blagovremeno i nepristrasno obaveštavanje na svom jeziku, uključujući i pravo na

⁴⁹ Strateško partnerstvo Srbije i Azerbejdžana, Predsednik Republike Srbije, 08.02. 2013. Internet: <http://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/stratesko-partnerstvo-srbije-i-azerbejdzana> 11/05/2015.

⁵⁰ Nada Raduški, Etnički procesi i nacionalne manjine u Srbiji po popisu 2011. godine, *Nova srpska politička misao*. Internet: <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnicki-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011.-godine.html?alphabet=l> 08/11/2014.

⁵¹ Ustav Republike Srbije 2006. član 14.

izražavanje, primanje, slanje i razmenu obaveštenja i ideja; na osnivanje sopstvenih sredstava javnog obaveštavanja, u skladu sa zakonom.”⁵² Važno pitanje učešća nacionalnih manjina u vlasti, Ustav reguliše članom 100. kojim se „u Narodnoj skupštini obezbeđuju ravnopravnost i zastupljenost polova i predstavnika nacionalnih manjina, u skladu sa zakonom.” Zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u predstavničkim telima u opštinama i pokrajinama zasniva se na odredbi člana 180. Ustava koji predviđa da se u autonomnim pokrajinama i jedinicama lokalne samouprave u kojima živi nacionalno mešovito stanovništvo, obezbedi srazmerna zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u skupštinama.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina uvodi instituciju Nacionalnih saveta nacionalnih manjina koji imaju važnu ulogu u ostvarenju obrazovanja, kulture, informisanosti, službene upotrebe jezika i pisma pripadnika nacionalnih manjina. Koristeći pravo predviđeno Zakonom o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina, 21 nacionalna manjina bira svoje nacionalne savete.⁵³ Za pripadnike nacionalnih manjina ovi izbori „su važniji od parlamentarnih“ jer „od toga ko će upravljati nacionalnim savetima i kako, zavisice i ostvarivanje prava te zajednice.”⁵⁴

Srbija je potpisnica brojnih bilateralnih, ali i multilateralnih ugovora posvećenih zaštiti manjina. Od međunarodnih akata posvećenih zaštiti nacionalnih manjina Srbija je 2005. godine ratifikovala Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima, Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (1995), kao i međunarodne akte koji se delimično odnose na položaj manjina - Revidiranu evropsku socijalnu povelju (1996) i Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi iz 1985. godine.

Pored ovih akata, u okviru Saveta Evrope usvojeni su mnogobrojni akti koji položaj manjina regulišu delimično (zabranjujući sve vidove diskriminacije, uključujući i onu na osnovu rase, jezika, vere, boje, nacionalnog porekla, pripadnosti nacionalnoj manjini i slično), ili regulišu neka opšta pitanja koja su od posebnog značaja za nacionalne manjine. Od ove vrste dokumenta Srbija je ratifikovala Revidiranu evropsku socijalnu povelju i Evropsku povelju o samoupravi (iz 1985).

Za Srbiju su od posebnog značaja tendencije Evropske unije u pogledu manjinskog regulisanja. Do sada se uloga EU u pogledu manjina svodila uglavnom na utvrđivanje standarda kojim se zabranjuju razni vidovi diskriminacije. Kada je reč o subjektima van EU stanje je drugačije. Već dugo godina se u trgovinske i druge sporazume Unije sa zemljama u razvoju

⁵² Ustav Republike Srbije 2006. član 79.

⁵³ Izbori za savet nacionalnih manjina, B92, utorak 26.08.2014. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=08&dd=26&nav_category=11&nav_id=89218807/11/2014.

⁵⁴ I. Mićević, Manjinama u Srbiji i većina da pozavidi, *Večernje novosti*, 31. avgust 2014, str. 4.

ugrađuje klauzula o poštovanju ljudskih prava, kao i prava manjina. Poštovanje manjinskih prava utvrđeno je i kao jedan od političkih uslova za prijem novih država u članstvo. Za Srbiju su važne i inicijative koje su poticale ili bile pod kontrolom EU, poput Pakta za stabilnost u jugoistočnoj Evropi i Pakta za stabilnost u Evropi koji su rešenje manjinskih problema videli kao jedan od preduslova saradnje i prosperiteta balkanskog i regiona jugoistočne Evrope.⁵⁵

Na osnovu preduzetih obaveza, ostvaruju se jezička, verska, kulturna prava nacionalnih manjina, doprinosi se njihovom učešću u vlasti i očuvanju nacionalnog identiteta. U školama u Srbiji učenici pohađaju nastavu i na albanskom, bunjevačkom, bosanskom, bugarskom, mađarskom, makedonskom, nemačkom, romskom, rumunskom, rusinskom, slovačkom, ukrajinskom, hrvatskom i češkom jeziku. Kada je reč o informisanosti, 15 nacionalnih manjina ima glasila putem kojih se informišu na maternjim jezicima. Bošnjaci, Bunjevci, Egipćani, Albanci, Jevreji, Nemci, Makedonci, Mađari, Rumuni, Romi, Rusini, Slovenci, Slovaci, Hrvati i Ukrajinci se informišu putem 143 štampana medija, a dvojezično se štampa još 45 glasila.⁵⁶ Programe na manjinskim jezicima emituje 120 radio stanica. Javni servisi imaju emisije na 9 jezika, a emisije za manjine prikazuju se na još 45 televizijskih stanica.⁵⁷

Prema mišljenju Kancelarija za ljudska i manjinska prava, manjinska prava u Srbiji su umnogome iznad evropskih standarda. To su potvrdili i nalazi brojnih međunarodnih institucija. Republika Srbija treba da nastavi sa započetom praksom afirmativne akcije u pogledu zaštite manjina, kao i da unese neophodne izmene u zakone koji regulišu ovu oblast, kako bi se i u budućnosti nastavilo sa pozitivnim tendencijama ovog veoma važnog dela ljudskih prava.

Slučaj Azerbejdžana može biti veoma važna lekcija za Srbiju. Kao zemlja na raskršću civilizacija i kultura, tolerantnim duhom i velikim brojem pripadnika nacionalnih manjina, Azerbejdžan koristi kontekst multikulturalizma na najbolji mogući način. Pokretanjem Baku procesa, održavanjem interkulturalnih foruma, proglašenjem 2016. godine kao Godine multikulturalizma, vlasti u Bakuu razvijaju *soft power*, te promovišu i poboljšavaju imidž svoje zemlje u svetu.

Imajući u vidu broj pripadnika nacionalnih manjina, ratifikovane međunarodne sporazume, kao i unutrašnju pravnu regulativu, stanje manjinske politike u Srbiji je zadovoljavajuće. Vlasti u Beogradu mogle bi, po uzoru na kolege iz Bakua, da razvijaju koncept multikulturalizma na

⁵⁵ Detaljnije videti kod: Žagar Mitja, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope - ljudska prava i nacionalne manjine, *Strani pravni život*, 2003, br. 2-3, str. 101-132.

⁵⁶ Ibidem

⁵⁷ Ibidem

primeru Srbije. Slično kao i u Azerbejdžanu, ovaj potez doprineo bi vidljivosti dobre prakse zemlje, poboljšao njen imidž u svetu, i u velikoj meri bio značajan za proces evrointegracija, imajući u vidu da će pitanje manjina biti jedan od važnih uslova za članstvo Srbije u Evropskoj uniji.

Zaključak

Koncept multikulturalizma u Evropi prolazi kroz periode velikih kriza i gubitka kredibiliteta. U Azerbejdžanu doživljava renesansu i promovira se kao jedan od vidova spoljne politike države. Pripadnici različitih etničkih i verskih zajednica u Azerbejdžanu vekovima žive jedni uz druge što je razvilo kulturu tolerancije i multikulturalnog duha, mnogo pre nastanka samog koncepta multikulturalizma. Pored toga, Vlada u Bakuu mnogim pozitivnim aktima unapređuje postojeću atmosferu tolerancije i miroljubive koegzistencije. Ovakva državna politika prema različitim etničkim zajednicama razvija kulturu saradnje, a ne borbe ili konkurentnosti i sprečava pojavu religijskog ekstremizma.

Promocijom multikulturalizma i tolerancije, Azerbejdžan stvara pozitivan primer za evropski i azijski kontinent. Multikulturalizam predstavlja važan deo spoljne politike države, putem Baku procesa započetog 2008. godine i tri interkulturalna foruma održana 2011, 2013. i 2015. godine. Međunarodni centar za multikulturalizam u Bakuu održava seminare na kojima okuplja učesnike iz celog sveta i širi primer pozitivne prakse Azerbejdžana na polju etničkih raznolikosti. Sve ovo doprinosi i jačanju „meke moći“ države, stvaranju pozitivnog imidža i otvaranju prema svetu. Mnogi svetski i evropski zvaničnici prepoznali su potencijal Azerbejdžana na polju multikulturalizma, i pominju ga kao koncept sa kojim evropske države treba da se upoznaju.

Poslednjih godina veze Srbije i Azerbejdžana jačaju. Od 2012. godine primetan je rast bilateralne robne razmene, a 2013. godine predsednici dve zemlje potpisali su Deklaraciju o strateškom partnerstvu, čiji je cilj otvaranje prostora za intenzivniju spoljnotrgovinsku razmenu i investicije.⁵⁸ Pored ekonomske razmene koju može ostvariti sa Azerbejdžanom, Srbija može i mnogo naučiti iz njegovog iskustva u pogledu multikulturalizma. Iako multikulturalna, Srbiji nedostaje malo više promocije multikulturalizma za koji ima potencijala. Srbija ima veliki procenat nacionalnih manjina (oko 17%), nastava u školama odvija se na velikom broju manjinskih jezika, pripadnici manjina nisu diskriminirani, a nakon demokratskih promena 2000. godine donet je novi Ustav i u zakonodavstvo su uvedene institucije koje znatno olakšavaju funkcionisanje i organizovanje pripadnika

⁵⁸ Nevenka Jeftić Šarčević, *Kavkaz-poveznica Evrope i Azije: etnički, politički i ekonomski sadržaji; interesi Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014, str. 114.

nacionalnih manjina. Razvijanjem sopstvenog modela multikulturalizma Srbija bi mogla da poveća spostvenu meku moć, poboljša imidž u svetu, i slično Azerbejdžanu, širi poruku dobre prakse u pogledu multikulturalizma i zajedničke koegzistencije različitih etničkih zajednica na njenoj teritoriji.

Bibliografija

- Aliyeva Mahammadali, Zeynab, The sources of multiculturalism in Azerbaijan, *WALIA journal* 30 (S1), 2014.
- Ambasada Republike Azerbejdžan u Republici Srbiji, Kratka hronologija diplomatskih odnosa dve države. Internet: <http://belgrade.mfa.gov.az/content/52>
- Azerbaijan, History of religion. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html 12/05/2015.
- Azerbaijan, History of religion. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html
- Azerbaijan, Relegions in present Ayerbaijan. Internet: http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_TraditionReligion/_traditionReligion_e.html
- Babayeva, Jamila, Baku International Multiculturalism Center to appear in Azerbaijan, *AzerNews*, 14 May 2014. Internet: <http://www.azernews.az/azerbaijan/67162.html>
- Baku International Multiculturalism Centre enters EU`s Transparency Register, *AzerTac News Agency*. 06/05/2016. Internet: http://azertag.az/en/xeber/Baku_International_Multiculturalism_Centre_enters_EUs_Transparency_Register-949364
- Center for Intercultural Dialogue, World Forum on Intercultural Dialogue – Report. Internet: <https://centerforinterculturaldialogue.org/2011/04/15/world-forum-on-intercultural-dialogue-report/>
- Constitution of the Republic of Azerbaijan. Internet: <http://en.president.az/azerbaijan/constitution>
- Council of Europe, National Minorities, State parties to the Convention. Internet: State parties to the Convention. <http://www.coe.int/en/web/minorities/etats-partie>
- Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Internet: <http://www.parliament.am/library/Qreakan/Azerbadjan.pdf>
- Fautre, Willy, Ethnic Minorities in Azerbaijan, An Overview. Human rights without frontiers. Internet: https://www.academia.edu/10576325/Ethnic_Minorities_in_Azerbaijan
- Garcés De Los Fayos, Fernando, Minorities In The South Caucasus: New Visibility Amid Old Frustrations. P. 13. European Parliament. Directorate-General for External Policies, Policy Department. Internet:

- [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522341/EXPO-AFET_SP\(2014\)522341_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522341/EXPO-AFET_SP(2014)522341_EN.pdf)
- Gotev, Georgi. Azerbaijan positions itself as promoter of multiculturalism. 19. 05. 2015. Internet: <http://www.euractiv.com/section/languages-culture/news/azerbaijan-positions-itself-as-promoter-of-multiculturalism/08/06/2015>.
- Izbori za savet nacionalnih manjina, B92, utorak 26.08.2014. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=08&dd=26&nav_category=11&nav_id=892188
- Jeftić Šarčević, Nevenka, *Kavkaz-poveznica Evrope i Azije: etnički, politički i ekonomski sadržaji; interesi Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014.
- Kihlgren Grandi, Lorenzo, *The "Baku process": Azerbaijan's Intercultural Turn. Reset DOC*. 18/06/2013. Internet: <http://www.resetdoc.org/story/00000022265>
- Kriza multikulturalizma: nepoželjni stranci, Radio Slobodna Evropa, 16. 01. 2011. Internet:<http://www.slobodnaevropa.org/content/kriza-multikulturalizma-nepozeljni-stranci/2276192.html>
- Kymlicka, Will, *Multiculturalism: Success, Failure and the Future*, Transatlantic Council on Migration, Washington DC: Migration Policy Institute, 2012.
- Law of the Republic of Azerbaijan "On Freedom of Religious Belief" (last amended 10 October 1997). Internet: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/64876/92616/F807945406/AZE64876.pdf>
- Mamedi, Sabuhi, Azerbaijan's Jewish enclave, The International Relations and Security Network, Swiss Federal Institute of Technology, Zurich. Internet: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lang=en&id=52398>
- Mićević, I., Manjinama u Srbiji i većina da pozavidi, *Večernje novosti*, 31. avgust 2014, str. 4.
- Muslim population in the world, Islam in Azerbaijan. Internet: <http://www.muslimpopulation.com/asia/Azerbaijan/Islam%20in%20Azerbaijan.php>
- National Program for Action to Raise Effectiveness of the Protection of Human Rights and Freedoms in the Republic of Azerbaijan. Internet: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/NHRA/NPAzerbaijan.pdf>
- Orujova, Nigar, Krasnaya Sloboda - unique settlement of Jews in Azerbaijan, Azernews, 02/06/2014. Internet: <http://www.azernews.az/travel/67543.html> 08/05/2016.
- Paunović, Milan, Krivokapić, Boris, Krstić, Ivana, *Međunarodna ljudska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013.

- Raduški, Nada, Etnički procesi i nacionalne manjine u Srbiji po popisu 2011. godine, *Nova srpska politička misao*. Internet: <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/etnicki-procesi-i-nacionalne-manjine-u-srbiji-po-popisu-2011.-godine.html?alphabet=1>
- Republic of Azerbaijan, Ministry of Foreign Affairs, Ethnic minorities, CULTURAL DIVERSITY IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN. Internet: <http://www.mfa.gov.az/en/content/114>
- Rosado, Caleb, *Toward a Definition of Multiculturalism*, Rosado Consulting for Change in Human Systems, 1997.
- Shahidov, Ahmad, National minorities in South Caucasus, Azerbaijan Institute for Democracy and Human Rights (AIDHR). Internet: <http://www.osce.org/odihr/124832?download=true>
- Stanovčić, Vojislav, Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava, *Fakultet političkih nauka Godišnjak 2008*, Beograd, 2008.
- Strateško partnerstvo Srbije i Azerbejdžana, Predsednik Republike Srbije, 08.02. 2013. Internet: <http://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/stratesko-partnerstvo-srbije-i-azerbejdzana>
- Terzić, Predrag, Načini predstavljanja nacionalnih manjina u zakonodavnim telima država Jugoistočne Evrope, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu*, 2012, str. 113-127.
- Year of Multiculturalism in Azerbaijan, CBS, 15. 01. 2016. Internet: <http://cbc.az/en/news/culture1/year-of-multiculturalism-in-azerbaijan.page/12/06/2016>.
- UNESCO, 3rd World Forum on Intercultural Dialogue: "Sharing Culture for a Shared Security". Internet: <http://en.unesco.org/events/3rd-world-forum-intercultural-dialogue-sharing-culture-shared-security>
- Ustav Republike Srbije*, 2006.
- Žagar, Mitja, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope – ljudska prava i nacionalne manjine, *Strani pravni život*, 2003, br. 2-3, str. 101-132.

Jelica GORDANIĆ

**AZERBAIJANI MODEL OF MULTICULTURALISM-
POSSIBLE MESSAGES FOR SERBIA**

ABSTRACT

The concept of multiculturalism in Europe is in crisis. On the other hand, in Azerbaijan, the border of Europe and Asia, multiculturalism is rising. Main reasons for this should be sought in the common history of numerous ethnic groups who inhabited its territory and developed a culture of tolerance, as preconditions for the success of multiculturalism. The paper examines the positions of Christians, Jews, Sunni Muslims and other ethnic groups in Azerbaijan, as well as their legal positions in terms of the domestic and international law. It also points to the Azerbaijani promotion of multiculturalism, as an important part of foreign policy, via the Baku process, initiated in 2008. Relations between Serbia and Azerbaijan are developing rapidly in recent years, and the practice of this Caucasian state in the promotion of multiculturalism could be a role model for Serbia, which has a potential to develop and promote its own model of multiculturalism.

Keywords: Azerbaijan, multiculturalism, ethnic groups, Baku process, Serbia.

UDK: 339.732.2(5):[339.732+339.732.4
Bibliid 0543-3657, 67 (2016)
God. LXVII, br. 1164, str. 24–41
Izvorni naučni rad
Primljen: 8.9.2016.

Ognjen DRAGIČEVIĆ¹

Bretonvudske institucije nemaju alternativu: da li Azijska infrastrukturna investiciona banka predstavlja pretnju postojećim međunarodnim finansijskim institucijama?

SAŽETAK

Rad je posvećen istraživanju teze da Azijska infrastrukturna investiciona banka predstavlja pretnju po Bretonvudske institucije i njihove partnere. Autor u ovom članku ističe četiri ključna argumenta zašto odbacuje pomenutu tezu. Ovi argumenti se odnose na svrhu/nadležnosti, kapacitete ovih institucija, motive za nastanak AIIB-a, kao i slična iskustva u pogledu stvaranja Nove razvojne banke BRIKS-a. Drugim rečima, namera autora jeste da ukaže da se zbog različite namene/nadležnosti AIIB ne može porediti sa MMF-om, kao i da zbog manjih kapaciteta, nedostatka iskustva i rizika od upliva političkog uticaja glavnog principala AIIB nije relevantna pretnja/konkurent Svetskoj banci.

Ključne reči: Azijska infrastrukturna investiciona banka, Međunarodni monetarni fond, Svetska banka, međunarodni finansijski sistem, ekonomski rast, razvoj, ekonomski interesi.

¹ Ognjen Dragičević, student doktorskih studija politikologije, međunarodne i evropske studije na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije za istraživače na doktorskim studijama. E-mail adresa: dragichevic.ognjen@gmail.com

Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakultet političkih nauka, *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu (evidencioni broj: 179076)*, koji se finansira od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

U poslednjih godinu dana bili smo svedoci pompeznih naslova i najava kako u domaćim (regionalnim), tako i stranim medijima o kraju ere dominacije Bretonvudskih institucija (Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), Svetske Banke (SB)) i njihove regionalne produžnice Azijske razvojne banke (ARB). Povod za ovakvu medijsku pompu jeste priključenje ili najava o priključenju vodećih razvijenih zemalja i najbližih saveznika Sjedinjenih Američkih Država u osnivačkom kapitalu Azijske infrastrukturne investicione banke (AIIB), čiji je inicijator i najvažniji osnivač Narodna Republika Kina.²

Za razliku od medija, stručna javnost je uzdržanije dočekala vesti o priključenju Velike Britanije, Nemačke, Francuske i drugih vodećih ekonomija AIIB-u. Međutim, i među stručnjacima, posebno onim sa istoka, kao i među pojedinim istaknutim američkim ekonomistima poput Lorensa Lerija Samersa (Lawrence Larry Summers) vlada mišljenje da će osnivanje Azijske infrastrukturne investicione banke ugroziti postojeći položaj Bretonvudskih institucija.³ Preciznije rečeno, osnivanje pomenute banke predstavlja dokaz težnje Kine da u bližoj budućnosti svojim međunarodnim finansijskim institucijama zameni Međunarodni monetarni fond i Svetsku banku. Drugim rečima, da nastanak AIIB-a predstavlja početak kraja postojećeg međunarodnog finansijskog sistema koji su stvorile SAD-a nakon Drugog svetskog rata.

Namera ovog rada jeste da se istraži zasnovanost ovih stavova. Iz navedenog proizlazi da istraživačko pitanje ovog istraživanja glasi: zašto Azijska infrastrukturna investiciona banka ne predstavlja pretnju postojećim međunarodnim finansijskim institucijama?

U tekstu koji sledi navedena su četiri argumenta koji predstavljaju odgovor na ovo pitanje, tj. pružaju objašnjenje zašto Azijska infrastrukturna investiciona banka ne predstavlja ozbiljnu pretnju po ulogu i status Bretonvudskih institucija. Reč je o argumentima koji se tiču svrhe/nadležnosti, kapaciteta, sličnih iskustava i motiva za osnivanje AIIB-a.

Struktura rada upravo prati pomenute argumente. Rad se sastoji iz četiri dela. Posle definisanja istorijata AIIB-a, u prvom delu biće još reči i o motivima nastanka nove međunarodne finansijske institucije. Drugi deo

² Jane Perlez, "China Creates a World Bank of Its Own, and the U.S. Balks", The New York Times, 4 December 2015, Available on: http://www.nytimes.com/2015/12/05/business/international/china-creates-an-asian-bank-as-the-us-stands-aloof.html?_r=0 Accessed 15 August 2016. Lee Jong-Wha, "China's New World Order", The Project Syndicate, 12 November 2014. Available on: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-global-governance-by-lee-jong-wha-2014-11> Accessed 15. August 2016.

³ Lawrence Summers, "Time US leadership woke up to new economic era", The Financial Times, 5 April 2015. Available on: <http://www.ft.com/intl/cms/s/2/a0a01306-d887-11e4-ba53-00144feab7de.html#axzz3XokgNEX2> Accessed: 10 August 2016.

rada tiče se svrhe i nadležnosti AIIB-a i komparativne analize ovog segmenta sa Bretonvudskim institucijama. Treći deo se odnosi na raspoložive kapacitete i razvojne potencijale ovih institucija. Takođe, ovaj deo rada je posvećen i prethodnim iskustvima, odnosno ukazivanju na prethodne pokušaje osnivanja sličnih finansijskih institucija od strane vodećih zemalja u razvoju. Poslednji deo rada predstavlja zaključak.

O AIIB-u i motivima nastanka

Svrha ovog dela rada jeste da ukaže na prirodu Azijske infrastrukturne investicione banke i njen kratak istorijat. Takođe, ovaj deo posvećen je analizi motiva njenog kreiranja od strane glavnog principala, Narodne Republike Kine. Upravo analiza motiva predstavlja jedan od važnih argumenata kojim se opovrgava teza o zameni Bretonvudskih institucija, odnosno o njihovom potiskivanju od strane AIIB-a.

AIIB je multilateralna regionalna razvojna banka koja akcenat stavlja na finansiranje novih i unapređenju postojećih razvojnih infrastrukturnih projekata na azijskom kontinentu. Odnosno, AIIB je prva profesionalna, regionalna, kvazi-komercionalna investiciona banka u svetu koja je specijalizovana za infrastrukturne usluge u azijskom regionu.⁴ Pre svega, reč je o projektima u oblastima energetike, transporta, telekomunikacija, poljoprivrede, životne sredine, urbanizma, logistike, kao i projektima koji se tiču razvoja ruralnih predela.

Inicijativa za osnivanje AIIB-a potekla je 2013. godine od strane Ksi Đinpinga (Xi Jinping), predsednika Narodne republike Kine u toku posete Indoneziji. Naime, prilikom obraćanja/sastanka sa svojim indonežanskim kolegom Ksi Đinping je istakao nameru Kine da stvori Azijsku infrastrukturnu investicionu banku (AIIB) čiji bi zadatak bio da pruža finansijsku i tehničku podršku u ostvarenju ključnih razvojnih infrastrukturnih projekata na azijskom kontinentu.⁵

U oktobru 2014. godine 22 države potpisale su Memorandum o razumevanju za uspostavljanje AIIB-a. Ovim aktom je određeno da će sedište Banke biti u Peking, kao i da će sledeći korak biti pisanje i stupanje na snagu Osnivačkog akta. Pomenuti Osnivački akt potpisan je od strane 57 država 29. juna 2015. godine. Njime je bilo predviđeno da će ugovor stupiti na snagu 25. decembra iste godine polaganjem osnivačkog kapitala od 50,1% od

⁴ Min Lu, Zhiping Wu, and Qingjun Meng, "Comprehensive Development Evaluation System of Asian Infrastructure Investment Bank Based on Double Diamond Model," *American Journal of Industrial and Business Management* 5, 2015, p. 518.

⁵ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "President Xi Jinping Holds Talks with President Susilo Bambang Yudhoyono of Indonesia", 2 October 2013. Available on http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwynmlxycx21apec_665682/t1085022.shtml Accessed 12 August 2016.

predviđenih 100 milijardi dolara i ratifikacijom ugovora od strane najmanje 17 država potpisnica. Nakon što su uslovi ispunjeni 25. decembra 2015. godine sa radom je otpočela Azijska infrastrukturna investiciona banka.

Motivi

U ovom segmentu rada biće istraženi motivi kojima se vodila Kina prilikom iniciranja i stvaranja AIIB-a. Kroz analizu motiva pokušaćemo da ustanovimo da li AIIB predstavlja instrument Kine koji ima za cilj da zameni trenutne institucionalne nosioce međunarodnog ekonomskog/finansijskog sistema, ili su u pitanju drugi razlozi za osnivanje nove azijske finansijske institucije.

Mnogi autori smatraju da je osnivanje AIIB-a samo jedan u nizu pritisaka na Kongres SAD-a da odobri reformu sistema kvota MMF-a kako bi se postojeće kvote i prava koja proizlaze iz njih prilagodile stvarnim ekonomskim, odnosno, kako bi se dala veća prava i uticaj rastućim ekonomijama poput Brazila i Kine, kao i oduzelo „pravo veta“ SAD-a. Majk Kalahan (Mike Callaghan) i Pol Hubard (Paul Hubbard) tako navode da je Kina frustrirana odlukom Sjedinjenih Američkih Država da očuva svoju dominaciju u Međunarodnom monetarnom fondu i Svetskoj banci, stoga namerava da ugrozi ekonomsko liderstvo SAD-a kreiranjem svojih međunarodnih institucija koje bi bile konkurencija Bretonvudskim institucijama.⁶ Sličan stav zastupa i Rebeka Liao (Rebecca Liao), koja AIIB vidi kao proizvod kineskog nezadovoljstva u pogledu delovanja i razvoja Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke.⁷ Po mišljenju ove autorke dva su glavna razloga ovog nezadovoljstva. Prvi predstavlja neadekvatno izražavanje ekonomske snage vodećih zemalja u razvoju u Bretonvudskim institucijama, odnosno nesprovođenje do kraja reformi sistema kvota i glasačkih prava u Međunarodnom monetarnom fondu. Drugi predstavlja politiku uslovljavanja ovih institucija prilikom pružanja pomoći zemljama u razvoju.

Za razliku od pomenutih stavova u ovom radu će se zastupati stavovi slični onim autorima koji u osnivanju AIIB-a, pre svega, vide sredstvo za ostvarenje nacionalnih ekonomskih i političkih interesa Kine na regionalnom nivou. Naime, tvrdnja da je AIIB proizvod nezadovoljstva Kine nesprovođenjem reforme MMF-a, kao i namere da se novom institucijom zameni Fond i Svetska banka ima određena ograničenja. Kao prvo, a to ćemo videti u nastavku, svrha nastanka i nadležnost AIIB-a u potpunosti su različiti od svrhe i funkcija Fonda. Osim toga, AIIB ni svojim kapacitetima ne predstavlja relevantnu pretnju po status Svetske banke. Otuda se nameće

⁶ Mike Callaghan and Paul Hubbard, "The Asian Infrastructure Investment Bank: Multilateralism on the Silk Road", *China Economic Journal* 9, no. 2, 2016, p. 117.

⁷ Rebecca Liao, "Out of the Bretton Woods." *Foreign Affairs* 27, 2015, p. 1.

zaključak da se Kina prilikom osnivanja AIIB-a nije vodila (prvenstveno) motivima pritiska na sprovođenje pomenute reforme kvota, jer da je to htela ona bi pravila instituciju po ugledu na MMF.⁸

Nasuprot tome, delovanje Narodne Republike Kine u međunarodnim odnosima nije usmereno na stvaranje novog međunarodnog sistema, već na prilagođavanje postojećeg stvarnim ekonomskim i političkim okolnostima. U tom kontekstu treba tumačiti i odluku zvaničnog Pekinga za uspostavljanje AIIB-a. Ova banka predstavljala sredstvo za projekciju ekonomske moći Kine kao druge ekonomije sveta. Drugim rečima, Kina želi da kroz novu razvojnu banku pretvori svoju potencijalnu ekonomsku energiju/snagu u stvarnu, tj. da zauzme poziciju ekonomskog lidera Azije i prihvati odgovornost koji ta pozicija nosi za razvoj čitavog kontinenta. Takođe, Azijska infrastrukturna investiciona banka može predstavljati odličan kanal za plasiranje kineskog suficita platnog bilansa, kao i javnog i privatnog kapitala.

AIIB je važno sredstvo za ostvarenje ciljeva spoljne politike Ksi Đinpinga, pre svega sredstvo za ostvarenje projekta “Novog puta svile” i “pomorskog pojasa Puta Svile XXI veka”. Reč je projektima koji se odnose na izgradnju nove i unapređenje postojeće infrastrukture i pratećih projekata na prostoru od Kinsekeg mora i Centralne Kine do Zapadne Evrope, preko Centralne Azije i Jugostočne Evrope. Cilj ovih kineskih poduhvata jeste efikasnije povezivanje sa evropskim tržištem kao i razvoj pomenutog geografskog prostora radi obezbeđivanja novih tržišta, ili kako to Kristina Lin (Christina Lin) ističe, svrha ovih projekata jeste da Kina obezbedi nova tržišta za svoj izvoz, sigurne rute i izvore za uvoz energenata, projektovanje meke moći kroz kulturnu razmenu i ekonomsku integraciju čitavog prostora.⁹

Formiranje multilateralne institucije omogućava Kini da prevaziđe prepreke koje sa sobom nosi bilateralizam koji je do sada praktikovala.¹⁰ Naime, veliko ekonomsko prisustvo Kine, pa samim tim i političko, među mnogim njenim susedima izazivalo je strepnju i protivljenje njenim aktivnostima. Stvaranje međunarodne institucije ima za cilj da ova moguća

⁸ Takođe, reforma samog sistema kvota ne bi ništa značajno promenila. Primer za to jeste Svetska banka u kojoj je reforma udela i glasačkih prava sprovedena početkom ove decenije. Ova reforma predstavlja dobar korak, ali rešenje za potcenjenu zastupljenost rastućih ekonomija i pojedinih zemalja u razvoju leži u reformi izbornih grupa. O značaju izbornih grupa za kreiranje i sprovođenje politika pogledati David Woodward, IMF voting reform: need, opportunity and options. G-24 Discussion Paper Series No. 49, December UN, 2007 pp. 1-64; Robert Wade, “The art of power maintenance: How western states keep the lead in global organizations.” *Challenge* 56, no. 1, 2013, pp. 5-39.

⁹ Christina Lin, “China’s New Silk Road to the Mediterranean: The Eurasian Land Bridge and Return of Admiral Zheng He”. ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security 165, 2011, p. 2.

¹⁰ Mike Callaghan and Paul Hubbard, “The Asian Infrastructure Investment Bank: Multilateralism on the Silk Road”, *China Economic Journal* 9, op. cit., no. 2, 2016, p. 126.

nezadovoljstva i strepnje kanališe i razuverava kroz dovođenje za pregovarački sto svih zainteresovanih strana. Drugim rečima, uključivanjem susednih država i partnera u procese odlučivanja i sprovođenja infrastrukturnih projekata kroz AIIB, zvaničan Peking na efikasniji i mirniji/način doprinosi ostvarenju svojih ekonomskih i političkih regionalnih interesa.

Svrha/nadležnosti

Pitanje svrhe i nadležnosti je izuzetno važno u odbacivanju teze da Azijska infrastrukturna investiciona banka predstavlja pretnju i zamenu Bretonvudskim institucijama. Kroz istraživanje sadržaja osnivačkih ugovora/akata, koji se tiču svrhe i nadležnosti pomenutih institucija, može se uvideti da li, i u kojim oblastima, se nadležnosti ovih institucija preklapaju, tj. u kojim oblastima one predstavljaju međusobnu konkurenciju.

Međunarodni monetarni fond predstavlja finansijsku instituciju univerzalnog karaktera nastalu sa ciljem da zastupa „na osnovu iskustva prepoznate dobre ekonomske politike, stabilnu vrednost valuta, razboritu fiskalnu politiku, regulisane finansijske sisteme i, pre svega, otvoreno međunarodno tržište.”¹¹ Svrha Međunarodnog monetarnog fonda je definisana članom 1. Ugovora o Međunarodnom monetarnom fondu na sledeći način:

- Promovisanje međunarodne monetarne saradnje kroz stalnu instituciju koja predstavlja mehanizam za konsultacije i saradnju u vezi sa međunarodnim monetarnim poslovima
- Da olakša širenje i izbalansirani rast međunarodne trgovine i time doprinese promovisanju i održavanju visokog nivoa zaposlenosti i realnih prihoda, kao i razvoju proizvodnih kapaciteta svih članica kao njihovih primarnih ciljeva ekonomske politike
- Promovisanje stabilnosti deviznih kurseva, održavanje uređenih deviznih aranžmana između članica, kao i izbegavanje konkurentne depresijacije vrednosti valuta
- Učestovanje u uspostavljanju multilateralnog sistema plaćanja/naplate po osnovu tekućih transakcija između članica, i u eliminisanju deviznih ograničenja koja ugrožavaju rast
- Uspostavljanje poverenja članica obezbeđivanjem sredstava Fonda dostupnim, pod određenim garancijama, radi uravnoteženja platnog bilansa bez pribegavanja mera destruktivnih po nacionalni i međunarodni prosperitet.
- U skladu sa navedenim, da smanji vreme trajanja i stepen neravnoteže međunarodnih platnih bilansa država članica.¹²

¹¹ Stanley Fischer, “Promoting Good Policies: The Role of the IMF”, Indian Council for Research on International Economic Relations, Delhi, March 10, 2001, p. 1.

¹² Articles of Agreement of the International monetary Fund, IMF, 2011, p. 2.

Članovi 1. i 2. Osnivačkog ugovora Azijske infrastrukturne investicione banke regulišu njenu svrhu i nadležnost. U prvom članu se ističe da je svrha AIIB-a da podstiče održivi razvoj, kreira prosperitet i unapredi infrastrukturu u Aziji investirajući u infrastrukturne i proizvodne sektore, kao i da promoviše regionalnu saradnju i partnerstvo sa drugim multilateralnim i bilateralnim razvojnim institucijama u kontekstu prevazilaženja razvojnih izazova. Funkcije/nadležnost AIIB-a predviđene članom 2. odnose se na:

- promovisanje privatnih i javnih investicija u razvojne svrhe, posebno u razvoj infrastrukture i proizvodnih sektora
- Korišćenje finansijskih sredstava namenjenih za razvojne projekte i programe koji će na najefikasniji način doprineti održivom ekonomskom rastu regiona kao celine, kao i posebnom osvrtu na potrebe manje razvijenih članica regiona
- Ohrabrivanje/podsticanje privatnih investicija u projekte, preduzetništvo i aktivnosti koje doprinose ekonomskom razvoju regiona, pre svega u infrastrukturu i proizvodne sektore, kao i supstituisanje privatnih investicija ukoliko privatni kapital nije dostupan po povoljnim uslovima
- Preduzimanje drugih aktivnosti i obezbeđivanje drugih usluga radi unapređenja ovih funkcija.¹³

Ako uporedimo proklamovanu svrhu i nadležnosti AIIB-a sa svrhom i nadležnostima Fonda jasno ćemo uočiti da je reč o institucijama koje imaju različitu funkciju i namenu u međunarodnom finansijskom sistemu. Stoga je gotovo apsurdno tvrditi da AIIB predstavlja pretnju i zamenu za Međunarodni monetarni fond. Upravo iz razloga što je reč o institucijama različite prirode, u narednim poglavljima neće biti neophodno upoređivati njihove kapacitete.

Dok se AIIB bavi finansiranjem regionalnih infrastrukturnih razvojnih projekata, MMF je posvećen rešavanju problema stabilnosti međunarodnog monetarnog sistema, deviznih kurseva, likvidnosti, ravnoteže platnih bilansa, kao i drugih problema proisteklih iz makroekonomske i finansijske nestabilnosti država članica. Stoga je već u prvom argumentu jasno da je tvrdnja da Azijska infrastrukturna investiciona banka može ugroziti/zameniti dominaciju Međunarodnog monetarnog fonda u međunarodnom finansijskom/monetarnom sistemu neopravdana, pa samim tim je nepotrebno za ovaj rad dalje porediti ove dve institucije.

Za razliku od MMF-a, uporedna analiza svrha i nadležnosti između Svetske banke i Azijske razvojne banke, s jedne, i AIIB-a s druge strane, ukazuje nam na preklapanje u svrsi i polju delovanja ovih institucija. U članu

¹³ Articles of Agreement of the Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB, Available on: <http://www.aiib.org/uploadfile/2015/0814/20150814022158430.pdf>. Accessed 10 August 2016.

1. Ugovora o Međunarodnoj banci za obnovu i razvoj preciznije se navodi svrha i uloga ove institucije na sledeći način:

- Pomaganje u obnovi i razvoju teritorija država članica olakšavajući kapitalno investiranje u proizvodne svrhe, uključujući obnovu ratom uništenih ekonomija, prilagođavanje proizvodnih kapaciteta u mirnodopske svrhe i ohrabrivanje razvoja proizvodnih objekata i resursa u nerazvijenim državama
- Promovisanje privatnih stranih investicija davanjem garancija, zajmova i učestvovanjem u privatnim investicijama; u uslovima kada privatni kapital nije dostupan pod razumnim uslovima, obezbeđivanjem zajmova pod povoljnim uslovima za finansiranje izgradnje proizvodnih kapaciteta
- Promovisanje dugoročnog uravnoteženog rasta međunarodne trgovine i održavanje ravnoteže platnog bilansa ohrabrivanjem međunarodnih investicija u proizvodne kapacitete država članica i na taj način pomaganje u podizanju produktivnosti, standardu života i uslova rada na njihovim teritorijama
- Usmeravanje zajmova na korisnije i potrebnije projekte; obavljanje poslovanja i sprovođenje investicija u skladu sa poslovnim uslovima koji vladaju na teritoriji država članica, kao i pomaganje u prevođenju ekonomija prilagođenim ratnim uslovima u mirnodopske svrhe.¹⁴

Na vrlo sličan način definisane su nadležnosti i svrha Azijske razvojne banke. Tako se ističe da je svrha banke da podstiče ekonomski rast i saradnju u regionu Azije i Dalekog istoka, kao i da doprinosi ubrzanju procesa razvoja u zemljama u razvoju u regionu.¹⁵ Članom 2. ovog ugovora definisane su funkcije/nadležnosti ARB-a:

- Promovisanje javnih i privatnih investicija u regionu u razvojne svrhe
- Korišćenje finansijskih sredstava namenjenih za razvoj manje razvijenih država regiona, dajući prioritete onim regionalnim i podregionalnim, kao i državnim projektima i programima u region koji na najbolji način doprinosi održivom ekonomskom rastu regiona kao celine, imajući poseban osvrt na potrebe manje razvijenih država članica regiona
- Da pruži odgovore na zahteve država regiona za pomoć u koordinaciji njihovih razvojnih politika i planova u cilju efikasnije primene njihovih sredstava, praveći/ stvarajući njihove ekonomije konkurentnijim, kao i promovisanje rasta spoljne unutarregionalne trgovine

¹⁴ Articles of Agreement of the International Bank for Reconstruction and Development, Washington, D. C.: World Bank, 2012. Available on: <http://go.worldbank.org/NQKUJ9B010>. Accessed 10 August 2016.

¹⁵ The Articles of Agreement establishing the Asian Development Bank Available on: <http://www.adb.org/documents/agreement-establishing-asian-development-bank-adb-charter>. Accessed 10 August 2016.

- Da obezbedi tehničku pomoć za pripremu, finansiranje i sprovođenje razvojnih projekata i programa, uključujući i formulisanje specifičnih projektnih predloga
- Saradnja u ovim pitanjima, a u skladu sa ovim osnivačkim aktom, sa Ujedinjenim nacijama, njenim organima i podređenim telima, pre svega uključujući Ekonomsku komisiju za Aziju i Daleki istok, i sa drugim međunarodnim organizacijama i institucijama, kao sa javnim i privatnim nacionalnim entitetima.
- Preduzimanje drugih aktivnosti i obezbeđivanje drugih usluga radi ostvarenja pomenute svrhe.¹⁶

Posebno je primetno preklapanje u oblasti pružanja finansijske i tehničke pomoći za izgradnju infrastrukture. Očigledno je da ove institucije imaju slična polja delovanja/ciljeve, što nije bio slučaj u odnosu MMF-a i AIIB-a, pa se može reći da nova azijska razvojna institucija u pogledu ovih nadležnosti predstavlja konkurenciju Svetskoj banci i ARB-u. Međutim, proklamovane nadležnosti nisu dovoljan razlog da bi se prihvatila ova teza. Iz ovog razloga u narednom poglavlju biće posvećena pažnja kapacitetima ovih ustanova. Takođe, ako pogledamo ostale funkcije jasno se uočava da Svetska banka i Azijska razvojna banka imaju šire polje delovanja, koje prevazilazi infrastrukturne projekte i tiče se institucionalnih, društvenih i drugih ekonomskih aspekata razvoja država.

Radi lakšeg pregleda svrha i nadležnosti ovih institucija u tabeli 1 je predstavljen njihov presek.

¹⁶ Ibidem

Tabela 1

Svrha/nadležnosti	MMF	SB	ARB	AIIB
Finansiranje infrastrukturnih projekata		•	•	•
Promovisanje monetarne saradnje	•			
Podsticanje širenja međunarodne trgovine	•	•	•	
Održavanje visokog nivoa zaposlenosti i realnih prihoda	•			
Stabilnost deviznih kurseva	•			
Uspostavljanje i održavanje multilateralnog sistema naplate/plaćanja	•			
Uravnoteženje platnog bilanasa i rešavanje problema nelikvidnosti	•			
Obnova i razvoj ratom ili nepogodama pogođenih država		•	•	
Promovisanje i garantovanje privatnih stranih investicija		•		
Pružanje tehničke i stručne pomoći prilikom finansiranja razvojnih projekata		•	•	•
Koordinacija ekonomskih politika u cilju postizanja ekonomskog rasta		•	•	
Promovisanje regionalne saradnje i integracija		•	•	•
Izgradnja političkih institucija		•	•	
Društveni razvoj i borba protiv siromaštva		•	•	

Kapaciteti i slična iskustva

Pod kapacitetima međunarodne finansijske institucije podrazumevamo univerzalnost članstva i visinu iznosa osnivačkog i raspoloživog kapitala. Važnost obima sredstava kojom raspolaže neka institucija je neupitna za analizu njenog uticaja u međunarodnim ekonomskim odnosima. Broj država članica govori o značaju koji države pridaju nekoj instituciji, tj. njenoj prepoznatljivosti kao relevantnog mesta za kanalisanje interesa i učestvovanja u procesu donošenja odluka/politika. Takođe, broj država članica govori i o mogućoj širini primene i dometa odluka/ određene međunarodne finansijske institucije.

Tabela 2¹⁷

Institucije	Sredstva (milijarda dolara) (Osnivački kapital + plasirana sredstva)	Broj država članica/ *broj azijskih država
SB	250 + 190,05	188
ARB	150 + 100	67/48*
AIIB	100	57/36*

*Azijske države

U Tabeli 2 navedeni su podaci o broju država članica i visini finansijskih sredstava tri međunarodne razvojne banke. Ako se pogleda broj država članica, očigledan je univerzalni karakter Svetske Banke. Osim toga, sredstva sa kojima raspolaže ova institucija daleko prevazilaze finansijske kapacitete azijskih razvojnih institucija. Što se tiče poređenja ARB i AIIB, iz tabele se može zaključiti da ARB, kao jedini relevantni takmac novoj kineskoj razvojnoj banci, ima prednost i u broju država članica, kao i u visini sredstva kojima raspolaže u odnosu na ovu regionalnu instituciju. Drugim rečima, Azijska investiciona infrastrukturna banka još uvek ne može parirati u pogledu kapaciteta Azijskoj razvojnoj banci, a posebno ne Svetskoj banci.

U prilog ovoj tvrdnji o prednosti ARB govore i stavovi njenog direktora Takehike Nakaoa.¹⁸ Naime, u autorskom tekstu u Fajnenšel Tajmsu (*Financial Times*) Nakao je istakao da pored prednosti u broju članica i visini osnivačkog kapitala i plasiranih sredstava, ARB ima prednost u iskustvu (49 godina rada), organizaciji, ustanovljenoj i dokazanoj dobroj praksi. Takođe, u istom članku, direktor ARB-a izrazio je sumnju i zabrinutost u pogledu poštovanja ljudskih parva, životne sredine i drugih (društvenih) normi, ustanovljenih od strane Svetske banke u budućem delovanju AIIB. Sličnu sumnju u pogledu stručnosti izneo je i Kenet Rogof (Kenneth Rogoff). U jednom od svojih tekstova Rogof upozorava da bi AIIB kao „finansijska banka“, a ne „banka znanja“, mogao da se suoči sa problemima korupcije, lošeg upravljanja i finansiranja neprofitabilnih grandioznih projekata.¹⁹

¹⁷ Podaci su preuzeti sa internet prezentacija/veb sajtova ovih institucija. The World Bank, World Development Indicators. Available on: <http://maps.worldbank.org/p2e/mcmap/map.html?code=&level=&indicatorcode=0553&title=Global&org=ibrd>; The Asian Development Bank. Available on: <https://www.adb.org/data/main>; The Asian Infrastructure Investment Bank. Available on: <http://euweb.aiib.org/html/aboutus/introduction/Membership/?show=0>. Accessed 2 September 2016.

¹⁸ Shawn Donnan, Japanese head of ADB plays down China-led rival AIIB, *The Financial Times*, 20 April 2015. Available on: <https://www.ft.com/content/0412c7f2-e711-11e4-9fa1-00144feab7de>. Accessed 12 August 2016.

¹⁹ Kenneth Rogoff, “Will China’s Infrastructure Bank Work?”, *The Project Syndicate*, 6 April 2015. Available on: <http://www.project-syndicate.org/commentary/china-aiib-recommendations-by-kenneth-rogoff-2015-04>. Accessed: 8 August 2016.

Usporavanje rasta kineske ekonomije i opasnost od moguće finansijske krize na istoku predstavljaju još jedan u nizu argumenata koji govore u prilog sumnji koja se tiče održivosti buduće finansijske stabilnosti i efikasnosti Azijske infrastrukturne investicione banke. Neosporno je da je nova razvojna banka na azijskom kontinentu čedo, želja Kine da projektuje svoju ekonomsku i političku snagu, kao i da obezbedi ostvarenje ključnih razvojnih projekata od kojih će pored Kine imati koristi i ostale azijske države. Jasno je da budućnost AIIB-a zavisi od ekonomske i političke stabilnosti u Kini. Trend usporavanja kineske ekonomije, kao i brojne finansijske nestabilnosti koje su se ogleдалe u naglim slomovima/ krahovima na kineskim berzama, govore u prilog o mogućim rizicima koji bi ugrozili buduće funkcionisanje i ostvarenje postavljenih ciljeva ove banke. Naime, u period od 2000. do 2011. godine prosečna stopa rasta kineske ekonomije bila je 10,2%. već 2012. ona iznosi 7,8%, a 2015. godine 6,9%.²⁰

Ovaj negativni trend naveo je mnoge autore da počnu sa upozorenjima i predviđanjima negativnih posledica usporavanja druge ekonomije sveta. U ovu grupu spadaju Pol Kašin (Paul Cashin), Kamiar Mohades (Kamiar Mohaddes) i Mehdi Raissi, koji su primenom GVAR metodologije u istraživanju razmera negativnih posledica usporavanja kineske ekonomije došli do zaključka da opadanje privrednog rasta Kine ima značajan negativan uticaj na ekonomski rast njenih trgovinskih partnera, pre svega država članica ASEAN-a, kao i na samu ranjivost globalnog finansijskog sistema.²¹ Drugim rečima, pomenuto usporavanje na dvostruki način povećava rizike po održivost AIIB-a, ne samo direktno, preko njenog osnivača, nego indirektno preko najvažnijih partnera i suosnivača. Kineska ekonomija usporava sa strane ponude u kontekstu smanjenja ukupne faktorske produktivnosti. Sa strane potražnje, reč je o smanjenju udela prihoda domaćinstava u BDP-u, kraj ere visoke isplatljivosti investicija u oblastima transporta, infrastrukture i nekretnina, kao i smanjenje udela industrijske proizvodnje u kineskom BDP-u, a što se i odrazilo na smanjenje stope izvoza.²²

U prilog tezi o upitnosti kineske sposobnosti da na održiv način obezbeđuje funkcionisanje AIIB-a govori i ranjivost/nestabilnost njenog finansijskog tržišta. Primer za ovu nestabilnost jesu nagli padovi vrednosti akcija na Šangajskoj i Šenzenovoj berzi u drugoj polovini 2015. godine i početkom 2016. godine.²³ Naime, u periodu od 15. do 25. avgusta 2015. godine

²⁰ The World Bank, World Development Indicators, Available on: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN> Accessed 10 August 2016.

²¹ Paul Cashin, Kamiar Mohaddes, and Mehdi Raissi. "China's Slowdown and Global Financial Market Volatility: Is World Growth Losing Out?", Cambridge Working Paper Economics: 1618, 2016, pp. 1-20.

²² Dwight H Perkins, "Understanding the Slowing Growth Rate of the People's Republic of China". Asian Development Review 2015, pp. 7-9.

²³ Wayne M. Morrison and Gabriel M. Nelson, China's Recent Stock Market Volatility: What Are the Implications? Washington D.C., UNT Digital Library, 2016, pp. 1-2.

vrednost akcija na ovim berzama opala je za 43% i 44%. Ovaj trend se nastavio i posle nepotpunog oparavka u poslednjem kvartalu 2015. godine, pa tako opet u januaru 2016. godine na pomenutim berzama vrednost opada za 16,2% i 17,4%. Rizik od nastavka opadanja vrednosti navela je nadležne kineske organe da 4. i 7. januara nakratko suspenduju aktivnosti na ovim tržištima. Uzroke ranjivosti i loših performansi ovih tržišta treba tražiti u višegodišnjoj politizaciji i neefikasnom i siromašnom regulatornom okviru koji je doveo do nastanka, a zatim i pucanja tržišnog mehura.²⁴

Sa ovim trendovima usko je povezan i drugi važan izvor rizika za funkcionisanje AIIB-a. Ovaj izvor predstavlja potencijalna finansijska kriza koja bi mogla da pogodi prostor Istočne i Jugoistočne Azije. Naime, zbog usporavanja kineske ekonomije, lomova na berzama, brojnih pokazatelja koji upozoravaju na postojanje „trulog tkiva“ koje bi moglo da preraste u ozbiljan izazov za stabilnost ekonomija ovih regiona, sve više se mogu čuti predviđanja o neizbežnosti nove finansijske krize osim ako se nešto suštinski ne preduzme. Tako, na primer, Robert Subarmen (Robert Subbaraman) iz singapurskog „Nomura“ Istraživačkog instituta ističe da je posebno rizik od krize izražen u Hong Kongu i Kini, pre svega zbog brojnih signala koji govore u prilog opasnosti od krize poput rasta negativnog odnosa privatnog duga i BDP-a.²⁵ Naime, Subarmen analizirajući indikatore ranog upozorenja na finansijske krize ukazuje da je stanje u finansijskom sektoru u Kini i Hong Kongu poput stanja koje je prethodilo azijskoj finansijskoj krizi iz 1997. godine.

Slična iskustva

O skepticizmu koji sa sobom nosi formiranje AIIB-a govori i iskustvo sa Razvojnou bankom BRIKS-a, u čijem je osnivanju vodeću reč takođe imao zvaničan Peking. Na šestom samitu država BRIKS-a, u Fortoalezeu (Brazil) 2014. godine, zemlje članice donele su odluku/potpisale osnivački akt pomenute banke čije bi sedište bilo u Šangaju, a osnivački kapital iznosio bi 50 milijardi dolara.

Ova Banka osnovana je sa svrhom da mobilise resurse za infrastrukturne i održivo-razvojne projekte u državama članicama BRIKS-a, kao i u drugim rastućim ekonomijama i zemljama u razvoju u cilju dopune postojećih

Available on: <http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc824552/>. Accessed September 30, 2016.

²⁴ Guoping Li and Hong Zhou, „The Systematic Politicization of China’s Stock Markets”, *Journal of Contemporary China* 25, no. 99, 2016, pp. 428- 432

²⁵ Suberman, takođe, ističe da su brojni krizni alarmi prisutni i u usponu u Indoneziji, Maleziji, Singapuru, na Filipinima i Tajlandu. Tony Boyd, „Warning crisis indicators flashing red in Asia”, *The Australian Financial Review*, 20 July 2016, Available on: <http://www.afr.com/brand/chanticleer/warning-crisis-indicators-flashing-red-in-asia-20160720-gq9ovf> Accessed 20 August 2016.

napora multilateralnih i regionalnih razvojnih finansijskih institucija.²⁶ Nova razvojna banka otpočela je sa radom tek u julu 2015. godine, nakon samita država članica BRIKS-a u Ufi (Rusija).

Pored slične medijske pompe i tvrdnji da će i ova banka zameniti Bretonvudske institucije, kao i ključne uloge Kine u njenom osnivanju, AIIB i NRB BRIKS-a imaju i zajedničku zavisnost, u pogledu njihovog funkcionisanja, od ekonomskog stanja ključnih osnivača, kao i izraženu bojaznost u kontekstu budućeg načina upravljanja ovim bankama. Pod ovim se pre svega podrazumeva sumnja da će prilikom donošenja odluka ovih institucija biti dominantni politički kriterijumi, a ne ekonomski. Takođe, zajedničko ovim institucijama jesu sumnje autora poput Aleksa Mouranta (Alex Mourant), Dglasa Emeota (Douglas Emeott), Jagabanta Ningtougama (Jagabanta Ningthoujam) i Džasmin Ju (Jasmin Yu) u pogledu njihovog funkcionisanja u kontekstu poštovanja ekoloških i društvenih normi, kao i međunarodnih pravila i dobrih praksi u budućem sprovođenju projekata od strane AIIB-a i NRB-a.²⁷

Gotovo istovremeno osnivanje Azijsko infrastrukturne investicione banke i Nove razvojne banke BRIKS-a predstavlja još jedan u nizu argumenata u prilog tezi da AIIB ne predstavlja moguću zamenu za Bretonvudske institucije, odnosno da motiv njenog osnivača nije da AIIB preuzme ulogu Svetske banke ili MMF-a. Naime, da se Kina vodila pomenutim motivom prilikom osnivanja AIIB-a, postavlja se pitanje zašto to nije uradila kroz osnaživanje i podizanje značaja razvojne banke BRIKS-a, koja je prethodila AIIB-u. Drugim rečima, dupliranje kapaciteta, rasipanje energije i sredstava koje je Kina učinila učestvovanjem u osnivanju dve finansijske institucije, sa gotovo identičnom svrhom i nadležnostima, govori u prilog da namera zvaničnog Pekinga nije bila da stvori dovoljno snažnu univerzalnu finansijsku instituciju koja bi bila ravnopravni takmac Bretonvudskim institucijama.

Zaključak

Azijska infrastrukturna investiciona banka predstavljaće značajan izvor kapitala za finansiranje infrastrukturnih projekata do koga će siromašne azijske zemlje moći da dođu pod povoljnijim uslovima. Uprkos tome, ostaje izražena sumnja u pogledu buduće organizacije, načina i kriterijuma za

²⁶ Agreement on the New Development Bank BRICS Available on: <http://ndbbriks.org/agreement.html> Accessed 12 September 2016.

²⁷ Alex Mourant, Douglas Emeott, Jagabanta Ningthoujam, and Jasmin Yu. "Ensuring Sustainability in The Asian Infrastructure Investment Bank and The New Development Bank." *Johns Hopkins School of Advanced International Studies* (2015), pp. 21-22. Pomenuti autori su do ovih zaključaka došli analizirajući prethodna iskustva kinskih razvojnih institucija poput projekta cevovoda za gas i naftu između Kine i Burme.

odobranje sredstava, kao i pitanje buduće prakse ove banke u pogledu životne sredine i poštovanja ljudskih prava.

AIIB, takođe, predstavlja pokušaj da Kina na konkretan način preuzme ulogu ekonomskog i političkog lidera Azije, odnosno sredstvo da projektuje i kapitalizuje svoju ekonomsku snagu. Ova institucija zapravo jeste sredstvo za ostvarenje dugoročnih ekonomskih interesa/ciljeva poput pomenutih „Novog puta svile” i “pomorskog pojasa Puta Svile XXI veka”. U ovom kontekstu nova azijska finansijska institucija predstavlja rešenje za otklanjanje strepnji i sumnji suseda Kine zbog straha od njenih ekspanzionističkih političkih i ekonomskih aktivnosti. Na ovaj način, uključivanjem svojih suseda, zvanični Peking pravi od potencijalnih suprotstavljenih strana partnere za ostvarivanje svojih interesa, ali bez sumnje i za sprovođenje vrlo važnih infrastrukturnih projekata za azijski kontinent.

Međutim, u radu smo pokazali da tvrdnja da Azijska infrastrukturna investiciona banka predstavlja alternativu/ Bretonvudskim institucijama jeste neopravdana. Istakli smo da razloge za ovo odbacivanje treba tražiti u motivima, svrsi, nadležnostima i kapacitetima Azijske infrastrukturne investicione banke. Poređenjem ovih institucija došli smo do zaključaka da AIIB zbog različite svrhe i nadležnosti nije alternativa niti pretnja po status i ulogu Međunarodnog monetarnog fonda, jer je očigledno da je reč o institucijama različite prirode i da je, samim tim, izlišno diskutovati o AIIB-u kao konkurentu Fonda.

S druge strane, u kontekstu analize možemo zaključiti da dolazi do preklapanja u pogledu svrhe i nadležnosti između AIIB-a i Svetske banke i Azijske razvojne banke. Pre svega, reč je o preklapanju u pogledu pružanja finansijske i tehničke pomoći, u unapređenju postojećih i izgradnji novih infrastrukturnih projekata. Takođe, komparativna analiza ovih institucija pokazala je da funkcije ARB-a i Svetske banke prevazilaze polje delovanja AIIB-a.

Daljim upoređivanjem u radu ovih institucija, tj. njihovih kapaciteta, došli smo do zaključka da AIIB ne može biti relevantan konkurent Svetskoj banci po pitanju univerzalnosti članstva i osnivačkog i raspoloživog kapitala. Drugim rečima, stepen uticaja ove institucije, kao i poverenja koje države imaju u nju, daleko je manji od uticaja i značaja Svetske banke. U radu smo istakli da se u pogledu kapaciteta (univerzalnosti članstva i finansijskih sredstava) AIIB opravdano može smatrati takmacem jedino Azijskoj razvojnoj banci. Međutim, takođe smo ukazali da je prednost i po ovom kriterijumu na strani starije razvojne institucije, ali ne samo po ovom. Azijska razvojna banka u odnosu na Azijsku infrastrukturnu investicionu banku ima prednost i u pogledu iskustva, ustaljene prakse i standarda u sprovođenju razvojnih projekata u proteklih pedeset godina postojanja.

Iz svega navedenog nameće se zaključak da AIIB predstavlja novu regionalnu razvojnu instituciju, čiji je nastanak stavio na raspolaganje

azijskim državama preko potreban kapital za infrastrukturne projekte. Međutim, na osnovu kriterijuma koje smo primenili u ovom radu, zaključuje se da se ova institucija ne može smatrati relevantnom zamenom, tj. konkurentom Međunarodnom monetarnom fondu i Svetskoj banci.

Ukoliko odgovori na sumnje u pogledu njenog budućeg delovanja, pre svega u kontekstu poštovanja ekoloških standarda, društvenih normi, ekonomskih principa/logike, kao i ako ograniči upliv političkih uticaja svog najvažnijeg principala u svom radu, AIIB može u bliskoj budućnosti biti značajan takmac, ali i partner Azijskoj razvojnoj banci. Dok praksa to ne potvrdi ostaje opravdana bojaznost u kapacitete, u najširem smislu, AIIB-a da ugrozi ulogu u poziciju ARB-a na azijskom kontinentu.

Bibliografija

- Agreement on the New Development Bank BRICS Available on: <http://ndbbriics.org/agreement.html> Accessed 12 September 2016.
- Articles of Agreement of the Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB, Available on: <http://www.aiib.org/uploadfile/2015/0814/20150814022158430.pdf>. Accessed 10 August 2016.
- Articles of Agreement of the International Bank for Reconstruction and Development, Washington, D. C.: World Bank, 2012. Available on: <http://go.worldbank.org/NQKUI9B010>. Accessed 10 August 2016.
- Articles of Agreement of the International monetary Fund, IMF, 2011.
- Boyd, Tony, "Warning crisis indicators flashing red in Asia", *The Australian Financial Review*, 20 July 2016, Available on: <http://www.afr.com/brand/chanticleer/warning-crisis-indicators-flashing-red-in-asia-20160720-gq9ovf> Accessed 20 August 2016.
- Callaghan, Mike and Hubbard, Paul, "The Asian Infrastructure Investment Bank: Multilateralism on the Silk Road", *China Economic Journal* 9, no. 2, 2016, pp. 116-139.
- Cashin, Paul, Mohaddes, Kamiar and Raissi, Mehdi, "China's Slowdown and Global Financial Market Volatility: Is World Growth Losing Out?", *Cambridge Working Paper Economics*: 1618, 2016, pp. 1-20.
- Donnan, Shawn, "Japanese head of ADB plays down China-led rival AIIB", *The Financial Times*, 20 April 2015. Available on <https://www.ft.com/content/0412c7f2-e711-11e4-9fa1-00144feab7de>. Accessed 12 August 2016.
- Dwight, H. Perkins, "Understanding the Slowing Growth Rate of the People's Republic of China." *Asian Development Review* 2015, pp. 1-30.
- Fischer, Stanley, "Promoting Good Policies: The Role of the IMF", *Indian Council for Research on International Economic Relations*, Delhi, March 10, 2001, pp. 1-18.

- http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwynmlxycx21apec_665682/t1085022.shtml Accessed 12 August 2016.
12. Jong-Wha, Lee., "China's New World Order", The Project Syndicate, 12 November 2014. Available on: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-global-governance-by-lee-jong-wha-2014-11> Accessed 15 August 2016.
- Li, Guoping, and Zhou, Hong, "The Systematic Politicization of China's Stock Markets." *Journal of Contemporary China* 25, no. 99, 2016, pp. 422-437.
- Liao, Rebecca, "Out of the Bretton Woods", *The Foreign Affairs* 27, 2015, pp.1-5.
- Lin, Christina, "China's New Silk Road to the Mediterranean: The Eurasian Land Bridge and Return of Admiral Zheng He". *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security* 165, 2011, pp. 1-23.
- Lu, Min, Zhiping Wu, and Qingjun Meng, "Comprehensive Development Evaluation System of Asian Infrastructure Investment Bank Based on Double Diamond Model," *American Journal of Industrial and Business Management* 5, 2015, pp. 518-526.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, "President Xi Jinping Holds Talks with President Susilo Bambang Yudhoyono of Indonesia", 2 October 2013. Available on
- Morrison, Wayne, M., and Nelson, Gabriel M., *China's Recent Stock Market Volatility: What Are the Implications?*. Washington D.C., UNT Digital Library, 2016, pp. 1-4. Available on: <http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc824552/>. Accessed September 30, 2016.
- Mourant, Alex, Emeott, Douglas, Ningthoujam, Jagabanta, and Yu, Jasmin, "Ensuring Sustainability in The Asian Infrastructure Investment Bank and The New Development Bank." *Johns Hopkins School of Advanced International Studies* (2015), pp. 1-41.
- Mourant, Alex, Emeott, Douglas, Ningthoujam, Jagabanta, and Yu, Jasmin, "Ensuring Sustainability in The Asian Infrastructure Investment Bank and The New Development Bank", *Johns Hopkins School of Advanced International Studies*, 2015, pp. 5-43.
- Perlez, Jane, "China Creates a World Bank of Its Own, and the U.S. Balks", *The New York Times*, 4 December 2015, Available on: http://www.nytimes.com/2015/12/05/business/international/china-creates-an-asian-bank-as-the-us-stands-alooft.html?_r=0 Accessed 15 August 2016.
- Rogoff, Kenneth, "Will China's Infrastructure Bank Work?", The Project Syndicate, 6 April 2015. Available on: <http://www.project-syndicate.org/commentary/china-aiib-recommendations-by-kenneth-rogoft-2015-04>. Accessed: 8 August 2016.
- The Articles of Agreement establishing the Asian Development Bank Available on: <http://www.adb.org/documents/agreement-establishing-asian-development-bank-adb-charter>. Accessed 10 August 2016.

Wade, Robert, "The art of power maintenance: How western states keep the lead in global organizations." *Challenge* 56, no. 1, 2013, pp. 5-39.

Wan, Ming, "The AIIB versus the World Bank and the ADB." In: Ming Wang (ed.), *The Asian Infrastructure Investment Bank: The Construction of Power and the Struggle for the East Asian International Order*. Palgrave Macmillan US, 2016, pp. 58-91.

Woodward, David, *IMF voting reform: need, opportunity and options*. G-24 Discussion Paper Series No. 49, December UN, 2007, pp. 1-64.

Baze podataka:

The World Bank database (World Development Indicators), Dostupno na: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

The Asian Development Bank (ADB), Dostupno na: <https://www.adb.org/data/main>.

The Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), Dostupno na: <http://euweb.aiib.org/html/aboutus/introduction/aiib/?show=0>.

Ognjen DRAGIČEVIĆ

**BRETTON WOODS INSTITUTIONS HAVE NO ALTERNATIVE:
DOES THE ASIAN INFRASTRUCTURE INVESTMENT BANK THREATEN
TO THE EXISTING INTERNATIONAL FINANCIAL INSTITUTIONS?**

ABSTRACT

This article is dedicated to the research of the thesis that the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) represents a threat to Bretton Woods Institutions and their partners. The author highlights in this article the four key arguments why he rejects the aforementioned thesis. These arguments are related to the purpose/competences, the capacities of these institutions, motives for the establishment of the AIIB as well as similar experiences in the establishment of the BRICS's New Development Bank. In other words, the author's intent is to point out that because of different purpose/competence, the AIIB cannot be compared to IMF. Also, because of the smaller capacity, lack of experience and the risk of the political influence of the main principals, the AIIB is not a relevant threat/competitor to the World Bank.

Key words: The Asian Infrastructure Investment Bank; The International Monetary Fund, The World Bank, International financial system, economic growth, development, economic interests.

UDK: 556.166:551.583
Bibliid 0543-3657, 67 (2016)
God. LXVII, br. 1164, str. 42-
Pregledni članak
Primljen: 10.10.2016.

Aleksandar JAZIĆ¹

Zagađenja izazvana poplavama kao globalni problem

SAŽETAK

Klimatske promene izazvane brzim tehnološkim razvojem uzrokuju sve češće elementarne nepogode koje dobijaju oblik vanrednih situacija. Poplave su jedne od najčešćih elementarnih nepogoda koje pogađaju jednu ili više država odjednom. Opasnosti koje poplave nose sa sobom prete da ugroze živote ljudi, materijalna dobra i životnu sredinu na nekoj teritoriji. U zavisnosti od svog obima poplave mogu imati različite oblike. Poplavni talasi mogu biti takvi da u potpunosti unište postojeću infrastrukturu i izazovu zagađenja do nivoa ekološke katastrofe. Zato se događa da poplave u potpunosti parališu normalno funkcionisanje države i društva na nekom delu teritorije. U tim situacijama otežana je kontrola nadležnih organa na pogođenim delovima teritorije. Države danas preduzimaju značajne mere kako bi sprečile nastanak poplava ili brzo uklonile posledice njihovog negativnog delovanja. Paralisanje rada državnih organa na nekom delu teritorije utiče na bezbednost države u celini. Zato se u savremenim bezbednosnim politikama država sve više pažnje obraća na, takozvanu, ekološku bezbednost.

Ključne reči: poplave, globalizacija, klimatske promene, životna sredina, vanredne situacije, bezbednost, ekologija

¹ dr Aleksandar Jazić, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
E-mail: jazic@diplomacy.bg.ac.rs

Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima - spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, finansiranog od strane Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (evidencioni broj: 179029), a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2016. godine.

Uvod

Elementarne nepogode predstavljaju sve češću pojavu koja ugrožava lokalne zajednice, a ponekad i teritorije čitavih država. Obim koji elementarne nepogode danas postižu veći je nego ikada. Često se dešava da elementarne nepogode istovremeno zahvate teritoriju dve ili više država. Zato se može reći da elementarne nepogode danas predstavljaju globalni problem. Države su zbog toga prinuđene da iznađu zajednička rešenja i sarađuju u oblasti zaštite od elementarnih nepogoda. To je posebno važno ako se uzme u obzir da elementarne nepogode izazivaju i zagađenje životne sredine. Poplave su posebno opasne kada se govori o zaštiti životne sredine i potrebe da se ona očuva. Kao jedan od oblika elementarnih nepogoda, poplave su danas česta pojava zbog temperaturnih promena i globalnog otopljanja. Poplavni talas ugrožava živote ljudi, materijalna dobra i životnu sredinu. Što se tiče životne sredine, poplave ugrožavaju poljoprivredna dobra, šumska područja i prirodu koja se nalazi u području na kome nastaju i dalje se razvijaju. Drugi način na koji poplave negativno utiču na životnu sredinu je činjenica da poplavni talas sa sobom nosi različit otpad koji se zadržava u pravcu njegovog kretanja. Posebnu opasnost predstavlja mogućnost da poplavni talas zahvati, recimo, hemijsku industriju i na taj način dođe u kontakt i raširi opasne materije na velikoj površini. To može voditi i u prirodnu katastrofu širokih razmera sa kojom možda jedna država ne bi mogla samostalno da se izbori.

Upravo je širenje raznih grana industrije, što uključuje hemijsku, farmaceutsku i neku drugu industrijsku granu sličnog tipa, jedan od razloga što se poplavama danas pridaje velika pažnja. Države su razvile strategije za prevenciju poplava i umanjivanje posledica u slučaju njihovog nastanka. U okviru tih strategija važan aspekt predstavlja međunarodna saradnja. Najveći broj reka protiče kroz više država, pa je međunarodna saradnja važna u praćenju promena u rečnim područjima. Brza identifikacija promena koje mogu imati negativne efekte jedan je od najvažnijih faktora u prevenciji pojave poplava.

Ne treba zanemariti ni potrebu da se u prevenciji poplava izvrše infrastrukturne promene. Drugim rečima, poplave i posledice koje mogu izazvati razlikuju se od onih u prošlosti. Zato i infrastrukturni objekti koji su davno izgrađeni u svrhu zaštite od poplava moraju biti nadograđeni u skladu sa prirodom poplava koja je sada prisutna. To znači da objekti namenjeni zaštiti od poplava moraju biti izgrađeni u skladu sa standardima koji prate mogući obim koji poplave danas mogu postići. I na ovom polju važna je razmena iskustva između nadležnih organa različitih država. To je posebno značajno za manje razvijene države, jer pojedine države imaju više iskustva kada je u pitanju zaštita od poplava, dok druge imaju veća finansijska sredstva na raspolaganju. I jedan i drugi vid pomoći je veoma važan za male države, ali i za države koje imaju kapaciteta da im pomognu.

Razlog je, kao što je već rečeno, činjenica da većina reka protiče kroz teritoriju dve ili više država. Za razvijenije države mnogo je bezbednije i isplativije da se sa poplavama koje mogu biti pretnja za njih bore na teritoriji drugih država. Time se štede sredstva, poplavni talas zaustavlja pre pojave mogućnosti većeg širenja, i razmenjuju iskustva koja će ojačati kapacitete manjih država da u nekim drugim situacijama budu spremnije da efikasno samostalno odgovore na pojavu poplava, barem u prvim fazama njihovog sprečavanja.

Globalizacija, tehnološki razvoj i klimatske promene

U prvoj deceniji XXI veka primećeno je vidno smanjivanje, odnosno otopljanje, ledenih ploča u severnim arktičkim morskim predelima. To je jedan od najvažnijih dokaza da je u toku proces globalnog otopljanja. Razna istraživanja koja su krajem XX veka rađena u severnim arktičkim predelima pokazala su da je debljina ledenog pokrivača opala, čak za skoro jedan metar. Istraživanja koja su obavljena u ranijim periodima donela su dramatičnije rezultate, odnosno ledeni pokrivač je smanjen od 1,8 do 3,1 metar.²

Jedan od najvažnijih uzroka prethodno navedenih istraživanja je globalno zagrevanje kao posledica ubrzane industrijalizacije. Gradska područja obiluju industrijskim zonama iz čijih se pogona u atmosferu izbacuju, na primer, ugljen-dioksid, sumpor-dioksid, metan i azotni oksidanti. Kombinacija povećane koncentracije ugljen-dioksida u atmosferi i krčenje tropskih i drugih šuma kao rezultat imaju pojavu efekta, takozvane, staklene bašte. Ovaj efekat direktno je povezan za povećanjem globalnog zagrevanja, što izaziva klimatske poremećaje. Zato opšti stav koji se često čuje jeste da bi povećanje prosečne temperature za samo nekoliko stepeni izazvalo ozbiljne klimatske promene. Konkretnije, došlo bi do promena u vezi sa rasporedom toplih i hladnih zona na zemljinoj površini, a otapanje većih količina leda prozrokovalo bi podizanje nivoa vodenih površina i prodiranje vode na priobalne delove svih kontinenata.³

Proces globalizacije utiče na pojavu novih pretnji koje mogu imati globalne razmere, pa su neminovne posledice toga promene u sferi bezbednosti. Zato većina država sprovodi reforme u svojim sistemima bezbednosti kako bi predupredila vanredne situacije koje mogu ugroziti njihovu stabilnost. Vanredne situacije danas mogu dostići regionalne i globalne razmere.⁴ Promene izazvane procesom globalizacije utiču i na

² Videti detaljnije: Predrag Đ. Marić i Duško M. Tomić, *Upravljanje vanrednim situacijama*, Balkanski institut za upravljanje i procenu rizika, Beograd, 2010, str. 144.

³ Ibidem, str. 142.

⁴ Videti detaljnije: Dragan Petrović, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi i Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010, str. 83-86.

transformaciju sistema civilne zaštite u svim državama kako bi moglo da se odgovori na pomenute vanredne situacije. Zato se u mnogim državama u sistem civilne zaštite uključuju subjekti koji do danas nisu imali zapaženiju ulogu. Ti subjekti su, recimo, jedinice lokalne samouprave, akteri civilnog društva, građani, privredni subjekti i slično.

Industrijski i tehnološki razvoj u XXI veku, koji je posledica globalnog ekonomskog razvoja, izaziva promene u ekosistemu. Jedan od rezultata takvog razvoja je transformacija opasnosti i rizika koji na različite načine mogu ugroziti normalno funkcionisanje društva i države. Zato se povećava pritisak na nadležne organe i službe da uvedu rešenja koja su u skladu sa pomenutom transformacijom opasnosti i rizika, u cilju sprečavanja ili da bi se umanjila mogućnost nastanka vanrednih situacija. Integrisanim upravljanjem vanrednim situacijama, koji je sve više u fokusu procesa pronalaženja savremenih rešenja, efikasno bi se povezali svi činiooci sistema zaštite i spasavanja.⁵

U budućnosti će jedinice lokalne samouprave imati zapaženiju ulogu u rešavanju problema poplava. To se posebno odnosi na opštine, jer poplave prvo izazivaju uništavanje životne sredine na njihovom području. Takođe, aktivnije angažovanje opštinskih nadležnih službi može u startu umanjiti dalji razvoj poplava u vanrednu situaciju širih razmera.

Uzroci nastanka poplava i njihovi oblici

Pod poplavama se podrazumeva izlivanje velikih količina vode iz prirodnih i veštačkih korita ili raznih oblika vodnih akumulacija. Poplave mogu da traju u dugom vremenskom intervalu. Kao posledicu imaju izlivanje na velike površine, što sa sobom donosi značajne štete po ljude, materijalna dobra, životnu sredinu i životinjski svet. Različiti su uzroci nastanka poplava, pa se mogu podeliti na: kiše i otapanje velikih količina snega, ledene poplave, koincidencija visokih voda, bujične poplave, klizišta i rušenje brana. Ako se uzme u obzir vreme formiranja vodnog talasa, poplave se dele na: *mirne* – nastaju na velikim rekama i formiraju se za oko 10 sati, *bujične* – nastaju na brdskim vodotocima i potrebno je manje od 10 sati za formiranje vodnog talasa i *udesne* – kod kojih je posledica nastanka velikog vodnog talasa rušenje poljoprivrednih i hidroenergetskih objekata.⁶

U ovom delu rada treba reći nešto više o bujičnim poplavama, kao specifičnoj vrsti poplava. Bujične poplave su posledice nagle promene u vodotoku i imaju oblik visokog vodnog talasa. Uzrok za njihovu pojavu su

⁵ Videti detaljnije: Jasmina Gačić i Vladimir Jakovljević, „Specifičnosti savremenog integrisanog sistema upravljanja u vanrednim situacijama”, *Bezbednost*, br. 3/2014, str. 65.

⁶ Videti detaljnije: Dragan Mlađan, *Bezbednost u vanrednim situacijama*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2015, str. 94-95.

intenzivne padavine i ubrzano topljenje snežnog pokrivača. Bujične poplave izazivaju mnoge hidrološke i geomorfološke promene u priobalju koje ugrožavaju. Ovu vrstu poplava karakteriše velika destruktivna moć koja proizilazi iz činjenice da obično nadiru iz strmih predela što im pri slivanju u niže predele daje dodatnu snagu. Posledice bujičnih poplava u ugroženom priobalju su rušenje drveća, objekata, i zahvatanje i dalje prenošenje celokupnog otpada. Povećanje poplavljenе površine nastaje ako bujična poplava naiđe na usko grlo u svom koritu, jer se tu usporava njeno kretanje, a dolazi do povećanja nivoa vode. Neki od osnovnih uzroka, ne samo bujičnih već i klasičnih poplava, jesu veličina korita i njegova propusna moć. Konkretnije, rečna korita najčešće nisu u skladu sa mogućim neočekivanim protokom velike količine vode. Uzroci nastanka bujičnih poplava su: prirodni, ljudski i kombinovani. *Prirodni uzroci* mogu biti: obilne padavine, ubrzano otapanje snežnog pokrivača i leda, nagomilavanje velikih komada leda ili rečnih nanosa, upadanje sadržaja klizišta u rečno korito. Najvažniji uzroci bujičnih poplava koji proizilaze iz *ljudskog delovanja* su: krčenje šuma, podizanje odbrambenih nasipa, izgradnja brana i mostova. To rezultira izmenama u upravljanju akumulacijama, odlivnim kanalima i važnim objektima za sprečavanje poplava. Sve navedeno uzrokuje podizanje nivoa reka, a smanjuje mogućnosti za prevenciju pojave poplava. Kombinovani uzroci poplava u vezi su sa očekivanim klimatskim promenama, odnosno velikim sušama ili obilnim i dugotrajnim padavinama, i većim uticajem čoveka na životnu sredinu u okviru procesa globalizacije, industrijalizacije i povećanja urbanih područja.⁷

U budućnosti se može očekivati samo povećanje broja poplava ali i njihov veći intenzitet, bez obzira da li se radi o „klasičnim“ ili bujičnim poplavama. To će predstavljati posebnu opasnost po ljude, jer je primetna sve veća urbanizacija i širenje stambenih naselja. Da bi se ljudi zaštitili jedini način jeste da se u urbanističke planove uključe i izgradnja različitih objekata koji bi služili u svrhu odbrane od poplava ili sličnih nepogoda.

Posledice poplava

Različite prirodne nepogode mogu se svrstati u tri kategorije. Poplave spadaju u jednu od njih. Kao ostale nepogode, odnosno opasnosti, mogu se navesti zemljotresi, klizišta, vulkanske erupcije, veliki morski talasi i oluje (tropske). Za poplave je karakteristično da predstavljaju najčešći oblik prirodnih katastrofa. Njih zato prate velike migracije stanovništva, odnosno evakuacija i nedostatak hrane.⁸

⁷ Videti detaljnije: Slobodan Miladinović, „Bujične poplave, hidrološka analiza, rizik i mere zaštite“, u: Nataša Mrvić Petrović, Dragoljub Todić i Dragan Mladen (urs.), *Elementarne nepogode i vanredne situacije*, Institut za uporedno pravo i Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014, str. 136-139.

⁸ Videti detaljnije: Predrag Đ. Marić i Duško M. Tomić, *Upravljanje vanrednim situacijama*, op. cit., str. 31.

Prema veličini poplave se mogu podeliti na male, srednje, velike i katastrofalne. Za *male poplave* je karakteristično da su u pitanju ravničarske reke i da se najčešće pojavljuju u intervalu od 5 do 10 godina. *Srednje poplave* donose velika plavljenja priobalja i pojavljuju se jednom u periodu od 20 do 25 godina. Srednje poplave mogu ugroziti redovan svakodnevni život lokalnog stanovništva. *Velike poplave* pojavljuju se retko, odnosno u intervalu od 50 do 100 godina. One izazivaju velike materijalne štete i mogu izazvati potpuni kolaps lokalnih privrednih delatnosti, ali i šire. *Katastrofalne poplave* se najređe dešavaju, odnosno na svakih od 100 do 200 godina. Prate ih potapanja velikih površina u okolini jednog ili, često, više rečnih slivova. Kao i u slučaju velikih poplava, kod pojave katastrofalnih poplava u ugroženoj oblasti privredna aktivnost u potpunosti prestaje.⁹

Odbrana od poplava može biti redovna i vanredna, kao i uvođenje vanrednog stanja u cilju efikasnije odbrane od poplava. U slučaju Srbije, rukovodilac odbrane od poplava ima isključivu nadležnost u odbrani od poplava. U slučaju Srbije, vanredno stanje odbrane od poplava proglašava Vlada Republike Srbije na predlog rukovodioca odbrane od poplava. Uvođenje vanrednog stanja iziskuje sprovođenje određenih mera kao što su: obaveštavanje i uzbunjivanje stanovništva i evakuacija građana i imovine. Iz toga se jasno vidi da vanredno stanje podrazumeva „uvođenje“ drugog režima života građana, što neminovno uključuje preseljenje ugroženog stanovništva na bezbedna područja. Poplave sa sobom donose razne opasnosti, a neke od njih su: opasnost od davljenja, mogućnost urušavanja nasipa i oštećenja stambenih objekata, ubrzan razvoj štetnih dejstava, ograničenost u vremenu za preživljavanje povređenih i otežano spasavanje povređenih. Dodatnu teškoću predstavlja činjenica da poplave često prate nepovoljni vremenski uslovi u obliku obilnih kiša, bujica, klizišta i odrona.¹⁰

Kao primer posledica koje poplave mogu doneti može se pomenuti vanredna situacija u Srbiji koja je trajala od 14. do 23. maja 2015. godine. U tom periodu Srbiju su pogodile poplave koje su izazvale ljudske žrtve, veliku materijalnu štetu i uništavanje javne infrastrukture. U ovim poplavama stradalo je 60 ljudi, uključujući i jednog vatrogasca-spasioca. Ukupan broj evakuisanih lica iznosio je 31 879. Posebno je bila pogođena opština Obrenovac, sa čije je teritorije evakuisano oko 25 000 ljudi. Što se tiče materijalne štete, poplava je gotovo u potpunosti uništila 2260, a oštećeno je 1730 objekata. Nakon poplava, evidentiranje koje su sprovedli organi lokalne samouprave pokazalo je da je 350 objekata neupotrebljivo, a da je oštećeno oko 10 000 stambenih objekata. Velike štete pretrpela je i putna infrastruktura. Na primer, na kategorisanim putevima srušeno je oko 30, a

⁹ Videti detaljnije: Dragan Mlađan, *Bezbednost u vanrednim situacijama*, op. cit., str. 95-96.

¹⁰ Videti detaljnije: Dragan Mlađan, *Bezbednost u vanrednim situacijama*, op. cit., str. 360.

oštećeno oko 50 mostova, dok je na nekategorisanim putevima ukupno srušeno i oštećeno oko 300 mostova.¹¹

Zaštita od poplava

Upravljanje vanrednim situacijama uključuje reagovanje u svim vrstama vanrednih situacija koje ugrožavaju jedno društvo, ili imaju takve tendencije. Postoje tri faze upravljanja vanrednim situacijama. To su: analiza i planiranje, reagovanje na pojavu krize i oporavak. Strukturiran proces u upravljanju vanrednim situacijama jedan je od presudnih faktora koji doprinose većoj efikasnosti. Najvažnije aktivnosti u slučaju pojave vanredne situacije su reagovanje i upravljanje informacijama. Izuzetnu važnost u reagovanju na incident ima upozoravanje javnosti kako bi se ugroženo stanovništvo na vreme pripremlilo za evakuaciju i time izbegle ljudske žrtve. Bezbednost države i društva podrazumeva obezbeđivanje zaštite i efikasnog reagovanja na postojeće rizike u vidu incidenata, kriza i katastrofa, bez obzira na uzrok. Time se sprečavaju posledice po normalan život ljudi i oštećenja najvažnije infrastrukture. Postoje tri faze koje su osnovne za efikasno planiranje i upravljanje svim aktivnostima koje donose vanredne situacije, a to su „pre“, „tokom“ i „nakon“. Osnovni cilj upravljanja vanrednim situacijama je sprečavanje kolapsa države, odnosno očuvanje ključne infrastrukture ugrožene jedinice lokalne samouprave, i što brža stabilizacija u smislu redovnog funkcionisanja državnog sistema. Da bi se ostvario, navedeni cilj upravljanja vanrednim situacijama sastoji se od osam ključnih elemenata: analiza pretnje, procena rizika, analiza delovanja, sprečavanje, pripravnost, reagovanje (ublažavanje posledica), kontinuitet i oporavak.¹²

Za dobru organizaciju odbrane od poplava veoma je bitno poznavanje nekih ključnih osobenosti poplavnih talasa. To su: *vodostaji* koji su važni za određivanje visine odbrambenih nasipa, *vremensko trajanje visokih vodostaja* što je bitno za gradnju odbrambenih nasipa u smislu izdržljivosti, *proticaji* koji ukazuju na masu vode koja ugrožava određeni prostor, *zapremina poplavnih talasa* da bi se utvrdila mogućnost njihovog prihvatanja u nizvodnim koritima, *preusmeravanja ka retenzijama ili akumulacije*, i *oblik poplavnog talasa* kako bi se efikasno rukovodilo odbranom od poplava.¹³

¹¹ Videti detaljnije: Predrag Marić, Đorđe Babić i Slađana Milojković, „Iskustva i pouke u oblasti zaštite i spasavanja u toku vanredne situacije izazvane poplavama na teritoriji Republike Srbije“, u: Nataša Mrvić Petrović, Dragoljub Todić i Dragan Mlađan (urs.), *Elementarne nepogode i vanredne situacije*, Institut za uporedno pravo i Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014, str. 107-108.

¹² Videti detaljnije: Ernst-Peter Döbeling, „Bezbednost društva – spremnost i reagovanje na incidente“, u: Slavica Đerić Magazinović i Goran Janjić (urs.), *Vanredne situacije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2009, str. 191-193.

¹³ Videti detaljnije: Dragan Mlađan, *Bezbednost u vanrednim situacijama*, op. cit., str. 97.

Rad na prevenciji pojave poplava, a posebno bujičnih, i umanjivanja njihovog destruktivnog dejstva obuhvata nekoliko oblasti angažovanja. *Tehnički radovi* uključuju izgradnju pregrada, retenzija, mikroakumulacija, kao i regulaciju poplavnih tokova. Najvažniji *biološki radovi* podrazumevaju pošumljavanje, revitalizaciju postojećih šuma, zatravnjivanje, uz podizanje poljozaštitnih i vetrozaštitnih pojaseva. *Održivo upravljanje zemljištem* je primena metoda koja omogućava učešće svih zainteresovanih subjekata. Jedna od najpoznatijih metoda te vrste upravljanja podrazumeva učešće društvene zajednice u upravljanju prirodnim resursima. Ova metoda naziva se Upravljanje prirodnim resursima zasnovano na zajednici (Community Based Natural Resources Management – CBNRM).¹⁴ Navedena metoda podrazumeva upravljanje prirodnim resursima na osnovu detaljnog plana i njegovog prihvatanja od strane svih subjekata koji su zainteresovani da u njemu učestvuju. CBNRM ostvaruje se na nivou lokalne samouprave, pa subjekti koji u njemu učestvuju imaju određena zakonska prava. To uključuje i postojanje nadležnih lokalnih institucija i ekonomske podrške kako bi se omogućilo odgovorno i održivo upravljanje prirodnim resursima. Tako lokalna samouprava postaje glavni subjekt u upravljanju prirodnim resursima, ali pod nadzorom stručnih službi. Pozitivna strana ovog pristupa je značajan nivo eliminacije ljudskog faktora kao uzročnika poplava. Naime, preuzimanje odgovornosti lokalnog stanovništva za održivo upravljanje zemljištem i vodama u sredini u kojoj žive. Tu postoji veliki interes lokalnog stanovništva, jer se razvija svest da očuvanje zemljišta znači opstanak i bolji život u njihovom području. CBNRM se zasniva na kombinovanju ciljeva očuvanja i ciljeva ekonomskog razvoja lokalnog područja. Za ovakav pristup važne su tri osnovne pretpostavke. Prvo, lokalno stanovništvo nalazi se u boljoj situaciji ako su prirodni resursi očuvani. Drugo, stanovništvo će biti sklonije da se posveti očuvanju prirodnih resursa jedino ukoliko su koristi veće od troškova. Treće, pojedinac će bez sumnje obratiti pažnju na prirodni resurs koji ima direktnu vezu sa njegovim kvalitetom života. Realizacija CBNRM-a u praksi se, s jedne strane, sprovodi u saradnji sa nevladinim organizacijama (NVO) koje sarađuju sa lokalnim stanovništvom okupljenim u različite grupe i zajednice. S druge strane, CBNRM se realizuje preko nacionalnih i međunarodnih organizacija. Pomenute aktivnosti treba dalje da unaprede upravljanje prirodnim resursima u ekološkom i društvenom smislu. Zato se teži povezivanju CBNRM-a sa raznim programima upravljanja životnom sredinom. Treba istaći da je CBNRM prevashodno orijentisano na ruralna područja u kojima se želi izgraditi zajedničko korišćenje i upravljanje prirodnim resursima. U tom cilju, oslonac predstavlja celokupno lokalno stanovništvo i objekti u komunalnom vlasništvu.¹⁵

¹⁴ U daljem tekstu: CBNRM.

¹⁵ Videti detaljnije: Miodrag Zlatić, „Održivo upravljanje zemljišnim prostorom i prevencija bujičnih poplava”, u: Nataša Mrvić Petrović, Dragoljub Todić i Dragan Mladen (urs.),

Zaštita države od poplava zahteva ozbiljan pristup nadležnih i drugih subjekata problemu koji može biti oličan u stratezijskom planiranju. Ovakvo planiranje stavlja pred nadležne subjekte određen redosled radnji koje nakon njihove realizacije treba da rezultira efikasnošću konačne strategije. Na prvom mestu, neophodno je donositi odluke koje na osnovu racionalnog pristupa treba da uzmu u obzir mogući budući razvoj događaja. To podrazumeva dobru procenu ozbiljnosti mogućih pretnji i šansi, odnosno da se jedna ili više identifikovanih pretnji u nekom od narednih perioda razviju u otvorene opasnosti. Drugo, usmeravanje organizacije i utvrđivanje organizacionih ciljeva nezaobilazan je deo stratezijskog planiranja. Za to je potrebna dobra zamisao u kom pravcu organizacija treba da se razvija. Konkretna zamisao, odnosno ideja utemeljena na određenim pokazateljima, treba da bude osnova definisanja politike odbrane od poplava i, u skladu s tim, ostvarivanja ciljeva utvrđenih tom politikom. Treće, stratezijsko planiranje zahteva posvećenost i kontinuiran rad. To podrazumeva više od racionalnog promišljanja ili poštovanja uspostavljenih propisa, procedura ili tehnika. Zato je jedan od važnih činilaca da nadležni državni organi, odnosno subjekti, rade u skladu sa mogućnostima koje im stoje na raspolaganju. Četvrto, stratezijsko planiranje podrazumeva postojanje veze između sledećih elemenata planiranja: stratezijskog plana, srednjoročnih programa, kratkoročnih budžeta i operativnih planova. Pored toga, stratezijsko planiranje predstavlja ulaganje napora u cilju definisanja politike, svrhe, ciljeva i strategije sistema. Treba istaći da je pristup koji podrazumeva stratezijsko planiranje fokusiran na: (1) jasno utvrđivanje mogućih pretnji, (2) utvrđivanje slabih tačaka organizacije, (3) sagledavanje prednosti sistema u odnosu na druge, i (4) definisanje osnovnih elemenata i ciljeva strategije. Stratezijsko planiranje dobija na svojoj težini kada se promene dešavaju stihijski i neplanirano. Tu do izražaja dolazi sposobnost nadležnih pojedinaca i subjekata da predvide dalji razvoj takvih negativnih procesa. Najvažniji kriterijum u procesu stratezijskog planiranja je sposobnost analize i utvrđivanja slabih i jakih strana državnog sistema da izađe na kraj sa negativnim procesima u toku vanrednih situacija.¹⁶

Ekološka bezbednost: deo koncepta nacionalne bezbednosti u XXI veku

Kada vanredna situacija pogodi deo teritorije jedne države, vlasti i nadležni organi ulažu napore kako bi se ona eliminisala i uklonile posledice njenog delovanja. U tom periodu na udaru je, u suštini, čitava država jer se

Elementarne nepogode i vanredne situacije, Institut za uporedno pravo i Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014, str. 166-169.

¹⁶ Videti detaljnije: Predrag Đ. Marić i Duško M. Tomić, *Upravljanje vanrednim situacijama*, op. cit., str. 51-52.

kapaciteti upotrebljavaju za rešavanje problema koje izaziva vanredna situacija. Može se reći da je u tim situacijama država ranjivija nego inače. Zato je potrebno obratiti pažnju na pretnje koje postoje u životnoj sredini, jer ranjivost države usled delovanja unutrašnjih faktora umanjuje njenu bezbednost u odnosu na spoljne faktore.

Vanredne situacije predstavljaju pojavu u jednoj državi koja nastaje spontano i zato pred nadležne organe i institucije u izuzetno kratkom roku stavlja izazov ulaganja dodatnih napora i sredstava. Pomenuti organi i institucije imaju zadatak da što pre na delu teritorije na kojoj postoji vanredna situacija vrate u normalno funkcionisanje. Krize i vanredne situacije ne mogu se izjednačiti. Ipak, vanredne situacije ne mogu biti definisane kao redovne pojave. Hitne službe tokom vanrednih situacija intervenišu sredstvima kojima raspolažu u redovnim okolnostima. S druge strane, krize su pojave koje imaju šire razmere od vanrednih situacija. U vanrednim situacijama hitne službe funkcionišu u okvirima već razrađenih procedura i oslanjaju se na kapacitete kojima raspolažu. Ne treba izgubiti iz vida ni različito viđenje vanrednih situacija s jedne, odnosno kriza s druge strane. Najbolji primer su lokalne zajednice i stanovništvo pogođenih područja. Za te lokalne zajednice i stanovništvo vanredna situacija bilo koje vrste predstavljaće krizu širokih razmera. Takvo viđenje vanredne situacije javiće se kod tih ljudi zbog osećaja ugroženosti. S druge strane, lokalne zajednice i stanovništvo koje nisu direktno ugrožene vanrednom situacijom neće percipirati tu situaciju kao krizu, odnosno neće joj pridati veliki značaj. Treba ukazati na činjenicu da vanredne situacije nameću okvir u kojem je važno definisati nadležnosti i ovlašćenja raznih subjekata, ali i analizirati mogućnosti njihovog efikasnog delovanja. Definisanje pozicije svakog subjekta u vanrednim situacijama vrši se u cilju pružanja adekvatnog odgovora u tim situacijama. Taj odgovor treba da spreči ili barem umanjí negativno dejstvo vanrednih situacija, a to je osnova efikasnog upravljanja vanrednim situacijama. Primarni zadatak u upravljanju vanrednim situacijama jeste prepoznavanje faktora koji imaju potencijal za negativno delovanje na lokalne zajednice, ali i veće delove teritorije države. Utvrđivanje prisustva tih faktora smernica je za razvoj kapaciteta koji će biti upotrebljeni za efikasan odgovor u vanrednim situacijama. Kroz pomenutu identifikaciju kreira se okvir za izgradnju kapaciteta kako bi se pružio adekvatan odgovor na moguće ispoljavanje negativnih faktora.¹⁷

Sveukupna bezbednost države mogla bi da se shvati kao odbrana od svake vrste ugrožavanja, bez obzira da li se radi o oružanim ili neoružanim opasnostima. Smisao sveukupne bezbednosti nalazi se u njenom ostvarivanju na svim nivoima države, odnosno u svim sferama

¹⁷ Videti detaljnije: Zoran Keković, Predrag Marić i Nenad Komazec, "Republic of Serbia natural and other disaster risk assessment - methodology", *Nauka, bezbednost, policija - Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 3, 2011, str. 2-3.

svakodnevnog funkcionisanja društva i života ljudi. Danas se često koristi termin „nacionalna bezbednost“ i tumači se dosta široko, jer uključuje napore koji su usmereni ka ostvarivanju jasno definisanog stanja bezbednosti neke države. Takvo stanje ostvaruje se kroz eliminisanje potencijanih i postojećih pretnji na unutrašnjem i spoljašnjem planu. Zato se nameće zaključak da nacionalna bezbednost sadrži više aspekata. Posmatrano sa najopštijeg stanovišta, to prevashodno znači odsustvo pretnje nasiljem nad stanovništvom neke države. Takođe, kada je u pitanju nepostojanje nasilja nad građanima to uključuje i političke, ekonomske, pravne, socijalne, kulturne i ideološke aspekte. Zato je jasno utvrđivanje okvira pojma nacionalne bezbednosti uvek kompleksno.¹⁸

U definisanju bezbednosnog delovanja savremenih država koncept nacionalne bezbednosti ima i dalje najistaknutije mesto i sadrži više domena. Nacionalna bezbednost uključuje delovanje država u cilju očuvanja svog identiteta, interesa i drugih vrednosti koje su važne za njihov opstanak. U te vrednosti spadaju teritorija, suverenitet, stanovništvo, socijalna stabilnost, uz političke, ekonomske, kulturne, ekološke aspekte. Promene krajem XX i početkom XXI veka iznedrile su nove bezbednosne izazove koji su uticali na potrebu da se bezbednosni sistem savremenih država reformiše kako bi one bile u stanju da pruže adekvatan odgovor. Ti izazovi postavili su u fokus savremenih promena pojedinca, društvene grupe i resurse. Bez obzira na pomenute promene, teritorija je i dalje osnovni činilac na osnovu kojeg se kreira bezbednosna politika jedne države. Razlog za to su elementi koji su sastavni deo jedne teritorije, odnosno zemljište, vazduh, vodeni resursi, različita saobraćajna infrastruktura i naseljena mesta. Na ove elemente proces globalizacije, koji je uticao na promenu percepcije ovih elemenata, ipak nije uticao na njihov suštinski značaj. U savremenim konceptima bezbednosnih politika država ekološke vrednosti, odnosno očuvanje životne sredine i prirodni resursi, predstavljaju važan sastavni deo. Razlog za to je shvatanje da su zdrava životna sredina i prirodni resursi deo ukupnog bogatstva države. Još jedan razlog je uticaj globalizacije i klimatskih promena koji su uticali da ekološke vrednosti dobiju regionalni i globalni karakter u smislu da zanemarivanje ovih vrednosti u jednoj državi može da se negativno odrazi na jednu ili više najčešće susednih država.¹⁹

Na osnovu prethodnog pasusa može se reći da se danas može govoriti o konceptu ekološke bezbednosti. Taj koncept sastoji se od tradicionalnih i savremenih elemenata. Tradicionalni elementi potiču iz opšteprihvaćenih shvatanja o oblicima ugrožavanja bezbednosti države. Savremeni elementi razvijaju se iz postojećih stavova da je odgovor na savremene pretnje, koje

¹⁸ Videti detaljnije: Radoslav Gaćinović, „Nacionalni identitet i bezbednost moderne države”, *Nauka, bezbednost, policija – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, 2011, str. 22-23.

¹⁹ Videti detaljnije: Zoran Todorović, „Ekološka bezbednost kao podsistem nacionalne bezbednosti”, *Nauka, bezbednost, policija – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, 2010, str. 144-145.

su često veoma sofisticirane, razvoj efikasnog sistema zaštite. Savremeni deo koncepta ekološke bezbednosti ima temelj u savremenim naučno-tehnološkim saznanjima i stavovima o društvenim odnosima koji danas postoje u domenu politike, ekonomije, prava, tehnologije i informacija. Efikasnost u kreiranju koncepta ekološke bezbednosti i zaštiti životne sredine zahteva usvajanje najnovijih saznanja iz pomenutih oblasti društvenih odnosa. To je temelj za izgradnju savremenog sistema zaštite životne sredine, prirodnih i društvenih resursa, koji su veoma važni za opstanak i bezbednost države. Upravo zato se danas ekološka bezbednost shvata kao nezaobilazan deo nacionalne bezbednosti.²⁰

Zaključak

Danas se poplave mogu pojaviti u bilo kom delu sveta u kome postoje rečna korita. Takođe, poplave mogu dobiti bilo koji oblik i zahvatiti jednu ili više država istovremeno. To je razlog potrebe za stalnim oprezom kada je u pitanju nastanak poplava i konstantne analize indikatora koji ukazuju na njihovu moguću pojavu.

Savremeni problemi u oblasti zaštite životne sredine zahtevaju od država da imaju razvijene nacionalne strategije koje se tiču elementarnih nepogoda, a među njima i poplava. To je važan faktor pripreme nadležnih organa da izvrše neophodne radnje za pripremu i prevenciju, u ovom slučaju, nastanka poplava različitog obima.

Zato bi svaka država trebala da u okviru nacionalne strategije predvidi mogućnost izgradnje objedinjenog sistema organizacije i postupanja u slučaju elementarnih nepogoda. U tako formiranom sistemu svi subjekti, od centralnih vlasti, preko spasilačkih službi, do civilnog stanovništva, imaju važno mesto. Razvoj svih kapaciteta jedne države veoma je značajno kada je u pitanju početno delovanje u slučaju nastanka i razvoja poplava. Građani u tom smislu imaju značajno mesto, jer od njihove svesti i spremnosti da se angažuju u značajnoj meri zavisi efikasnost preventivnog delovanja i ubrzanog otklanjanja posledica poplava. Može se zaključiti da je važno da pored izgradnje kapaciteta nadležni organi ulože napore u razvoj „kulture prevencije” među građanima. Time se povećavaju šanse za izbegavanje ljudskih žrtava, a i stvaraju se preduslovi za smanjivanje materijalne štete. Naravno, u okviru razvoja „kulture prevencije” značajno mesto treba da zauzme edukacija građana o zaštiti životne sredine i značaju njenog očuvanja.

Formiranjem integrisane službe koja treba da efikasno odgovori na sve vrste elementarnih nepogoda stvorili bi se preduslovi za brzo reagovanje. To je jedan od važnih faktora za bolje rezultate tokom spasavanja života, imovine i zaštite životne sredine. Formiranje objedinjenog sistema

²⁰ Ibidem, str. 149.

organizacije i postupanja u slučaju elementarnih nepogoda, odnosno integrisane službe, objedinili bi se svi raspoloživi resursi jedne države. Time bi se direktno uticalo na pružanje snažnijeg odgovora tokom angažovanja u borbi sa izazovima, rizicima i pretnjama u slučaju poplava i drugih elementarnih nepogoda. Ne treba zanemariti ni važnost da se sve pomenuto u vezi organizacije nadležnih službi i njihovog delovanja prethodno normativno reguliše kroz adekvatne zakonske okvire.

Bibliografija

- Dobeling, Ernst-Peter, „Bezbednost društva – spremnost i reagovanje na incidente”, u: Slavica Đerić Magazinović i Goran Janjić (urs.), *Vanredne situacije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2009.
- Gačić, Jasmina i Jakovljević, Vladimir, „Specifičnosti savremenog integrisanog sistema upravljanja u vanrednim situacijama”, *Bezbednost*, br. 3/2014.
- Gaćinović, Radoslav „Nacionalni identitet i bezbednost moderne države”, *Nauka, bezbednost, policija – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, 2011.
- Keković, Zoran, Marić, Predrag i Komazec, Nenad, “Republic of Serbia natural and other disaster risk assessment – methodology”, „Nacionalni identitet i bezbednost moderne države”, *Nauka, bezbednost, policija – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 3, 2011.
- Marić, Predrag, Babić, Đorđe i Milojković, Slađana, „Iskustva i pouke u oblasti zaštite i spasavanja u toku vanredne situacije izazvane poplavama na teritoriji Republike Srbije”, u: Nataša Mrvić Petrović, Dragoljub Todić i Dragan Mlađen (urs.), *Elementarne nepogode i vanredne situacije*, Institut za uporedno pravo i Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014.
- Marić, Predrag Đ. i Tomić, Duško M., *Upravljanje vanrednim situacijama*, Balkanski institut za upravljanje i procenu rizika, Beograd, 2010.
- Miladinović, Slobodan, „Bujične poplave, hidrološka analiza, rizik i mere zaštite”, u: Nataša Mrvić Petrović, Dragoljub Todić i Dragan Mlađen (urs.), *Elementarne nepogode i vanredne situacije*, Institut za uporedno pravo i Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014.
- Mlađen, Dragan, *Bezbednost u vanrednim situacijama*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2015.
- Petrović, Dragan, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi i Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010.
- Todorović, Zoran, „Ekološka bezbednost kao podsistem nacionalne bezbednosti”, *Nauka, bezbednost, policija – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 1, 2010.
- Zlatic, Miodrag, „Održivo upravljanje zemljišnim prostorom i prevencija bujičnih poplava”, u: Nataša Mrvić Petrović, Dragoljub Todić i Dragan Mlađen (urs.), *Elementarne nepogode i vanredne situacije*, Institut za uporedno pravo i Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014.

Aleksandar JAZIĆ

POLLUTIONS CAUSED BY FLOODS AS A GLOBAL PROBLEM

ABSTRACT

Climate changes caused by a rapid technological development are increasingly causing natural disasters that take the shape of emergency situations. Floods are one of the most common natural disasters that can affect one or several countries at the same time. The dangers resulting from floods could jeopardize people's lives, property and the environment in some territory. Depending on its scope, floods may have different shapes. Flood waves can be such that completely destroy the existing infrastructure and cause pollution at the level of environmental disasters. Therefore, it happens that floods completely paralyze the normal functioning of the state and society in some parts of the territory. In these situations, the control of the competent authorities on the affected parts of the territory is difficult. States now take significant measures to prevent the occurrence of floods or to quickly eliminate the negative consequences of their influence. Paralyzing the work of state bodies in some parts of the territory affects the security of the state as a whole. That is why in modern security policies much more attention is paid to the so-called ecological safety.

Key words: floods, globalization, climate changes, environment, emergency situations, security, ecology.

UDK: 327:316.462
Biblid 0543-3657, 67 (2016)
God. LXVII, br. 1164, str. 56–71
Pregledni članak
Primljen: 23.8.2016.

Miloš D. MILENKOVIĆ¹

Pokušaji određenja strukture – raspodele moći u posthladnoratovskom međunarodnom sistemu

SAŽETAK

U ovom radu nastojaćemo da prikazemo različite pokušaje interpretacije strukture, odnosno raspodele moći u posthladnoratovskom periodu. Najpre pristupamo iscrpljivanju opcija neorealističke teorije polarnosti, odnosno prikazujemo debatu teoretičara oko toga da li je raspodela moći nakon Hladnog rata unipolarna, bipolarna ili multipolarna. Međutim, iako je neorealističko viđenje svetskog poretka nužno, ali ne i dovoljno, jer se potpunoj interpretaciji ne može pristupiti samo primenom njenih ograničenih okvira, u daljem radu predstavljamo kompleksnije modele koje zastupaju pojedini teoretičari, a bez kojih je nemoguće sveobuhvatno predstaviti složenu strukturu kakva postoji danas. Upravo Hantingtonova ideja o uni-multipolarnosti, nastojanje Džozefa Naja da raspodelu moći u svetu predstavi kao međuzavisnost na više nivoa, nepolarnost Ričarda Hasa i složena struktura u obliku 1(supersila) + 4(velike sile) + X(regionalne sile) Beri Buzena i Ulea Vejvera predstavljaju jednu takvu težnju.

Ključne reči: moć, struktura, raspodela moći, međunarodni sistem, neorealizam, unipolarnost, bipolarnost, multipolarnost, uni-multipolarnost, međuzavisnost, nepolarnost.

¹ Miloš D. Milenković, Doktorand na Fakultetu bezbednosti, Beograd,
e-mail: milos.d.milenkovic@gmail.com

Uvod

Neosporno je da je tokom svoje istorije međunarodni sistem doživeo mnoga preobličavanja, pa se kod mnogih teoretičara pojavila potreba i težnja da ta različita stanja u kojima se on nalazio, ili se može naći, prikažu na verodostojan način. U tome su nastojali da, pre svega, odrede strukturu, odnosno raspodelu moći u aktuelnom međunarodnom sistemu. Niko ne osporava da je kraj Hladnog rata imao duboki uticaj na celokupni model međunarodnog sistema, ali i danas, više od 25 godina nakon njegovog kraja, o strukturi ovog sistema, odnosno raspodeli globalne moći još uvek se vodi diskusija. Ako se sa sigurnošću može tvrditi da je međunarodni sistem za vreme Hladnog rata bio bipolaran, i kao takav prihvatljiv u teoriji i vidljiv u praksi, takvo jasno određenje ne postoji za posthladnoratovski period.

Ono što znamo o posthladnoratovskoj eri je da je potpuno drugačija od one prethodne. Iz prostog razloga jer je globalni odnos snaga tektonski izmenjen, jer se jedan od dva središta moći na kojima je počivao prethodni međunarodni sistem urušio pod odlučujućim dejstvom unutrašnjih slabosti i činilaca. Iako je svet posle Hladnog rata *sui generis*, moć višedimenzionalna, višenivojska, strukture složenije, ipak postoje stalni napori teoretičara da ga bliže odrede.

Upravo predmet istraživanja ovog rada jesu različiti pokušaji teoretizacije strukture, odnosno raspodele globalne moći u posthladnoratovskom međunarodnom sistemu. Najpre pristupamo iscrpljivanju opcija neorealističke teorije polarnosti, odnosno prikazujemo debatu teoretičara oko toga da li je raspodela moći nakon Hladnog rata unipolarna, bipolarna ili multipolarna. Uvidevši da se potpunoj interpretaciji ne može pristupiti samo primenom ograničenih okvira koje nudi teorija polarnosti, predstavimo i kompleksnije modele koje zastupaju pojedini teoretičari, a bez kojih je nemoguće sveobuhvatno predstaviti složenu raspodelu moći kakva postoji danas.

Neorealistička teorija polarnosti u određenju raspodele moći nakon Hladnog rata

U svojoj uticajnoj knjizi „*Teorija međunarodne politike*“ iz 1979. godine, pionir neorealizma Kenet Volc (Kenneth Waltz) ističe da se države ne razlikuju u pogledu svojih zadataka, nego po svojim sposobnostima. Sposobnost, odnosno moć, određuje položaj države u sistemu, a raspodela sposobnosti određuje strukturu sistema.² Dakle, „države su različito pozicionirane u zavisnosti od

² Na pitanje zašto je uključena samo sposobnost u određivanju položaja neke države u međunarodnom sistemu, a nisu uključene neke druge karakteristike, kao što su ideologija, oblik uprave, miroljubivost, borbenost ili nešto drugo, Kenet Volc odgovara tvrdnjom „da se moć procenjuje upoređivanjem sposobnosti određenog broja jedinica. Iako sposobnosti predstavljaju obeležja jedinica, raspodela sposobnosti nije njihovo obeležje. Raspodela sposobnosti nije obeležje jedinice, već sistemski koncept“. (Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2008, str. 110).

stepena svoje moći, dok se struktura sistema menja zajedno sa promenama raspodele sposobnosti između jedinica sistema"³.

Ovakva postavka nameće potrebu da se razlika između međunarodnih sistema pravi prema broju velikih sila. To znači da ako međunarodni sistem nije bipolaran, onda je neophodno ili unipolaran ili multipolaran. To zavisi od distribucije materijalne moći u međunarodnom sistemu, pa se polarnost može odrediti kao „stupanj do koga se globalni sistem okreće oko jedne ili više moćnih država, ili 'polova', dok se snaga koncentriše u jednom (unipolarnom) centru moći ili je raspodeljena između dve (bipolarne) glavne sile ili između tri i više (multipolarnih) velikih sila“.⁴

Unipolarnost. Većina analitičara veruje da je nova era unipolarnosti nastala ponovo kao i ona posle Drugog svetskog rata, kada su se Sjedinjene Države još jednom pojavile kao jedina supersila na zemaljskoj kugli. Po završetku Hladnog rata globalni odnos snaga se bitno promenio, a povlačenje Rusije dovelo je do nove unipolarne strukture. Jedan od autora koji nije dugo čekao da prikaže novu raspodelu globalne moći jeste Čarls Krauthamer (Charles Krauthammer), koji u svom članku „*Unipolar Moment*“ ističe ogromnu dominaciju SAD-a u svim oblastima. Naime, naziv članka aludira na period kada su Sjedinjene Države uživale u „unipolarnom momentu“ vodeći pobednički rat u Persijskom zalivu.

Po mišljenju ovog autora, najupadljivija karakteristika posthladnoratovskog sveta jeste njegova unipolarnost i činjenica da se ona neće uskoro promeniti. On nagoveštava da će se u nekom trenutku pojaviti neke velike sile koje će biti ravnopravne sa Sjedinjenim Državama, i da će ta struktura ličiti na onu od pre Prvog svetskog rata, ali naglašava da taj trenutak nije blizu i da do njega neće doći u narednim decenijama. Za status supersile, po njegovom mišljenju, nije dovoljno samo posedovati ekonomsku moć, a to najbolje pokazuje primer ponašanja Nemačke i Japana koje su se „sakrile ispod stola kada su odjeknuli pucnji u Kuvajtu“. Krauthamer ističe da je američka premoć bazirana na činjenici da je to jedina zemlja sa „vojnim, diplomatskim, političkim i ekonomskim mogućnostima koja je mogla da bude odlučujući učesnik u bilo kom sukobu u bilo kom delu sveta gde bi odlučila da se angažuje. Radi se o jednoj prvoklasnoj sili bez ikakvih izgleda da bi u bliskoj budućnosti bilo koja sila mogla da joj konkuriše“.⁵

Još jedan autor koji smatra da je posthladnoratovski svet unipolaran i da će takav dugo ostati je Vilijam Volfort (William Wohlforth), koji u svom članku „*The Stability of a Unipolar World*“ tvrdi da Sjedinjene Države uživaju moć kakvu nije uživala nijedna država do sada. Ističe da je SAD vodeća

³ Ibid., str. 109-110.

⁴ Čarls Kegli, Judžin Vitkof, *Svetska Politika, trend i transformacija*, Prometej, Beograd, 2006, str. 770.

⁵ Charles Krauthammer, „Unipolar Moment“, *Foreign Affairs*, vol. 70, no. 1, 1990, p. 24.

država u modernoj istoriji sa apsolutnom prevagom u svim glavnim komponentama moći: ekonomiji, vojsci, tehnologiji i geopolitici. Stoga smatra da je opisivanje ovakve kvantitativne i kvalitativne koncentracije moći kao „trenutne“ potpuno pogrešno. Osim toga što smatra da je sadašnja unipolarnost sklona miru, tvrdi i da je trajna, da može trajati koliko i bipolarnost. Jednostavno, zaključuje Volfort, u narednim decenijama nijedna država neće doći u poziciju da preuzme primat Sjedinjenim Državama u bilo kojoj od osnovnih elemenata moći.⁶

Bipolarnost novog tipa. Predstavnici ideje bipolarnosti uglavnom prihvataju unipolarnost kao trenutnu strukturu moći, ali ne i kao trajnu i nezamenljivu. Upravo u bipolarizmu vide alternativu hegemoniji SAD-a. Međutim, ne navode konkretno koja bi država mogla da podeli moć sa navedenim hegemonom, već uglavnom govore o uspostavljanju nekog saveza koji bi predstavljao protivtežu. Tako Zbignjev Bžežinski (Zbigniew Brzezinski) predviđa, kao verovatan, povratak koalicione politike sa novom bipolarnom konfiguracijom moći, koja će nastati usled formiranja nekog novog kinesko-ruskog bloka, evropsko-ruske antante, ili kinesko-japanskog saveza koji bi se suprotstavio savezu na čijem su vrhu Sjedinjene Države.⁷

Najdosledniji zagovornik ideje bipolarizma novog tipa, kao jedine istinite alternative hegemoniji globalne sile, jeste Aleksandar Dugin (Aleksandar Dugin). Za njega je evroatlantska ekspanzija logičan projekat pobednika Hladnog rata, koji danas ima prednost i stratešku inicijativu sa ciljem da na planeti, pre ili kasnije, pobedi univerzalizam zapadnog tipa. Prirodna reakcija na to, po proceni Dugina, jeste „okupljanje imperije“ – neoevroazijstvo koje uporno nastoji da se odupre jednopolarnosti, a jedini način da se to ostvari on vidi u novoj bipolarnosti. Neoevroazijstvo za Dugina predstavlja jednu teorijsku platformu za razvoj čitave lepeze planetarnih strategija koje atlantizmu odriču svetsku prevlast. Pri tome, on naglašava da evroazijski kontinentalni blok mora ili da obuhvati čitavu Evropu do Atlantika, kao i nekoliko najvažnijih područja južnog podneblja Evroazije (Indiju, Iran, Indokinu), ili da obezbedi prijateljsku neutralnost istih tih prostora, što podrazumeva da se oni izvedu iz kontrole atlantizma.⁸

Predstavljanje raspodele globalne moći pomoću saveza je neprihvatljivo za neorealističku teoriju polarnosti. Po mišljenju Keneta Volca, bez obzira da li se odnose na unutrašnju ili međunarodnu oblast, „strukturalne definicije bave se odnosom aktera i pokretačkih snaga, odnosno organizacijom oblasti, a ne prilagođavanjem i sukobima koji se u njoj mogu javiti ili razmatranjem

⁶ William Wohlforth, „The Stability of Unipolar World“, *International Security*, vol. 24, no. 1, Summer 1999, pp. 7-8.

⁷ Zbigniew Brzezinski, „The Grand Chessboard“, *Harvard International Review*, vol. 20, no. 1, 1998, pp. 48-53.

⁸ Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike I*, Ekopres, Zrenjanin, 2004, str. 141-3.

grupacija koje se ponekad mogu formirati".⁹ Ovakva Volcova tvrdnja je opravdano bila usmerena protiv onih koji mešaju sistemsku polarnost (broj velikih sila u sistemu) sa sistemskom polarizacijom (konfiguracija saveza u sistemu).¹⁰ Imajući ovo u vidu može se reći da pomenuti teoretičari ne zastupaju mišljenje prave bipolarnosti, u smislu njene kompatibilnosti sa neorealističkom teorijom.

Multipolarnost. Neki teoretičari smatraju da je hegemonistički pad SAD-a već u toku. Tako Imanuel Valerštajn (Immanuel Wallerstein) u svom delu „*Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*“, zastupa mišljenje da su Sjedinjene Države danas svetski vođa koga niko ne sledi, a malobrojni poštuju, supersila kojoj nedostaje prava snaga i država koja opasno klizi u svetski haos koji ne može da kontroliše.¹¹ Veliki broj analitičara tvrdi da je unipolarnost jedna „iluzija“, jedan „trenutak“ koji „neće dugo trajati“, ili već „ustupa pred multipolarnošću“. ¹² Tako Glen Snajder navodi da međunarodni sistem izgleda kao da je unipolaran, a u stvari je multipolaran.¹³

Ovakvo mišljenje deli i Henri Kisindžer (Henry Kissinger) u svom kapitalnom delu „*Diplomatija*“. Na nivou međunarodnog sistema, po mišljenju ovog autora, novi poredak više nalikuje evropskom sistemu država iz XVIII i XIX veka, nego rigidnim strukturama iz vremena Hladnog rata. Odsustvo jedne preovlađujuće ideološke ili strateške pretnje, omogućilo je državama da sve više i sve slobodnije slede spoljnu politiku zasnovanu na neposrednim nacionalnim interesima. U međunarodnom okruženju, koje se sastoji od najmanje šest velikih sila – Sjedinjenih Država, Evrope, Japana, Rusije, Kine i, uslovno rečeno, Indije – kao i od mnoštva srednjih i malih zemalja, poredak će, kao u prethodnim vekovima, predviđa Kisindžer, morati da se uspostavlja na „osnovu usklađivanja i uravnoteženja sukobljenih nacionalnih interesa“.¹⁴

Kisindžer primećuje da novinu u vezi sa svetskim poretkom u nastajanju predstavlja to što Sjedinjene Države po prvi put ne mogu ni da se povuku iz

⁹ Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 110.

¹⁰ Tako, 1914. godine, sistem je bio multipolaran u pogledu sila, ali bipolaran u pogledu koalicija.

¹¹ Immanuel Wallerstein, *Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*, New Press, New York, 2003.

¹² Više o tome: Charles Kupchan, „Rethinking Europe“, *National Interest*, vol. 56, Summer 1999; Charles Kupchan, „After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of a Stable Multipolarity“, *International Security*, vol. 23, no. 2, Autumn 1998, p. 41; Christopher Layne, „The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise“, *International Security*, vol. 17, no. 4, Spring 1993, pp. 5-51; Michael Mastanduno, „Preserving the Unipolar Moment“, *International Security*, vol. 21, no. 4, Spring 1997, pp. 49-88; i Kenneth Waltz, „Evaluating Theories“, *The American Political Science Review*, vol. 91, no. 4, Dec., 1997, p. 914.

¹³ Glenn Snyder, *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1997, p. 18.

¹⁴ Henri Kisindžer, *Diplomatija*, Verzal Pres, Beograd, 1999, str. 716.

sveta, niti da njime dominiraju. Kada je stupila na međunarodnu pozornicu, ona je posedovala takvu vitalnost i snagu da je mogla da natera svet da se prilagodi njenoj viziji svetskog poretka. Nakon Drugog svetskog rata posedovale su takvu moć, da im je bilo predodređeno da preoblikuju svet u skladu sa svojim idealima.¹⁵ Međutim, nakon Hladnog rata Sjedinjene Države su mnogo manje u prilici da insistiraju na brzom ostvarenju svih svojih želja. Status velike sile stekle su i druge zemlje. U svetu sastavljenom od nekoliko zemalja približno iste snage, nameće se potreba da poredak bude zasnovan na nekakvoj vrsti ravnoteže, što po Kisindžeru upravo predstavlja ideju koja Sjedinjenim Državama nikada nije bila bliska.¹⁶

S druge strane, Čarls Kegli (Charles Kegley) i Judžin Vitkof (Eugene Wittkopf) polaze od toga da je unipolarna struktura na izmaku i predviđaju rastapanje moći na veći broj aktera koji u 21. veku dobijaju sve značajniju ulogu u međunarodnom sistemu. Oni vide budući svet kao multipolarnan, očekujući da se neke od velikih sila ekonomski uzdignu do nivoa kojim bi bila ugrožena vodeća američka finansijska pozicija, a time i politička, čak i u slučaju da njena vojna nadmoć ostane nepoljuljana. Ekonomska moć Kine i ostalih raste, i to brže u odnosu na Sjedinjene Države, a to ukazuje da će se hijerarhija zemalja u svetu verovatno promeniti u 21. veku.¹⁷

Bivši državni sekretar Sjedinjenih Država Lorens Iglberger (Lawrence Eagleburger) izjavio je, neposredno nakon pada Berlinskog zida, „da se krećemo ka svetu u kome su moć i uticaj rasprostranjeni između mnoštva zemalja – ka multipolarnom svetu“. Kegli i Vitkof veruju da je multipolarni sistem relativno ujednačenih snaga, sličan klasičnom evropskom sistemu ravnoteže snaga, uistinu opisao raspodelu moći od 1991. godine do početka 21. veka. Ta tranzicija snaga dogodila se posle propasti Hladnog rata što je imalo za posledicu novi multipolarni sistem koji se sastoji od SAD-a, Kine, Nemačke, Japana i Rusije, kome je pripojena i Evropska unija.¹⁸

¹⁵ U jednom trenutku oko 35% čitave svetske privrede otpadalo je na Ameriku. Svestan moći SAD-a u tom trenutku, i čvrsto uveren u istinitost svojih reči, Džon Kenedi je izjavio da je Amerika dovoljno jaka da „plati svaku cenu, podnese svaki teret“ kako bi osigurala uspostavljanje slobode.

¹⁶ Od svih velikih, ili potencijalno velikih sila, po Kisindžeru, Kina se najbrže razvija. Sjedinjene Države još uvek poseduju najveću moć, Evropa sve više poprima ulogu jedinstvenog aktera i pored izazova sa kojima se suočava, Rusija se oporavlja, a Japan, iako bogat, zasad je još uvek poprilično uzdržan. Uz privredni rast od blizu 10 odsto godišnje, snažan osećaj nacionalnog jedinstva, kao i jaču vojnu silu, Kina napreduje više nego ijedna druga zemlja. Sjedinjene Države se, dakle, sve više uključuju u okruženje koje po mnogo čemu podseća na Evropu iz XIX veka, samo što je danas to okruženje globalno. (Ibid., str. 7-11.)

¹⁷ Čarls Kegli, Judžin Vitkof, *Svetska politika, trend i transformacija*, op. cit., str. 206.

¹⁸ Ibid., str. 775.

Nedostaci teorije polarnosti

Tokom Hladnog rata pojavila se ideja o korišćenju polarnosti koja je postala utvrđen način razmišljanja o vojno-političkoj strukturi moći na sistemskom nivou. Bipolarnost supersila, tokom Hladnog rata, izgledala je jasno i u teoriji i u praksi, i bilo je lako, kada se izađe iz tog okvira, govoriti o unipolarnom ili multipolarnom sistemu. Iako su bipolarnost Hladnog rata određivale dve supersile, a multipolarnost 19. veka velike sile, Beri Buzen (Barry Buzan) i Ule Vejver (Ole Wæver) ističu da se nije napravila razlika u terminologiji koja bi podrazumevala adekvatnu osnovu za dalju klasifikaciju. Umesto toga, oni naglašavaju da je ova razlika jednostavno tretirana kao pomak u jezičkom izražavanju, kao što se od „crnca“ došlo do „Afro-amerikanca“.¹⁹

Tretiranje velikih sila i supersila kao sinonima je apsolutno nedopustivo. Razlog za to je nastojanje neorealista da definišu polarnost nakon Hladnog rata po svaku cenu. Međutim, problem se sastojao u tome što se pojavio veliki broj sila, od kojih se mnoge nisu uklapale u analitički okvir neorealističke teorije. Kada se tome doda i prelazak na planetarni nivo, za razliku od multipolarnosti u XIX veku koja se odnosila na evropski kontinent, i gotovo učtverostručen broj država u svetu nastalih dekolonizacijom, nameće se potreba da se pristupi preciznijem raslojavanju značajnih sila, gde koncept velike sile mora biti jasno definisan. Upravo u nerazlikovanju koncepta velike sile ogleda se nedostatak neorealističke teorije polarnosti.

Problem predstavlja i ideja neorealista da sila ili „pol“ sistemskog nivoa može biti samo država, što ostavlja teškoće u bavljenju sa EU, koja postaje skoro nevidljiva prema neorealističkom gledištu, uprkos rastućoj akumulaciji kvaliteta aktera. Ipak, klasifikacija nekog aktera kao sile nije prost akt merenja i ona zahteva, pored materijalnih sposobnosti, i formalno priznanje tog statusa od strane drugih.²⁰ Ako se prihvati ovaj bihejvioralni kriterijum onda se eliminiše teškoća koju su neorealisti stvorili sami sebi prihvatanjem Volcovog naloga da sila ili „pol“ sistemskog nivoa može biti samo država. Ako je drugi tretiraju kao veliku silu, onda se ona kvalifikuje kao takva bez obzira na njen dvosmisleni, *sui generis*, politički status.²¹

¹⁹ Barry Buzan, Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 31.

²⁰ Više o tome: Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 109-111; Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Macmillan, London, 1995, pp. 200-202.

²¹ Engleska škola mišljenja, koja polazi od toga da bi međunarodni sistemi mogli biti viđeni kao „grupa nezavisnih političkih zajednica“, čini da se entiteti kao što je EU lakše inkorporiraju. (Hedley Bull, Adam Watson, *The Expansion of International Society*, Clarendon Press, Oxford, 1984, p. 1.)

Veliki nedostatak neorealističkog pokušaja određenja strukture moći je što ne uzima u obzir podsistemski nivo. Naime, u neorealizmu se pretpostavlja da je globalno jednako sistemskom i, ako su različiti i jaki podsistemi dopušteni, sistem ne može biti dovoljan sistem. Kao što je primetio Volc, „podsistemsko dominantan sistem nije uopšte sistem“²². A ipak uloga i značaj regionalnog (podsistemskog) nivoa, odnosno regionalnih sila, kao aktera koji operišu na ovom nivou ne sme biti u potpunosti zanemarena. To je neprihvatljivo ako se uzme u obzir trenutni trend razvoja međunarodnog sistema.

S druge strane, neorealistička teorija polarnosti nailazi na problem kada treba da uvaži neku drugu vrstu moći sem vojne. Kada se govori o činocima moći jedne države, Džozef Naj (Joseph Nye) i njegovi istomišljenici naglasak stavljaju na tzv. nove izvore ili, pravilnije, nove vidove ispoljavanja moći u međunarodnim odnosima. U sistemu tzv. složene međuzavisnosti, „tvrda moć“, oličena najpre u materijalnim izvorima i mogućnostima koji se, inače, najubedljivije iskazuju, osim putem BDP-a i kroz vojnu moć, biva potiskivana iz prvog plana „zračenjem“ ekonomsko-finansijske, tehničko-tehnološke i komunikacijsko-informativne, političke i svojevrsne „demokratsko-društvene“ moći. Moć se, zaključuje Naj, jednostavno „razlila“ na nove izvore i dimenzije.²³

Složeniji modeli strukture posthladnoratovskog međunarodnog sistema

Interpretacija strukture globalne moći nakon Hladnog rata od strane neorealista pokazuje da je došlo do promene strukture moći na globalnom nivou (kraj bipolarnosti), i njihova briga je da identifikuju prirodu te promene. To znači da neorealizam ne dovodi u pitanje primat globalnog nivoa i zato je njegovo traganje za promenom ograničeno na uzan raspon opcija unutar tog nivoa: unipolarnost, bipolarnost ili multipolarnost. Na taj način neorealisti se ograničavaju unutar raspona postojećih opcija koje su sami postavili i rizikuju da ne mogu da definišu pojavu raširenije strukture globalne moći, a što je primetna tendencija po završetku Hladnog rata. Nastojeći da nadomeste nedostatake teorije polarnosti, brojni teoretičari su uzeli u obzir sve promene i novine posthladnoratovskog međunarodnog sistema nastojeći da ga dosledno prikažu onakvim kakav jeste.

Uni-multipolarnost Semjuela Hantingtona. Ideju uni-multipolarnosti Semjuel Hantington (Samuel Huntington) izneo je u svom članku „*The Lonely Superpower*“ iz 1999. godine. On smatra da savremena struktura

²² Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno – vojne odnose, Beograd, 2008, str. 68.

²³ Joseph Nye, „Soft Power“, *Foreign Policy*, Fall90, no. 80, p. 154.

međunarodnog sistema ne potpada ni pod jedan od bilo koja tri modela (uni-, bi-, multipolarnost) koje nudi neorealistička teorija polarnosti. Umesto toga, ona predstavlja hibrid sa jednom supersilom i nekoliko važnih sila. Po njegovom mišljenju, to što postoji jedna supersila, ne znači da je svet unipolaran. Unipolarni međunarodni sistem imao bi jednu supersilu bez drugih značajnijih sila, u kome bi supersila mogla efikasno rešavati sva međunarodna pitanja bez mogućnosti da je druge države spreče u tome. Po Hantingtonu takav sistem postojao je u vreme Rimske imperije i Istočne Azije pod Kinom. Bipolarni sistem, poput onog u Hladnom ratu, imao je dve supersile i odnosi između njih bili su glavni u međunarodnom sistemu. Dok evropski međunarodni sistem u XIX veku najbolje oslikava multipolarnost sa nekoliko velikih sila približnih snaga.²⁴

Ipak, Hantington ističe da savremeni međunarodni sistem ne može da potpadne ni pod jedan od ova tri modela. Umesto toga, nastao je jedan do sada nepoznati hibrid, uni-multipolarnost sa jednom supersilom i nekoliko važnih sila. Sjedinjene Države su, naravno, jedina država koja je nadmoćna u svakom domenu moći, bilo ekonomskoj, vojnoj, kulturnoj ili tehnološkoj, i sa sposobnošću i dometom da promovise svoje interese u bilo kom delu sveta. Na drugom nivou su glavne regionalne sile koje su istaknute u određenim oblastima sveta, bez mogućnosti da prošire svoje interese i sposobnosti na globalni nivo. Među njima su nemačko-francuski kondominijum u Evropi, Rusija u Evroaziji, Kina, i potencijalno Japan u Istočnoj Aziji, Indija u Južnoj Aziji, Iran u Jugozapadnoj Aziji, Brazil u Latinskoj Americi i Južna Afrika i Nigerija u Africi. Na trećem nivou su drugorazredne regionalne sile čiji su interesi često u sukobu sa moćnijim regionalnim državama. Ovo uključuje Britaniju u odnosu na nemačko-francusku kombinaciju, Ukrajinu u odnosu na Rusiju, Japan u odnosu na Kinu, Južnu Koreju u odnosu na Japan, Pakistan u odnosu na Indiju, Saudijsku Arabiju u odnosu na Iran i Argentinu u odnosu na Brazil.²⁵

Hantington ističe da je struktura moći u međunarodnom sistemu dinamička kategorija, jer supersile u nastojanjima da stvore jednopolarni sistem podstiču još veće napore drugih sila da se kreću ka multipolarnom sistemu. Hantington uočava da sve velike regionalne sile nastoje da promovisu svoje interese koji su često u sukobu sa onima koje zastupaju Sjedinjene Države. Međunarodni sistem je tako prešao od bipolarnog sistema Hladnog rata preko unipolarnog trenutka, viđenog u Zalivskom ratu, do trenutnog uni-multipolarnog sistema koji će trajati sve dok se ne uspostavi istinski multipolarni sistem u XXI veku, predviđa Hantington.²⁶

²⁴ Samuel Huntington, "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, vol. 78, no. 2, March/April 1999, p. 35.

²⁵ *Ibid.*, p. 36.

²⁶ *Ibid.*, p. 37.

Hantingtonova ideja uni-multipolariteta ima očigledan nedostatak jer ne uzima u obzir postojanje velikih sila, već govori o regionalnim silama prvog i drugog reda i na taj način ispada da sve sile osim SAD-a imaju regionalni domet. Takođe, i drugi teoretičari propuštaju uočavanje ovih razlika. Dejvid Vilkinson (David Wilkinson), na primer, dok prihvata unipolarnost, propušta razlikovanje između velikih i regionalnih sila označavajući Francusku, Britaniju, Rusiju i Kinu kao velike sile na regionalnom nivou. On ne pokušava da definiše bilo kakav kriterijum za klasifikaciju sila.²⁷

Buzenova i Vejverova teoretizacija strukture globalne moći u formi 1 + 4 + regionalne sile. Po Buzenu i Vejveru, u svetu sa približno 200 država, supersile zauzimaju jedan kraj spektra značajnih sila, a regionalne sile zauzimaju drugi kraj. U sredini su one koje mogu biti nazvane velikim silama, koje su očigledno više od regionalnih sila, ali ne ispunjavaju sve uslove za status supersile. Beri Buzen i Ule Vejver ističu jasne kriterijume za supersile²⁸ i velike sile²⁹ na sistemskom nivou, i regionalne sile³⁰ na regionalnom nivou kako bi definisali svoju tro-nivojsku šemu: 1 (supersila) + 4 (velike sile) + H (regionalne sile). Dakle, da bi se stvorila jasna slika o

²⁷ David Wilkinson, „Unipolarity Without Hegemony“, *International Studies Review*, vol. 1, no. 2, 1999, str. 141-5.

²⁸ Kriterijumi za *supersile* su dosta zahtevni, iz razloga što zahtevaju širok spektar sposobnosti koje se ostvaruju preko čitavog međunarodnog sistema. Supersile moraju posedovati prvoklasne vojno-političke sposobnosti (po današnjim standardima), ekonomiju koja podržava takve sposobnosti i kao takve moraju imati globalni (vojni i politički) domet. One trebaju biti prihvaćene od drugih radi potvrđivanja svog statusa. Supersile moraju biti aktivni igrači u svim, ili gotovo svim regionima u sistemu, bilo kao pretnje, garanti, saveznici ili posrednici. Po mišljenju Buzena i Vejvera status supersile nakon Hladnog rata imaju SAD. (Barry Buzan, Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, op. cit., pp. 34-35.)

²⁹ Dostizanje statusa *velike sile*, po Buzenu i Vejveru, je manje zahtevno u smislu i sposobnosti i ponašanja. Velike sile ne moraju imati velike sposobnosti u svim sektorima, i ne moraju biti aktivno prisutne u svim oblastima međunarodnog sistema. Ono što razdvaja velike sile od onih koje su samo regionalne je to što su one prihvaćene od drugih kao takve, i to što se velika sila tretira kod drugih značajnih sila na taj način kao da ima jasan ekonomski, vojni i politički potencijal dovoljan da dostigne status supersile u kraćem ili srednjem roku. Trenutno stanje ukazuje na rast velikih sila u hijerarhiji globalne moći, a druga strana ovog procesa je opadanje moći država sa priznatim statusom supersila, u sadašnjem slučaju SAD-a. Status velike sile, po mišljenju ovih autora, nakon Hladnog rata imaju EU (Britanija, Francuska, Nemačka), Japan, Kina i Rusija. (Ibid., pp. 35-36.)

³⁰ *Regionalne sile* su one sile koje nemaju globalnu ambiciju, ali su u svom regionu itekako značajne jer se ne mogu zanemariti njihovi vojni kapaciteti niti se može bez njih razmišljati o bezbednosti. Indija i Pakistan u Južnoj Aziji, ili Izrael na Bliskom istoku, su dobri primeri regionalnih sila po mišljenju ovih autora. Njihove sposobnosti su od velike važnosti u njihovim regionima, ali se ne osećaju mnogo na globalnom nivou. Sile višeg nivoa se oslanjaju na njih samo ako iskazuju aspiracije nad određenim regionom. Stoga, one su isključene iz kalkulacija višeg nivoa bez obzira na to da li one misle da zaslužuju viši rang. Po Buzenu i Vejveru, nakon Hladnog rata ovaj status, pored pomenutih, imaju Brazil, Egipat, Iran, Nigerija i Južna Afrika. (Ibid., p. 37.)

strukturi globalne moći na početku XXI veka neophodno je, najpre, kako primećuje Beri Buzen, razlikovati supersile i velike sile iako su obe na globalnom nivou, a onda razlikovati taj nivo od onog koji je definisan regionalnim silama i regionima.

Ova tro-nivojska šema komplikuje teoriju polarnosti umetanjem dva nivoa u sistemski nivo, ali je pojašnjava pružanjem čvrste demarkacije između globalnih i regionalnih sila. Ovakvo promišljanje polarnosti i njegovih pratećih definicija supersile, velike sile i regionalne sile, pruža mogućnost da se formuliše relativno jasno gledište o strukturi globalne moći po završetku Hladnog rata. Ono što je nasledilo bipolarnost je 1 (*supersila*) + 4 (*velike sile*) + H (*regionalne sile*) struktura sistema koja nema moderne istorijske prethodnike i čiji je glavni potencijal za transformaciju, kako predviđaju Bjuzen i Vejver, unutar teorijski neistražene oblasti $0 + X$ strukture. Dakle, vrh piramidalne strukture zauzima „broj jedan“, najmoćnije Sjedinjene Američke Države. Prema merilu raspoložive moći, ali uzimajući u obzir i druge kriterijume o kojima je bilo reči, za Buzena i Vejvera četiri velike sile nalaze se iza SAD-a, i to su EU-Evropa, Rusija, Kina i Japan. Sve ostale države (brojno označene u jednačini raspodele moći sa „H“) obrazuju široko podnožje piramidalne građevine današnje strukture sistema, a to su regionalne sile (Indija, Pakistan, Izrael, Brazil, Egipat, Iran, Nigerija i Južna Afrika).

Beri Buzen i Ule Vejver predviđaju da će na globalnom nivou struktura $1 + 4$ ostati dominantna najmanje nekoliko decenija. Promena ka $2 + H$ zavisi od toga da li će se Kina ili EU uzdignuti do statusa supersile. Međutim, ovi teoretičari potvrđuju da pojava supersile nije verovatna u naredne dve decenije. Po njihovom mišljenju verovatnija je promena ka $0 + H$, ako bi došlo do opadanja američke moći. U relativno kratkoj istoriji globalnog međunarodnog sistema, čist sistem velikih sila (onaj bez supersila) nikada nije postojao i nije iznenađenje što nikada nije bio predmet teorijske pažnje.³¹ Veliki broj teoretičara pretpostavlja da će onog trenutka kada SAD ne budu imale status supersile doći do „normalne“ multipolarnosti, tj. do tro, četvoro, ili petopolarnog sveta. Glavna kritika ovakvom viđenju strukture globalne moći odnosi se na nedostatak razlikovanja supersila i velikih sila, pa samim tim i neuočavanja, kako Beri Buzen primećuje, razlike između klasičnog evropskog polariteta i $0 + X$ strukture koja je verovatnija u bliskoj budućnosti.³²

Međuzavisnost na više nivoa Džozefa Naja. Džozef Naj u svom delu „*Kako razumevati međunarodne sukobe*“ prikazuje globalnu strukturu moći na sasvim drugim osnovama od kojih polazi neorealistička teorija polarnosti. Najpre uključuje druge vidove moći, sem vojne, i primećuje da se moć u međunarodnim odnosima „pomerila“ ne samo od zvaničnih, državnih

³¹ Multipolarnost se u XIX veku odnosila samo na evropski kontinent, te je stoga imala samo regionalni karakter.

³² Ibid., 38-39.

subjekata ka „privatnim“, nego i od „bogatih u novcu“, prema „bogatim u informacijama“. Okvir u kome je došlo do „račvanja globalne strukture“ podrazumeva pored država, međunarodnih organizacija, multinacionalnih korporacija i hiljade nevladinih organizacija, skupova „poddržavnih subjekata“, i pojedince kao samostalne učesnike, subjekte međunarodnog sistema i globalnih odnosa.

Uzimajući ovo u obzir, Džozef Naj uočava da „u globalnom informatičkom dobu, moć je među državama raspodeljena po obrascu koji podseća na složenu trodimenzionalnu šahovsku tablu, na kojoj se igra odvija i horizontalno i vertikalno. Na vrhu šahovske table gde su političko-vojna pitanja, vojna moć je uglavnom unipolarna sa Sjedinjenim Državama kao jedinom supersilom. U sredini table gde su ekonomska pitanja, struktura je već više od deceniju multipolarna, uključujući Sjedinjene Države, Evropu, Japan i Kinu kao glavne igrače, i ostale koji postaju sve značajniji. I na dnu table nalaze se prekogranični međunarodni odnosi koji su izvan kontrole vlada država i uključuju raznovrsne aktere kao što su bankari i teroristi. Ovde je moć „široko razasuta“ i nikako se ne može govoriti o hegemoniji, multipolarnosti ili nečemu sličnom.³³

Naj upozorava da se u ovoj šahovskoj igri ne treba oslanjati samo na jednodimenzionalnu analizu, već treba uzeti u obzir sve tri dimenzije i to ne samo horizontalno nego proučiti i vertikalne veze između njih. Kao primer navodi rat protiv terorizma gde Naj naglašava veze između vojnih akcija na „najvišoj šahovskoj tabli“ putem kojih su Sjedinjene Države zbacile „tiranški režim“ u Iraku i istovremenog jačanja terorističke organizacije Al Kaida na planu regrutovanja novih članova kao posledica upravo preduzetih američkih vojnih akcija. Zato Džozef Naj trenutnu raspodelu moći u svetu vidi kao „međuzavisnost na više nivoa“. On odbacuje pokušaje jednodimenzionalnog objašnjenja današnje svetske politike i ističe da je najbolji pristup upravo putem „trodimenzionalne partije šaha“ koju je on opisao. Na kraju, on ne osporava dominaciju SAD-a jer imaju najraznovrsniji „portfolio izvora moći“ u odnosu na bilo koju zemlju na svetu, ali njenu današnju dominaciju ne može da uporedi s onom u tradicionalnom smislu reči. Razlog je taj što današnja supersila ne može sama da se uhvati u koštac s pojavama koje su deo globalizacijskog procesa poput terorističkih mreža, prekogranične trgovine drogom, širenja infektivnih bolesti, globalnih klimatskih promena i stabilnosti međunarodnog ekonomskog sistema.³⁴

Nepolarnost Ričarda Hasa. Ričard Has (Richard Haass) u svom delu „*The Age of Nonpolarity - What Will Follow U.S. Dominance*“, tvrdi da glavna karakteristika ovog međunarodnog sistema nije multipolarnost već

³³ Džozef Naj, *Kako razumevati međunarodne sukobe: uvod u teoriju i istoriju*, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 215; Džozef Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, str. 13.

³⁴ *Ibid.*, str. 216.

„nepolarnost“. Za razliku od multipolarnosti koja uključuje nekoliko „polova“ ili centara moći, „nepolarni“ međunarodni sistem karakterišu brojni centri značajne moći. Iako, priznaje Has, na prvi pogled međunarodni sistem izgleda kao multipolarnan budući da velike sile (Kina, EU, Indija, Japan, Rusija i SAD) raspolažu sa više od polovine svetske populacije, 75% globalnog BDP-a i 80% globalne potrošnje za odbranu. Ipak, današnji svet se razlikuje od klasičnog multipolarnog jer ima mnogo više centara moći a pri tom dosta ovih „polova“ nisu nacionalne države.³⁵

Has smatra da je jedna od glavnih karakteristika međunarodnog sistema da su nacionalne države izgubile nadmoć i monopol nad silom. Moć se danas nalazi u mnogim rukama i na mnogim mestima. Po Hasu, tu spadaju regionalne sile, organizacije globalnog (MMF, UN, Svetska banka) i regionalnog karaktera (Afrička unija, Arapska liga, EU, itd.), kao i one koje imaju funkcionalni karakter (STO, OPEK, Međunarodna agencija za energetiku, itd.), zatim države unutar država (Kalifornija i Utar Pradeš), gradovi (Njujork, Sao Paulo i Šangaj), velike svetske kompanije, globalni mediji (Al Jazeera, the BBC, CNN), militarne grupe (Hamis, Hezbolah, Talibani), političke partije, verske institucije i pokreti, terorističke organizacije, narko karteli, nevladine organizacije. Ovo pokazuje da današnji svet više distribuira nego što koncentriše moć.³⁶

Ipak, Has upozorava da današnji „nepolarni“ svet ne predstavlja samo rezultat rastuće moći drugih država i organizacija, ili propusta politike Sjedinjenih Država, već je i neizbežna posledica globalizacije. Globalizacija podstiče povećanje obima, brzine, i značaja prekograničnih tokova u svemu, od droge, e-mejlava, staklene bašte, proizvedenih dobara i ljudi, do televizije i radio signala, virusa (virtuelni i realni) i oružja.³⁷

Zaključak

Posthladnoratovski svet je *sui generis*. Dok je onaj tokom Hladnog rata bio jasniji u pogledu strukture moći, jer je ona bila uskladištena u dva „pola“, za današnji se to ne može reći jer postoji mnogo veći broj aktera. Ono što dodatno otežava preciznije određenje je to što je moć postala višedimenzionalna, višeslojna, pa time i strukture složenije. Videli smo da (neo)realističko viđenje svetskog poretka nije dovoljno, jer ne uzima u obzir dugoročne društvene promene koje su polako odmakle svet od Vestfalskog sistema. Unutar neorealističke tradicije, debata počinje i završava se time kako definisati polarnost nakon Hladnog rata, odnosno da li postoji unipolarna, bipolarna ili multipolarna struktura globalne moći.

³⁵ Richard Haass, „The Age of Nonpolarity - What Will Follow U.S. Dominance“, *Foreign Affairs*, vol. 27, no. 3, 2008, pp. 44-45.

³⁶ *Ibid.*, pp. 45-46.

³⁷ *Ibid.*, p. 51.

Zaključili smo da posthladnoratovski svet sigurno ne može biti adekvatno predstavljen unutar ograničenih opcija neorealističke teorije polarnosti. Hantingtonova ideja o uni-multipolaritetu ide u pravom smeru, i zahvata neke važne dinamike u sadašnjoj strukturi. Ali ona ima očigledan nedostatak jer ne uzima u obzir postojanje velikih sila već govori samo o regionalnim silama prvog i drugog reda. Drugi, pak, ne isključuju važnost velikih sila, poput Berija Buzena i Ulea Vejvera, pa posthladnoratovski svet vide u složenoj formi 1(supersila) + 4(velike sile) + X(regionalne sile), ali ne uključuju druge aktere sem država, niti druge oblike moći sem vojne. Upravo Džozef Naj vidi trenutnu raspodelu moći među državama po obrascu koji podseća na složenu trodimenzionalnu šahovsku tablu želeći njome da prikaže različite vrste moći, aktere i odnose između njih. Od toga polazi i Ričard Has zagovarajući „nepolarnu“ strukturu, s tim što zastupa mišljenje da je moć ravnomerno raspoređena na sve subjekte.

Bipolarni svet više ne postoji, ali nije i neće biti zamenjen unipolarnom svetskom imperijom koju će Sjedinjene Države same kontrolisati. Svet je, ekonomski posmatrano, već multipolarnan i kako informatička revolucija bude napredovala i međuzavisnost se povećavala, a transnacionalni akteri na međunarodnoj sceni postajali sve značajniji, doći će do raspršivanja moći. Novi svet neće biti savršeno uređen, i mi ćemo živeti s tim.

Bibliografija

- Brzezinski, Zbigniew, *The Grand Chessboard, Harvard International Review*, vol. 20, no. 1. 1998.
- Bull, Hedley, Adam, Watson, *The Expansion of International Society*, Clarendon Press, Oxford, 1984.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Macmillan, London, 1995.
- Buzan, Barry, Wæver, Ole, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Dugin, Aleksandar, *Osnovi geopolitike I*, Ekopres, Zrenjanin, 2004.
- Haass, Richard, "The Age of Nonpolarity - What Will Follow U.S. Dominance", *Foreign Affairs*, vol. 27, no. 3, 2008.
- Huntington, Samuel, *The Lonely Superpower, Foreign Affairs*, vol. 78, no. 2, March/April 1999.
- Kegli, Čarls, Vitkof Judžin, *Svetska Politika, trend i transformacija*, Prometej, Beograd, 2006.
- Kisindžer, Henri, *Diplomatija*, Verzal Pres, Beograd, 1999.
- Krauthammer, Charles, *Unipolar Moment, Foreign Affairs*, vol. 70, no. 1, 1990.

- Kupchan, Charles, After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of a Stable Multipolarity, *International Security*, vol. 23, no. 2, Autumn 1998.
- Kupchan, Charles, Rethinking Europe, *National Interest*, vol. 56, Summer 1999.
- Layne, Christopher, The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise, *International Security*, vol. 17, no. 4, Spring 1993.
- Mastanduno, Michael, Preserving the Unipolar Moment, *International Security*, vol. 21, no. 4, Spring 1997.
- Naj, Džozef, *Kako razumevati međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
- Naj, Džozef, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012.
- Nye, Joseph, Soft Power, *Foreign Policy*, Fall90, no. 80, 1990.
- Snyder, Glenn, *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1997.
- Wallerstein, Immanuel, *Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*, New Press, New York, 2003.
- Waltz, Kenneth, Evaluating Theories, *The American Political Science Review*, vol. 91, no. 4, Dec., 1997.
- Wilkinson, David, Unipolarity Without Hegemony, *International Studies Review*, vol. 1, no. 2, 1999.
- Wohlforth, William, The Stability of Unipolar World, *International Security*, vol. 24, no. 1, Summer 1999.
- Volc, Kenet, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2008.

Miloš D. MILENKOVIĆ

ATTEMPTS OF DEFINING THE DISTRIBUTION OF POWER IN THE POST-COLD WAR INTERNATIONAL SYSTEM

ABSTRACT

In this article, we will try to show different attempts of interpretation of the structure and disposition of power in the post-Cold War period. First, we will start with the exhaustion of neorealist polarity theory options, respectively, present theorists' debate whether the distribution of power after the Cold War is unipolar, bipolar or multipolar. However, although the neorealist vision of world order is necessary, but not sufficient, because its full interpretation cannot be accessed only by using its limited framework, in future work we will present more complex models that some theorists represent, and without which it is impossible to comprehensively present a complex structure and disposition of power as it exists today.

Huntington's idea of uni-multipolarity, Joseph Nye efforts to present disposition of power in the world as interdependence on several levels, nonpolarity of Richard Haas and complex structure in the form of 1 (superpower) + 4 (major powers) + X (regional powers) of Barry Buzan and Ole Wæver represent such tendency.

Key words: power, structure, international system, neorealism, unipolarity, bipolarity, multipolarity, uni-multipolarity, interdependence, nonpolarity.

UDK: 323.15/.17(497.7)
Biblid 0543-3657, 67 (2016)
God. LXVII, br. 1164, str. 72–90
Izvorni naučni rad
Primljen: 3.8.2016.

Mitko ARNAUDOV¹

Uticaj procesa evropeizacije na usvajanje građanskog (nacionalnog) identiteta u Republici Makedoniji

SAŽETAK

Etnička pitanja na prostorima bivše Jugoslavije u poslednjih 25 godina predstavljaju svojevrstan generator reverzibilnih tokova. Kreiranje novih država praćeno je procesom oživljavanja velikih nacionalističkih ideja. Iako se politička elita u njima formalno zalagala za prihvatanje savremenih demokratskih tekovina i pokretanje procesa ubrzane evropske i evroatlantske integracije, ona je svojim činjenjem uspostavljala temelje za jednonacionalne države. U multietničkim društvima to je direktno uticalo na pojavu fenomena netrpeljivosti prema drugima, što je kao ishod imalo otvoreni sukob na etničkim, nacionalnim i religijskim postulatima. Makedonska politička elita, početkom devedesetih, zalagala se za uspostavljanje države na građanskim osnovama, no duh nacionalne „superiornosti“ pojavio se i u makedonskom multietničkom društvu. Oспорavanje makedonskog identiteta od strane susednih država i pritisak brojčano dominantne albanske manjine unutar države, uticali su da kurs ka građanskoj perspektivi bude zamenjen jakim nacionalističkim idejama. Takav tok događaja doprineo je da neslaganja između Makedonaca i Albanaca, dovedu do izolovanih konfliktnih situacija koja su bila na ivici otpočinjanja građanskog rata. Potpisivanje Ohridskog sporazuma predstavlja garant u procesu očuvanja i održavanja makedonskog multietničkog mozaika. Zamišljen kao osnova za izgradnju građanske i multietničke makedonske države, on je danas sve više samo instrument u rukama makedonsko-albanske političke elite u zadovoljavanju uskostranačkih i klijentalističkih interesa.

Ključne reči: Republika Makedonija, Albanci, Makedonci, građanstvo, evroatlantska integracija, Ohridski sporazum.

¹ Mitko Arnaudov, doktorant Fakulteta političkih nauka u Beogradu, e-mail: mitko_arnaudov@yahoo.com

Makedonski trougao: koncept nacionalne države, multietničnost i evropeizacija

U regionu zapadnog Balkana, ili konkretnije rečeno na prostorima bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, paralelno sa njenim raspadom započeo je proces bezkompromisnog iscrtavanja nacionalnih i etničkih granica između bivših socijalističkih republika. Zajednički multietnički suživot, izgrađivan poslednjih 45 godina u specifičnoj socijalističkoj zajednici, bio je „svrgnut“ i zamenjen sa novom doktrinom koja se zalagala za izgradnju čiste jednonacionalne i ekskluzivne države.

Upravo građanski ratovi na tlu bivše Jugoslavije opovrgavaju tezu prema kojoj etničkom konfliktu prethodi veći stepen zatvorenosti unutar etničkih granica. Sveprožimajuća ratna dejstva na Kosovu, u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji, predstavljaju posledicu jedne takve doktrine, koja se zasnivala na konceptu fizičkog isključenja i proterivanja kao sredstva za kulturni, religijski, vrednosni i duhovni nestanak. Takođe, ovakav tok događaja doveo je i do etnizacije politike, odnosno politizacije etničkog² u krugovima političkih elita post-jugoslovenskih država.

Situacija u Makedoniji, neposredno nakon proglašenja nezavisnosti, ukazuje na neslaganja između makedonskih i albanskih političara oko osnovnih i suštinskih pitanja budućeg makedonskog državnog uređenja. Prva i najozbiljnija tačka neslaganja između ove dve političke grupacije predstavljao je sadržaj, odnosno preambula, prvog Ustava nezavisne države Makedonije. Težnja albanskih političara u procesu kreiranja makedonske državnosti je bila da i oni, pored Makedonaca, budu konstitutivan narod nezavisne Makedonije. Uporno su ukazivali na njihovu ulogu i postojanost na prostorima današnje makedonske države. Istorijski posmatrano, Makedonija je u najvećem delu svoje istorije bila multietnička i na njenoj teritoriji su se susretali različiti jezici, kulture i religije.³

Pojedini autori ipak osporavaju ovu činjenicu o „tradicionalnom“ multietničkom karakteru makedonske države. Na osnovu toga optužuju međunarodnu zajednicu za nametanje Ohridskog okvirnog sporazuma⁴, kao instrumenta koji je doprineo da Makedonija izgubi karakter nacije-države,

² Petre Georgievski, „Etnička distanca u Makedoniji“, u Ljubiša Mitrović, Dragoljub B. Đorđević i Dragan Todorović (ur.), *Kulturni i etnički odnosi na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije*, Institut za sociologiju, Niš, 2006, str. 41.

³ Stojan Slaveski, *Za identitetot na sovremenata makedonska nacija*, Džordž K. Maršal, Skopje, 2013, str. 164.

⁴ Ohridski sporazum je mirovni sporazum potpisan između makedonske vlade i predstavnika Albanaca u Makedoniji 13. avgusta 2001. Sporazumom je završen sukob Nacionalne oslobodilačke armije i makedonskih snaga bezbednosti i njime su unapređena prava Albanaca u Republici Makedoniji. Iako je učestvovala u oružanom sukobu, Oslobodilačka nacionalna armija nije učestvovala direktno u pregovorima.

stečenog u narodno-oslobodilačkom ratu 1941-1945. godine.⁵ Ustanovljen 1944. takav koncept države bio je inspirisan od strane zapadno-evropskog modela države i teritorijalnoj logici: jedna nacija, jedna kultura, jedna istorija, jedna država.⁶ Politički i kulturološki okvir dizajniran od strane etničkih Makedonaca u 1944. bio je dominantan do 1990, kada je u uslovima demokratije i obrušavanja balansa moći u regionalnom kontestu, bio doveden u pitanje od strane Albanskog nacionalizma.⁷

Tadašnja, pre svega makedonska politička elita, zanemarija je pitanje Albanaca u Makedoniji, i težila je da što pre dobije međunarodno priznanje za proklamovanu nezavisnost, kao bezbednosni garant od eventualnog proširenja i preliivanja jugoslovenskog građanskog rata. Usvojen je Ustav u kome je navedeno da su etnički Makedonci jedini državotvoran narod nove makedonske države, dok su sve ostale etničke manjine, uključujući i Albance, sastavni deo ove države, odnosno građani bez konstitutivnog karaktera. To je doprinelo da makedonski Albanci bojkotuju referendum za potvrđivanje ili opovrgavanje makedonske državnosti. U tom razdoblju, neretko su govorili da im je čak jugoslovenskih ustav iz 1974. godine garantovao značajnija manjinska i građanska prava u odnosu na novi makedonski ustav iz 1991. godine.

Prvi predsednik nezavisne Republike Makedonije, Kiro Gligorov (Киро Глигоров), imajući u vidu multietnički mozaik države i problematizovanost makedonskog identiteta u neposrednom susedstvu nove makedonske države, zalagao se za kreiranje novog nadnacionalnog ili građanskog puta. Put koji bi omogućio kreiranje novog vrednosnog, odnosno vezivnog tkiva između različitih nacionalnih i etničkih grupa unutar makedonske države, a koji bi obezbedio uslove i osnove za održivu budućnost makedonske državnosti. Analizirajući njegova zalaganja, možemo slobodno zaključiti da je Gligorov težio da uspostavi neku novu i hibridnu vrstu građanskog patriotizma, koji bi na centralno mesto postavio makedonsku državu i zajednički život u njoj kao temelj za kreiranje komplementarnosti u odnosima između različitih etničkih grupa.

U takvim „inovativnim“ procesima, usvajanje skupštinske deklaracije koja se zalaže za celosnu evro-atlantsku integraciju makedonske države, predstavljala je *de facto* i *de jure* korak napred ka usvajanju novih vrednosti, koji bi igrali ulogu savremenih vezivnih tkiva između etničkih i nacionalnih različitosti makedonskog društva.

⁵ Petre Georgievski, „Etnička distanca u Makedoniji“, u Ljubiša Mitrović, Dragoljub B. Đorđević i Dragan Todorović (ur.), *Kulturni i etnički odnosi na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije*, Institut za sociologiju, Niš, 2006, str. 183.

⁶ Denko Maleski, „Macedonia's road to the European union“, *New Balkan Politics*, 2006/2007, str. 1.

⁷ Ibidem, str. 2.

Ipak spoljno-politički problemi nove makedonske države, pre svega sa Republikom Grčkom i Republikom Bugarskom, imali su snažan uticaj na novo „rekomponovanje“ ideje Gligorova o nadnacionalnom makedonskom identitetu, odnosno jasno iscrtavanje „nevidljivih“ etničkih granica unutar makedonskog društva. Nepriznavanje makedonskog identiteta i makedonskog jezika od strane Sofije i Atine, kao i osporavanje ustavnog imena države Makedonije od strane vlasti u Atini, predstavljali su snažan generator unutar makedonskog društva, ka redefinisaju makedonskog identita i postavljanju istog u položaj dominacije i supermatije u odnosu na ostale etničke manjine u Makedoniji, uključujući i albansku.

Politički spor oko ustavnog imena makedonske države sa Republikom Grčkom i latentni spor sa Bugarskom koja je priznala nezavisnost makedonske države, no nije prihvatila postojanje makedonske nacije i jezika, reverzibilno su doprineli u procesu izgradnje države Makedonije na građanskim i multietničkim osnovama. U takvim uslovima, nacionalizam, ne demokratija, postali su jedina „igra u gradu“ (the only game in town), koja je bila dodatno ohrabrivana besom i višestranom netolerancijom koja se povećavala iz dana u dan.⁸

Osim deklarativno istaknutog zajedničkog cilja, evro-atlantske integracije, ono što je ujedinjavalo Makedonce i Albance bile su i svakodnevne ekonomske i socijalne (ne)prilike. Ekonomske sankcije na prostorima bivše Jugoslavije i ekonomske sankcije od strane Atine uperene protiv vlasti u Skoplju, znatno su uticale na dodatno slabljenje ionako slabih ekonomskih performansi nezavisne Makedonije. Makedonska i albanska politička elita, tokom devedesetih, vodila je klasičnu populističku politiku koja je postojano zanemarivala vitalne interese građana ove države. Političari iz makedonskog bloka optuživali su Atinu za kreiranje destruktivnih politika koji vode do nestanka makedonske države, ali i makedonske Albance koji su bili „targetirani“ kao separatistička grupacija. S druge strane, albanski političari su ukazivali na svoj marginalizovani položaj u Makedoniji, i težili na dobijanju podrške od strane oficijalne Tirane, vlasti u Prištini i izrazito ekonomski snažne albanske dijasporu u zapadnoj Evropi.

Konflikt iz 2001: test održivosti (multi)etničke Makedonije

Kraj XX veka nije označio kraj međuetničkih nesporazuma i sukoba na prostoru zapadnog Balkana. Kada su kosovski rat i severno-atlantska intervencija u SR Jugoslaviji završeni, verovalo se da je konačno došlo vreme za prosperitet, održivu bezbednost i stabilniju budućnost na ovim prostorima. Takva teza je već u drugoj godini XXI veka bila opovrgnuta.

⁸ Denko Maleski, „Macedonia’s road to the European union“, *New Balkan Politics*, 2006/2007, str. 2.

Bezbednosna destabilizacija makedonske države u drugoj polovini 2000. godine kulminirala je borbenim dejstavama između tzv. Oslobođilačke narodne armije (ONA) i makedonskih bezbednosnih snaga. Svima je bilo jasno da postoje otvorena pitanja u vezi albanskog statusa u makedonskoj državi, no niko nije predviđao da takav tok događaja može da izazove još jedan krvavi okršaj na zapadnom Balkanu. O tome svedoči i izjava bivšeg albanskog premijera, Fatos Nana (Fatos Thanasi), u kojoj je označio Makedoniju kao pozitivan primer „slovensko-albanskog“ zajedničkog života.⁹ Već pokrenuti proces severno-atlantske integracije, odnosno priključenja makedonske države u programu Partnerstva za mir¹⁰, a na osnovu toga u perspektivi i punopravno članstvo u NATO, dodatno je isključivao mogućnost građanskog rata.

S druge strane, postoje brojni primeri koji nam ukazuju na latentnu netrpeljivost između Makedonaca i Albanaca, pre svega u višim, političkim krugovima. Jedan od reprezentativnijih primera o navedenoj netrpeljivosti je incident koji se odigrao tokom predsedničke izborne kampanje iz 1994. godine, kada je kandidat desničarske stranke VMRO-DPMNE, Ljubiša Georgievski (Љубиша Георгиевски), na mitingu u Tetovu izjavio „da će lav polomiti kandže albanskom orlu“.¹¹ I pored činjenice da je svaka makedonska vlada, nakon sticanja nezavisnosti, formirana u koaliciji sa jednom albanskom strankom (ona koja bi postigla najbolji izborni rezultat u albanskom bloku), neslaganje između makedonskih i albanskih političara bilo je evidentno. Ono što još treba napomenuti jesu neslaganja unutar albanske političke elite, između radikalnijih i umerenijih pristalica, kao i izrazito neslaganje između albanskih političara i predstavnika albanske dijaspore iz Makedonije. Različitim protivustavnim aktivnostima kao što su: bojkotovanje popisa stanovništva iz 1991. godine; nepriznavanje makedonske nezavisnosti; bojkotovanje referenduma; nepriznavanje prvog Ustava nezavisne Makedonije; raspisivanje, uprkos zabrani makedonske vlade, referenduma za autonomnu Republiku „Iliridu“; demonstrativno isticanje zastave Republike Albanije; osnivanje tzv. albanskog univerziteta u Tetovu, makedonski Albanci su izazivali međuetničke konflikte.¹² I pored svega navedenog ipak nisu postojali snažni pokazatelji na osnovnom, međuljudskom nivou, koji bi ukazivali na eventualni početak oružanog sukoba. Ono što je simptomatično za ovaj konflikt jeste činjenica da je

⁹ Branko Pavlica, „Albanska manjina u Makedoniji – od međuetničkih sukoba do terorizma“, *Vojno delo*, br. 1/2004, str. 166.

¹⁰ The former Yugoslav Republic of Macedonia joined NATO's Partnership for Peace in 1995. (vidi: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48830.htm#)

¹¹ Nano Ružin, *Evropska ideja i balkanske ikonografije*, Evropski centar za mir i razvoj, Beograd, 2013, str. 382.

¹² Branko Pavlica, „Albanska manjina u Makedoniji – od međuetničkih sukoba do terorizma“, *Vojno delo*, br. 1/2004, str. 177.

komandna struktura paravojnih snaga ONA-e sastavljena od stranih državljana, koji su takođe plaćeni izvan zemlje.¹³

Neposredno nakon napada na policijsku stanicu u selo Tearce¹⁴, makedonske vlasti primile su komunikaciju u kome je ONA sebe samoidentifikovala kao izvršilac napada i poslala jasnu poruku makedonskim snagama bezbednosti da odustanu od odbrane „okupiranih albanskih teritorija“ od strane makedonske dominacije.¹⁵ To su već bili jasni pokazatelji da se ne radi o borbi za usvajanje, tj. dobijanje ljudskih i građanskih prava, već za pokretanje jednog nacionalnog separatističkog procesa. O tome dodatno svedoči izjava tadašnjeg lidera Demokratske partije Albanaca u Makedoniji, Arben Džaferija (Arben Xhaferi), koji je govorio da se ratovi ne vode zbog ljudskih i političkih prava.¹⁶

Jedan od ključnih dokaza koji ukazuje da nije bilo reči o borbi za ljudska prava, odnosno ratu za oslobođenje albanske manjine od strane makedonske dominacije predstavlja i dokumentovano zapažanje bivšeg makedonskog ministra spoljnih poslova, Kole Čašule (Колѐ Чашуле), u kome je navedeno da su Albanci-starosedeoци ostali mirni. Reoni Zajasa, Kičeva, Gostivara i Struge ostali su nemi posmatrači ovog konflikta.¹⁷ Takve tvrdnje jasno govore da su međuetnički odnosi u tom periodu u Republici Makedoniji bili napeti, no da nije postojala otvorena opasnost od građanskog rata između dve dominantne etničke grupe. U područjima koji su bili obuhvaćeni oružanim dejstvima ne postoje primeri i dokazi za neposredan sukob između civila makedonske i albanske nacionalnosti.

Bivši makedonski ambasador, Risto Nikovski (Ристо Никовски), postavlja pitanje o tome kako možemo da govorimo o „humanitarnom karakteru“ konflikta ako u tom konfliktu nisu uključeni Albanci iz Makedonije, koji bi trebalo da budu glavni vodiči bunta ili rata.¹⁸ Tačka ključanja u ovom sukobu koja je mogla dovesti do preliivanja oružanih okršaja na celu teritoriju makedonske države, a samim tim i otpočinjanje građanskog rata sa nesagledivim posledicama u regionalnom kontekstu, predstavlja

¹³ Ibidem, str. 180.

¹⁴ Oficijalni početak konflikta smatra se 22. januar 2001. godine kada je izvršeno raketiranje policijske stanice u tetovskom selu Tearcu. Tada je pala prva žrtva konflikta. Poginuo je policijski službenik koji je bio na radnom zadatku u pomenutoj stanici.

¹⁵ Napadači su se samo-identifikovali odnosno ONA je priznala da je izvršila ovaj teroristički akt preko komunikacije poslatog iz Nemačke u kome se između ostalog navodi - citiram: „Uniforma makedonskih okupatora će biti napadnuta do konačnog oslobođenja albanskog naroda. Pozivaju se policijski službenici da ne daju svoje živote uzaludno zbog iluzornih makedonskih planova za dominaciju nad albanskom većinom.“

¹⁶ Vasko Eftov, *Vojnata vo 2001. godina*, Vo centar, Skopje, 2014, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=jfYK8Sl7oO8>, (Accessed 17 Maj 2015).

¹⁷ Ibidem, (Accessed 17 Maj 2015).

¹⁸ Risto Nikovski, *Ullogata na SAD vo makedonskite golgoti*, Avtorsko izdanie, Skopje, 2013, str. 111.

izolovani događaji u kome je uništeno i spaljeno nekoliko verskih objekata na jednoj i na drugoj strani, odnosno pravoslavnih hramova i džamija.

Intenzivna uključenost Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država dovela je do preokreta toka ovog konflikta. Evropska unija, putem svoje diplomatske „mašinerije“, u slučaju zapadnog Balkana zasnovanoj na principu „štapa i šargarepe“, uspjela je da ubedi strane u konfliktu da se nađu za pregovaračkim stolom. Početak pregovora predstavlja novu etapu u konfliktu za obe strane, odnosno za političke predstavnike pobunjenika i za makedonske vlasti. Tokom pregovora predstavnici ONA-e izmijenili su svoju retoriku, naglašavajući da je borba za ljudska prava osnovni motiv konflikta. U jednom televizijskom intervjuu je i politički lider tadašnje ONA-e, Ali Ahmeti (Ali Ahmeti), izjavio da nisu tražili niti podjelu, niti razmenu teritorija, već da Albanci budu ravnopravni u svojoj državi.¹⁹

No, ukoliko se vratimo ponovo na početak konflikta, u februaru 2001. godine, uočićemo dijametralno suprotnu tvrdnju pomenutog lidera, citiranu od strane novinara Njuzvik-a (Newsweek), Dejvida Bajndera (David Binder), u kojoj Ahmeti kaže „da je njihov glavni cilj da odstrane slovenske snage sa teritorije koja je oduvek kroz istoriju bila albanska“.²⁰

Iz današnje perspektive možemo da pretpostavimo da je pravi razlog preokretanja ovog konflikta upravo potpisivanje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom. Dok je politička elita makedonske države prisustvovala potpisivanju ovog sporazuma, u aprilu 2001. godine u Zagrebu, ratna dejstva u severo-zapadnim delovima države bila su u punoj snazi. Ipak snažan međunarodni pritisak uticao je da obe strane u konfliktu zauzmu umerenije stavove i korake. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju u tom trenutku predstavljao je svojevrsan kredit za makedonsku državu u cilju ubrzanog postizanja mira i stabilizacije.

Konflikt je zaključen 13. avgusta 2001. godine, potpisivanjem Ohridskog okvirnog sporazuma. Njegove odredbe ukazuju da se radi u ugovoru koji bi regulisao i omogućio održivost međuetničkih odnosa. No s druge strane, njegov „numerički aspekt“ nam jasno ukazuje da je njegova suština zapravo pozitivna diskriminacija određene (u ovom slučaju albanske) manjine u odnosu na druge, a na osnovu toga i korak dalje, ne ka usvajanju faktičke multietničnosti već binacionalnosti budućeg makedonskog ustrojstva.

Nejasna i neodgovorena pitanja o uzrocima i ciljevima ovog konflikta i danas, nakon tačno 15 godina od njegove (ne)realizacije, ostaju tabu tema koja lebdi u vazduhu makedonskog društva. Da li je cilj ovog konflikta bio samo etapa u ireverzibilnom procesu kreiranja veliko-Albanske države? Ili

¹⁹ Mitko Panov, Trajče Krstevski, *Za što se boreše Makedonija vo 2001*, 20 godini nezavisna Makedonija, Skopje, 2013, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=tX3uE8NTTf4>, (Accessed 22 Maj 2015).

²⁰ Risto Nikovski, *Ulogata na SAD vo makedonskite golgoti*, Avtorsko izdanie, Skopje, 2013, str. 107.

je konflikt zaista bio svojevrsna „erupcija“ neadekvatnog i marginalizovanog položaja albanske manjine u makedonskoj državi? Možda najjednostavniji odgovor nalazimo u razumevanju sukoba unutar albanske političke elite na liniji Tirana-Tetovo-Priština kao generatora konflikta iz 2001. Da li je nameravani cilj ovog konflikta bio suštinska integracija albanske manjine u makedonskoj državi ili su njegove posledice doprinele ojačanju animoziteta između Makedonaca i Albanaca? Ono što sigurno znamo jeste činjenica da je konflikt doprineo osnaženju obostranog nepoverenja između makedonske i albanske zajednice, a na osnovu toga i početka jednog novog procesa kreiranja paralelnih društava unutar makedonske države, podeljenih nevidljivom etnički-netolerantnom zavesom.

Uzbana evropska integracija kao generator intenzivne de jure implementacije Ohridskog sporazuma

Sprovođenje odredaba Ohridskog sporazuma za makedonsku državu, sve više nalikuje na sprovođenje odredaba Dejtonskog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu. Ohridski sporazum postao je svojevrsan, ključan unutrašnji uslov za državu Makedoniju na njenom evropskom putu. Iako ni približno ne možemo sadržaj Ohridskog sporazuma poistovećivati sa sadržajem Dejtonskog sporazuma, faktička efektivnost ova dva sporazuma u Makedoniji i Bosni i Hercegovini postala je prioritet za evropske institucije, tokom procesa evaluacije ove dve zapadno-balkanske države u ostvarivanju kriterijuma za potencijalno članstvo.

Neposredno nakon konflikta, u Republici Makedoniji uspostavljene su brojne civilno-vojne misije NATO i Evropske unije, u cilju post-konfliktne stabilizacije i praćenja procesa sprovođenja Ohridskog sporazuma. U martu 2003. godine Evropska unija izvodi svoju prvu vojnu operaciju nazvanu Konkordija (Concordia) u Makedoniji. Zamenjujući dotadašnju NATO misiju Saveznička harmonija (Allied Harmony), u misiji Konkordija učestvuje 350 vojnika iz 27 zemalja.²¹ Nakon ove misije, u Makedoniju su poslate još dve samostalne evropske misije (tzv. Proxima i EUPAT). Sastav ovih misija uglavnom su bile policijske snage i civilno osoblje iz država-članica Evropske unije. Cilj pomenutih misija Evropske unije u Makedoniji bio je praćenje stanja i nadgledanje implementacije i sprovođenje Ohridskog sporazuma.²²

Post-konfliktna stabilizacija odvijala se izrazito ubrzano. Pokrenuti su svi mehanizmi u skladu sa Ohridskim sporazumom u cilju suštinske integracije albanske manjine u makedonskoj državi. Izvršena je revizija makedonskog

²¹ Mitko Arnaudov, *Geostrateški položaj Makedonije u međunarodnim odnosima od 1992. do 2012. godine*, master teza, Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka, 2014, str. 40.

²² Ibidem, str. 41.

ustava. No, način na koji su započete reforme ubrzo je počeo da pokazuje svoje manjkavosti.

U novoj preambuli Ustava makedonski narod više se ne definiše u svojstvu državotvornog naroda već je jasno navedeno da je “država sastavljena od građana Republike Makedonije, makedonskog naroda, kao i građana koji žive u okviru njenih granica, koji su delovi albanskog, turskog, vlaškog, srpskog, romskog naroda, i drugih”.²³ Takođe, primat koji je imala Makedonska pravoslavna crkva na osnovu člana 19 u Ustavu iz 1991. godine zamenjen je novim tekstom ovog člana, čime je predviđeno njeno izjedačavanje sa Islamskom verskom zajednicom, Evangelističko-metodističkom crkvom i drugim verskim zajednicama.²⁴

Posmatrano sa normativne tačke gledišta, “reformisani” makedonski ustav ima jasne odlike multietničkog karaktera ove države. U svakodnevnom političkom i društvenom životu, stvari su se odvijale u suprotnom smeru. Krenulo se u pravcu favorizovanja ili totalne pozitivne diskriminacije dve najveće nacionalne grupe u državi, odnosno Makedonaca i Albanaca. Dodatni stimulans u tom smeru vlasti u Skoplju dobijale su od strane zvaničnika u Briselu i Vašingtonu. Sveža sećanja na konflikt nalagala su funkcionerima, pre svega iz Evropske unije, no i iz administracije u Vašingtonu, da stavljaju naglasak na stabilizaciju, poboljšanje i integraciju makedonsko-albanskih odnosa. Druge, manje etničke i nacionalne zajednice u makedonskoj državi bile su praktično marginalizovane.

Prvi momenat, koji je na neki način osujetio suštinsku integraciju između makedonskog i albanskog naroda u državi Makedoniji predstavlja Zakon o amnestiji. Iako takav zakon nisu predviđale odredbe Ohridskog sporazuma, on je, pod snažnim pritiskom, sada već bivših terorista i/ili boraca za ljudska prava, usvojen. Albanci su zahtevali zakon o amnestiji zapretivši, između ostalog, da sela u kojima žive neće otvoriti za mešovite policijske patrole, jer su njihove komšije još uvek u zatvoru, i da, osim toga, postoji rizik da se bivši borci OVK, na primer i njihov vođa Ali Ahmeti, mogu uhapsiti bez toga zakona.²⁵ Usvajanje ovog zakona doprinelo je kreiranju kvalitetnog partnerstva između makedonskih i albanskih političkih elita, no ono je ostavilo ogromnu ogorčenost između makedonskih i albanskih građana koji su bili na direktan ili posredan način žrtve konflikta. Niko nije odgovarao za zločine koje su učinjeni tokom ratnih dejstava u severo-zapadnim delovima Makedonije. Istorija je najveći svedok da je postizanje pomirenja i suštinske

²³ Branko Pavlica, “Albanska manjina u Makedoniji – od međuetničkih sukoba do terorizma”, *Vojno delo*, br. 1/2004, str. 182.

²⁴ Dragan Đukanović, *Institucionalni modeli i demokratizacija post-jugoslovenskih država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007, str. 89.

²⁵ Branko Pavlica, “Albanska manjina u Makedoniji – od međuetničkih sukoba do terorizma”, *Vojno delo*, br. 1/2004, str. 183.

integracije, bez predhodnog procesuiranja i gonjenja počinilaca ratnih zločina, sa obe strane konflikta, gotovo nemoguće.

Drugi primer koji nam ukazuje na nedoslednosti u procesu post-konflikte integracije predstavlja usvajanje zakona o novoj teritorijalnoj podeli makedonske države. Tadašnja vlast, predvođena Socijal demokratskim savezom (SDSM) u partnerstvu sa svojim koalicionim partnerom iz albanskog tabora Demokratskom unijom za integraciju (DUI), predložila je novi zakon o teritorijalnom rekonponovanju makedonske države. Sve opozicione stranke u makedonskoj skupštini bile su protiv ovog zakona. Za tadašnju najveću opozicionu stranku, VMRO-DPMNE, predlog ovog zakona bio je sporan jer su smatrali da je pripremljen jedino na osnovu političkih kriterijuma.²⁶ S druge strane, za tadašnjeg ministra za lokalnu samoupravu, Aleksandra Geštakovskog (Александар Гештаковски), ovaj zakon je predstavljao osnovu za bolji etnički suživot.²⁷

Tri godine nakon konflikta, proces donošenja ovog zakona ukazuje da su međuetničke tenzije u makedonskoj državi i dalje jako izražene. Univerzitetska profesorka, Gordana Siljanovska (Гордана Силјановска), takođe napominje da je ovaj zakon usvojen samo iz etničkih razloga, a ne na osnovu ekonomskih, geografskih i obrazovnih parametara. Ona dodaje da su postojale pretnje od ponovnog otpočinjanja ratnih dejstava ukoliko ne bude prihvaćen zakon o novoj teritorijalnoj reorganizaciji, pogotovo u opštinama Struge, Kičeva i Skoplja.²⁸ Nikola Gruevski (Никола Груевски) objašnjavao je građanima Makedonije da je zakon sporan i da isti dovodi u pitanje teritorijalnu celovitost, jedinstvo i unitarnost makedonske države.²⁹ Uznemirenost kod etničkih Makedonaca i neslaganje između makedonske i albanske zajednice po ovom pitanju predstavlja još jedan dokaz da je međuetnička integracija u ovoj državi zakazala. Svetski makedonski kongres, uz snažnu podršku tadašnje opozicije, podneo je inicijativu za referendum na kome bi se makedonski građani izjasnili o novoj teritorijalnoj organizaciji države. Razlog raspisivanja referenduma je taj što makedonski nacionalisti smatraju da je Ohridskim mirovnim dogovorom Albancima dato previše prava, jer je novim zakonskim rešenjem koji je usvojen u parlamentu, Vlada izvršila reorganizaciju lokalne samouprave, odnosno preokrojila je granice nekih opština, tako da je sada, na primer, Struga grad sa većinskim albanskim stanovništvom.³⁰

²⁶ Makedonska radio i televizija, *Законот за територијална поделба*, MRTV, Skopje, 2013, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=XS2-eEB10yI>, (Accessed 16 Maj 2016).

²⁷ Ibidem, (Accessed 16 Maj 2016).

²⁸ Ibidem, (Accessed 16 Maj 2016).

²⁹ Makedonska radio i televizija, *Законот за територијална поделба*, MRTV, Skopje, 2013, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=XS2-eEB10yI>, (Accessed 16 Maj 2016).

³⁰ BETA, *Referendum nije uspeo*, B92, Beograd, 2004, Available from: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=11&dd=07&nav_id=155198, (Accessed 10 Maj 2016)

Referendum je održan 7. novembra 2004. godine. Na ovom referendumu ogromna većina se izjasnila protiv nove teritorijalne organizacije, no referendum je bio proglašen za neuspešan zato što nije bio postignut potreban zakonski cenzus koji je nalagao minimum 51% izlasnosti od ukupnog glasačkog tela.³¹ Ono što je zanimljivo jeste činjenica da je i međunarodna zajednica tada bila protiv organizovanja referenduma. Najglasnije u tom zahtevu bile su Sjedinjene Američke Države, koje su dva dana pre referenduma, odnosno 4. novembra 2004. godine, priznale Republiku Makedoniju pod njenim ustavnim imenom. Međunarodna zajednica jasno je stavila do znanja makedonskim građanima da bi uspeh referenduma, odnosno odbacivanje predloga Vlade, praktično značio korak nazad za Makedoniju i njen put ka Evropi i NATO-u.³² Portparol Stejt departmenta, Ričard Bouher (Richard Boucher), izjavio je da Sjedinjene države, Evropska unija i NATO godinama rade na uspostavljanju trajne stabilnosti na Balkanu. Ključ makedonske budućnosti i dalje je Ohridski okvirni sporazum koji su 2001. godine potpisali lideri glavnih političkih partija. Makedonska multietnička vladajuća koalicija radila je na implementaciji sporazuma i sada se preduzimaju završni koraci na primeni sporazuma.³³

Iz pragmatičnog ugla, korak ka suštinskoj integraciji, u ovom periodu, učinjen je usvajanjem novog zakonu o lokalnoj samoupravi. Ovim zakonom otvorena je mogućnost opštinama da ostvare prekograničnu saradnju, kao i saradnju sa međunarodnim organizacijama. Ovo svakako predstavlja olakšavajuću okolnost i mogućnost za direktno uspostavljanje kontakta između lokalnih vlasti i potencijalnih investitora. U cilju ostvarivanja navedene saradnje predviđeno je formiranje zajednica opština Makedonije na državnom nivou, ali pod uslovom da u njihov sastav uđe najmanje 2/3 opština u ovoj zemlji.³⁴ Zakonodavac je uvodeći ovaj limit pokušao da spreči povezivanje albanskih opština na zapadu Makedonije, što bi moglo rezultirati i njenom definitivnom podelom.³⁵

Takav tok događaja sve više je nalikovao na integraciju političkih elita, umesto integraciju na osnovnom međuljudskom nivou. Stvorena neprijateljstva između Makedonaca i Albanaca nakon konfliktnih dejstava iz 2001. godine, prerasla su u suparničke odnose. Čak je i zakon o

³¹ Žurnal, *ДСМ ја продаде Македонија за фотеља*, žurnal.net, Skopje, 2015, Available from: <http://zurnal.net/?p=10995>, (Accessed 10 Maj 2016).

³² BETA, *Referendum nije uspeo*, B92, Beograd, 2004, Available from: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=11&dd=07&nav_id=155198, (Accessed 10 Maj 2016).

³³ Voice of America, *Makedonija-pobjeda multietničke vlade*, Sarajevo, 2004, Available from: <http://ba.voanews.com/a/a-29-a-2004-11-11-7-1-86093187/677844.html>, (Accessed 29 Maj 2016).

³⁴ „Закон на локалната самоуправа“, член 14-5, Службен весник на Република Македонија, op. cit., број 5/2002.

³⁵ Dragan Đukanović, *Institucionalni modeli i demokratizacija post-jugoslovenskih država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007, str. 202.

teritorijalnoj reorganizaciji kod jednih probudio emocije „pobednika“, a kod drugih „gubitnika“. Republika Makedonija je u periodu od 2002. do 2008. godine bila deo ubrzanog procesa evro-atlanske integracije, no taj proces nije uticao na esencijalno poboljšanje međuetničkih odnosa, niti na usvajanje zajedničkih vrednosti i tradicija, bez obzira na etničku i religijsku pripadnost.

Dok su makedonski i albanski političari uspevali da ubede zvaničnike u Briselu, da je makedonska država celosno posvećena procesu demokratizacije, integracije i usvajanju evropskih tekovina, u makedonskom društvu sve više je bila uočljiva etnička zavesa koja ja kreirala paralelna društva između Makedonaca i Albanaca. Makedonsko i albansko političko partnerstvo koristilo je dvostuku retoriku za postizanje svojih usko-interesnih i partijskih ciljeva. U periodu ubrzane evro-atlantske integracije, sa normativnog ugla, usvajali su sve neophodne mere u cilju održavanja brzog hoda, dok su na unutrašnjem planu, koristeći snažnu nacionalističku retoriku, zadovoljavali ideale svojih glasača i hranili proces etničke isključivosti u makedonskoj državi. Zakasnela reakcija evropskih institucija u sagledavanju ovog načina upravljanja države, ili svesno dopuštanje u cilju održavanja mira na dnevnoj osnovi, doprineli su da makedonska država postane *de facto* binacionalna državna zajednica.

Savremene tendencije i mostovi binacionalizma

Prošlo je tačno 15 godina od usvajanja Ohridskog sporazuma, a njegove odredbe ne samo da nisu suštinski implementirane u funkcionisanje makedonske države, već su one postale osnov u jednom reverzibilnom procesu društvene, političke, kulturne, ekonomske i obrazovne integracije. U svom članku o Ohridskom sporazumu, Andreas Ernst (Andreas Ernst) piše da je duh ovog sporazuma, o kome još pričaju samo politički predstavnici iz inostranstva, ostao zaglavljnjen u flaši.³⁶ U periodu od 2008. godine pa sve do danas uočavaju se četiri ključna momenta koja ukazuju na „faznu“ netrpeljivost i nedoslednost u regulisanju mutlietničkih odnosa u Makedoniji.

Prvi predstavlja pokretnije čuvenog projekta „Skoplje 2014“. Gotovo svi albanski lideri proglasili su projekat diskriminatoriskim prema Albancima zato što odaje poštu samo herojima iz redova većinske makedonske zajednice.³⁷ Nemačke novine „Noje cirher cajtung“ (Neue Zürcher Zeitung)

³⁶ Andreas Ernst, *Духот од Охрид гуине е во уиуието*, Dojče vele, Bon, 2009, Available from: <http://www.dw.com/mk/%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D1%82-%D0%BE%D0%B4-%D0%BE%D1%85%D1%80%D0%B8%D0%B4-%D0%B5-%D1%83%D1%88%D1%82%D0%B5-%D0%B2%D0%BE-%D1%88%D0%B8%D1%88%D0%B5%D1%82%D0%BE/a-4806469>, (Accessed 8 Januar 2016).

³⁷ Siniša Jakov Marušić, *U Skoplju uskoro i albanski spomenici*, Balkan insight, BIRN, Skoplje, 2013, Available from: <http://www.balkaninsight.com/en/article/u-skoplju-uskoro-i-albanski-spomenici>, (Accessed 15 Maj 2016)

pišu kako je etnička segregacija nastavljena, osobeno u školama. Premijer Gruevski pokušava da ojača etnički nacionalizam kod Makedonaca, povezujući ih sa Antičkom Makedonijom. U postizanju tog cilja uloženi su milioni na izgradnju spomenika Aleksandra Makedonskog i javnih objekata u antičkom stilu.³⁸

Ovaj projekat izazvao je snažne kritike i kod albanskog koalicionog partnera DUI, koji je tvrdio da je pomenuti projekat „etnocentričan“. Ipak, na osnovu koalicijskih sporazumevanja postignut je kompromis. U pomenutom projektu dodata je izgradnja trga kod stare skopske čaršije na kome će centralno mesto zauzimati spomenik Skenderbega (Gjergj Kastrioti Skënderbeu).³⁹ Takođe, u centru Skoplja biće podignuti kipovi albanskog pisca Pjetra Bogdanija (Pjetër Bogdani), katoličkog sveštenika Josifa Bagerija (Josif Bageri) i Nedžata Agolija (Nexhat Agolli), ministra u prvoj makedonskoj vladi 1945. godine.⁴⁰ Na ovaj način koalicioni partneri su uspjeli privremeno da „saniraju“ etničke tenzije, koje su proizašle iz sadržaja prvobitno zamišljenog projekta „Skoplje 2014“, koji nije predviđao nijedan spomenik zaslužnih Albanaca i predstavnika drugih etničkih grupa (Srbi, Turci, Romi, Vlasi) u Makedoniji.

Drugi momenat takođe je povezan sa prethodno pomenutim projektom „Skoplje 2014“. U ovom projektu bila je predviđena izgradnja muzeja u formi pravoslavne crkve na lokaciji skopskog kaleta. Prema idejnim tvorcima ovog rešenja, ranije je na istoj lokaciji postojala pravoslavna crkva. Na drugoj strani, intelektualni predstavnici Albanaca ukazuju da nema valjanih dokaza o postojanju crkve na toj lokaciji. Albanci su protumačili ovaj čin, odnosno početak izgradnje crkve, kao provokaciju izrazito nacionalističke makedonske vlade. U cilju očuvanja „blede“ međuetničke stabilnosti, proces izgradnje ovog muzeja-crkve je zaustavljen i odložen za neka „bolja vremena“. Predstavnik političke stranke BESA, Afrim Gaši (Afrim Gashi), smatra da su Makedonci i Albanci žrtve jedne velike nacionalističke marketinške filozofije.⁴¹

³⁸ Noje cirher cajtung, *Охридскиот договор и покрај се е успеш*, Dojče vele, Bon, 2011, Available from: <http://www.dw.com/mk/%D0%BE%D1%85%D1%80%D0%B8%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%BE%D1%82-%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%98-%D1%81%D0%B5-%D0%B5-%D1%83%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%85/a-15317470>, (Accessed 8 Januar 2016).

³⁹ Stojan Slaveski, *Za identitetot na sovremenata makedonska nacija*, Džordž K. Maršal, Skopje, 2013, str. 171.

⁴⁰ Siniša Jakov Marušić, *U Skoplju uskoro i albanski spomenici*, Balkan insight, BIRN, Skoplje, 2013, Available from: <http://www.balkaninsight.com/en/article/u-skoplju-uskoro-i-albanski-spomenici>, (Accessed 15 Maj 2016)

⁴¹ Aleksandar Čomovski, *Македонско-албанска изборна коалиција*, Top tema, Skopje, 2016, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=U3UpMgzpIAI>, (Accessed 6 February 2016).

Treća tačka ključanja u savremenim odnosima između makedonske i albanske zajednice u državi Makedoniji predstavlja petostruko ubistvo uoči Uskrsa 2012. godine, kod skopskog Smiljkovskog jezera. Makedonska policija sprovela je intenzivnu akciju u kojoj je uhapšeno šest etničkih Albanaca. Oni su optuženi za krivično delo terorizam i ubrzanim sudskim postupkom osuđeni na doživotne zatvorske kazne. Ovaj događaj predstavlja jasan pokazatelj o problemima na međuetničkom planu u makedonskoj državi. Presuda je praćena snažnim i nasilnim protestima u Skoplju. Učesnici na protestima su nosili transparente sa natpisima "Pravda za sve", "Marš slobode", "Nismo teroristi", "Stop zaveri protiv OVK".⁴² "Tražimo jedino pravdu, ne milost... Našim porodicama, ali i našem narodu naneta je velika nepravda. Oni su ponizili naš narod, našu veru, prave nas teroristima i ubicama kako bi zabašurili neke prljavštine samog režima", rekao je za agenciju IBNA Bedri Ajdari (Bedri Ajdari), brat jednog od osuđenih.⁴³ „Protesti nisu samo posledica presude suda u Skoplju, već međuetničkih problema i napetosti. Oni su takođe i posledica nemogućnosti da se ovaj sudski proces tretira kao bilo koji drugi. Ljudi smatraju da je proces bio politički“, izjavio je analitičar Petar Arsovski (Петар Арсовски).

Četvrta etapa koja svedoči o neuspešnosti procesa multietničke integracije makedonske države, pre svega integracije i suživot između Makedonaca i Albanaca, jeste i danas prisutna unutrašnja politička kriza. Ona najjasnije ukazuje na učvršćeno političko-klijentalističko partnerstvo između makedonske i albanske političke elite, no i na zanemarivanje suštinskih građanskih problema na račun zadovoljavanja usko-stranačkih interesa. Uverene u svoju dominaciju u elektoratima, lideri VMRO-DPMNE i DUI su najpre etnizirali i partizirali državu, uspostavili klijentelizam i kontrolu, da bi na kraju privatizovali vlast i resurse u državi.⁴⁴

Veliki protesti koji su usledili zbog aktuelne krize ukazuju da je makedonska država jasno podeljena na dva dominantna društva, makedonsko i albansko, i treće, marginalizovano društvo, koje sačinjavaju ostale manje etničke zajednice. Organizacija protesta nije započeta na građanskoj osnovi, odnosno zbog sveprožimajućih ekonomskih, socijalnih i korupcionaških problema, koji prevazilaze etničke, nacionalne i kulturološke barijere, već je ponovo iscrtana linija između makedonskih i albanskih stranaka, i između makedonskih i albanskih protestanata.

⁴² Tanjug, „U Skoplju održan još jedan protest Albanaca zbog slučaja Monstrum“, Blic, Beograd, 2014, Available from: <http://www.blic.rs/vesti/svet/u-skoplju-odrzan-jos-jedan-protest-albanaca-zbog-slucaja-monstrum/fqddkbj>, (Accessed 8 Januar 2016).

⁴³ Danas, MK: *Islamizam ili „poniženje“?*, B92, Beograd, 2014, Available from: <http://www.b92.net/mobilni/info/873825>, (Accessed 28. Maj 2016).

⁴⁴ Biljana Vankovska, *Makedonija: zemlja u limbu*, Politika, Beograd, 2015, Available from: <http://www.vankovska.com/2015/05/makedonija-zemlja-u-limbu/>, (Accessed 12 Januar 2016)

Dok su opozicione partije iz makedonskog bloka govorele o korupcionaškim aferama i kriminalu na račun vladajuće koalicije, opozicija iz albanskog bloka je „propagirala“ nove ideje o državnom uređenju makedonske države. Opozicija iz makedonskog bloka probleme je „targetovala“ u sastavu vladajuće koalicije, dok je albanska opozicija problematizovala postojeće institucionalno i ustavno ustrojstvo makedonske države, kao generator postojeće krize. Sve su češće ideje da se oformi posebna teritorijalna jedinica dominantno nastanjena Albancima u zapadnim delovima zemlje i da se potpuno redefiniše položaj ove zajednice u Makedoniji.⁴⁵

Evolucija savremene političke krize u državi Makedoniji, osim što će biti primarni pokazatelj demokratskih kapaciteta političkih elita, bez obzira na njihovu nacionalnu i religijsku pripadnost, takođe će biti i prilika da se izmeri nivo integrisanosti makedonske i albanske zajednice, kao i drugih etničkih zajednica. Činjenica je da ova kriza nosi iste izazove i teškoće za sve, teškoće koje ne prepoznaju nacionalnu, versku ili jezičku diferencijaciju.

Zaključak

Snažno partnerstvo između političkih elita iz makedonskog i albanskog tabora u makedonskoj državi, sve više doprinosi u procesu kreiranja binacionalne države. Iako je Makedonija, posmatrano kroz istoriju, važila za teritoriju gde se prepliću različite kulture i tradicije različitih naroda, danas ova država sve više nalikuje na jedan dvobojni mozaik u kome se jasno vide granice odvajanja između jedne i druge boje.

Makedonska i albanska politička elita uspele su da iskoriste nestabilno bezbednosno okruženje na etničkoj osnovi i da isto takvo okruženje preslikaju u građanskom društvu Makedonije. Sekuritizacija međuetničkih odnosa u državi Makedoniji je proces započet od 2000. godine. I nakon konflikta iz 2001. godine, sekuritizacija u makedonskom društvu je nastavljena. Postoje fazne oscilacije gde se jasno vide posledice ovog procesa. Odredbe Ohridskog sporazuma mogle su da kreiraju stabilnu i prosperitetnu multietničku makedonsku državu, no pojedinci koji su bili zaduženi za sprovođenje tih odredaba na delu, verovatno nisu imali dovoljan motiv da učine to, a u cilju postizanja kvalitetnog građanstva.

Iz današnje perspektive, Ohridski sporazum predstavlja jedan veoma „savremen“ i dobro osmišljen dokument, koji niko nije znao, ili nije želeo da iskoristi na pravi način. Njegova primena osim što je (zlo)upotrebljena u procesu trajne pozitivne diskriminacije dominantne makedonske i albanske zajednice u državi Makedoniji, i takođe njegove odredbe dodatno su „izigrane“ činom totalne isključenosti ostalih, manjih, etničkih skupina (Srbi,

⁴⁵ Siniša Jankov Marušić, „Albanians declare ‘Republic’ in Macedonia”, *Balkan Insight*, BIRN, 19 September 2014, Internet, <http://www.balkaninsight.com/en/article/republic-of-ilirida-declared-in-macedonia>, 12/02/2015. op. cit.

Romi, Turci, Vlasi) u makedonskoj državi. Njihovo učešće u političkom životu najjednostavnije može da se poistoveti sa ulogom „nemog posmatrača“ u jednoj interaktivnoj debati. Način i forma njihove uključenosti u makedonskim političkim tokovima najjasnije odražava njihovu faktičku isključenost.

Makedonska država danas, sve više nalikuje na veliku korporaciju, upravljaju od strane „dvočlavo menadžera“. U poslednjih 15 godina, makedonski i albanski političari usvojili su praksu za jednaku podelu „kolača“. Dok su građani, sa posebnim naglaskom na Makedonce i Albance, postojano pothranjivani nacionalističkom retorikom i veštački kreiranim strahom o ugroženosti od drugog. Danas, na delu imamo jasno iscrtanu binacionalnu makedonsku državu, koja ubrzano ide u pravcu suštinske i oficijalne binacionalizacije, i u neku ruku federalizacije. Unutar makedonske države kreira se jedan specifičan binacionalni model koji isključuje jednu zajednicu u odnosu na drugu, a u cilju održavanja postojeane bezbednosne komplikacije, koji neposredno i postojano idu na ruku političkim odlučiocima i njihovom održavanju na vlasti.

Bibliografija

- Arnaudov, Mitko, *Geostrateški položaj Makedonije u međunarodnim odnosima od 1992. do 2012. godine*, master teza, Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka, 2014, str. 1-122.
- BETA, *Referendum nije uspeo*, B92, Beograd, 2004, Available from: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=11&dd=07&nav_id=155198.
- Vankovska, Biljana, *Makedonija: zemlja u limbu*, Politika, Beograd, 2015, Available from: <http://www.vankovska.com/2015/05/makedonija-zemlja-u-limbu/>.
- Voice of America, *Makedonija-pobjeda multietničke vlade*, Sarajevo, 2004, Available from: <http://ba.voanews.com/a/a-29-a-2004-11-11-7-1-86093187/677844.html>.
- Georgievski, Petre, „Etnička distanca u Makedoniji“, u Ljubiša Mitrović, Dragoljub B. Đorđević i Dragan Todorović (ur.), *Kulturni i etnički odnosi na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije*, Institut za sociologiju, Niš, 2006, str.177-199.
- Danas, MK: *Islamizam ili „poniženje“?*, B92, Beograd, 2014, Available from: <http://www.b92.net/mobilni/info/873825>.
- Đukanović, Dragan, *Balkan na posthladnoratovskom rasršću (1989-2016)*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2016, str. 5-207.
- Đukanović, Dragan, *Institucionalni modeli i demokratizacija postjugoslovenskih država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007, str. 6-333.

- Đukanović, Dragan, „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji“, *Pregledi i osvrti*, vol. LV, br. 3-4, str. 395-412.
- Đukanović, Dragan, *Zapadni Balkan: od sukoba do evrointegracija u: Godišnjak FPN*, br. 3, Beograd, 2009, str. 496-506.
- Eftov, Vasko, *Војната во 2001 година*, Vo centar, Skopje, 2014, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=jfYK8SI7oO8>.
- Ernst, Andreas, *Духот од Охрид е уште во шишето*, Dojče vele, Bon, 2009, Available from: <http://www.dw.com/mk/%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D1%82-%D0%BE%D0%B4-%D0%BE%D1%85%D1%80%D0%B8%D0%B4-%D0%B5-%D1%83%D1%88%D1%82%D0%B5-%D0%B2%D0%BE-%D1%88%D0%B8%D1%88%D0%B5%D1%82%D0%BE/a-4806469>.
- Žurnal, *СДСМ ја продаде Македонија за фотела*, žurnal.net, Skopje, 2015, Available from: <http://zurnal.net/?p=10995>.
- Maleski, Denko, „Macedonia’s road to the European union“, *New Balkan Politics*, 2006/2007, str. 1-4.
- Makedonska radio i televizija, *Законом за територијална поделба*, MRTV, Skopje, 2013, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=XS2-eEB10yI>.
- Marušić, Jakov Siniša, *U Skoplju uskoro i albanski spomenici*, Balkan insight, BIRN, Skoplje, 2013, Available from: <http://www.balkaninsight.com/en/article/u-skoplju-uskoro-i-albanski-spomenici>.
- Nikovski, Risto, *Улогата на САД во македонските голготи*, Avtorsko izdanie, Skopje, 2013, str. 11-233.
- Noje cirher cajtung, *Охридскиот договор и покрај се е успех*, Dojče vele, Bon, 2011, Available from: <http://www.dw.com/mk/%D0%BE%D1%85%D1%80%D0%B8%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%BE%D1%82-%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%98-%D1%81%D0%B5-%D0%B5-%D1%83%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%85/a-15317470>.
- Pavlica, Branko, „Albanska manjina u Makedoniji – od međuetničkih sukoba do terorizma“, *Vojno delo*, br. 1/2004, str. 165-187.
- Panov, Mitko, Krstevski, Trajče, *Za što se boreše Makedonija vo 2001*, 20 godini nezavisna Makedonija, Skopje, 2013, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=tX3uE8NTTf4>.
- Pejnović-Stanković, Vesna, „Postaje li Makedonija binacionalna država“, *Sociološki pregled*, vol. XLIV, br. 1, str. 231-246.
- Pejnović-Stanković, Vesna, „Konsocijacijska demokracija u Makedoniji“, *Sociološka luča*, Vol. VI, br. 1, str. 48-62.

- Ružin, Nano, *Evropska ideja i balkanske ikonografije*, Evropski centar za mir i razvoj, Beograd, 2013, str. 3-411.
- Slaveski, Stojan, *За идентитетот на современата македонска нација*, Џорџ К. Маршал, Скопје, str. 3-231.
- Tanjug, „*U Skoplju održan još jedan protest Albanaca zbog slučaja Monstrum*“, Blic, Beograd, 2014, Available from: <http://www.blic.rs/vesti/svet/uskoplju-odrzan-jos-jedan-protest-albanaca-zbog-slucaja-monstrum/fqddkbj>.
- Čomovski, Aleksandar, *Македонско-албанска изборна коалиција*, Top tema, Скопје, 2016, Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=U3UpMgzpIAI>.

Mitko ARNAUDOV

IMPACT OF EUROPEANIZATION ON THE ADOPTION OF CIVIL (SUPRANATIONAL) IDENTITY IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

ABSTRACT

Ethnic issues in the region of the former Yugoslavia, in the last 25 years represent a kind of reversible generator. Creating new states on the territory of the former Yugoslav federation was accompanied by a parallel process of revival of large nationalist ideas. While political elites were talking about adoption of the modern democratic heritages and launching a process of accelerated European and Euro-Atlantic integration, their de facto actions have set off in the opposite direction, respectively, towards establishing the foundations for mono-ethnic states. In multiethnic societies, such actions have directly influenced the emergence of the phenomenon of intolerance in relation to another, different, which ultimately led to the open conflicts on ethnic, national and religious postulates. The Macedonian political elite in the early nineties, called for the establishment of a modern Macedonian state on civil grounds, but the spirit of national "superiority" has also appeared in the Macedonian multiethnic society. Denying Macedonian identity by the neighboring states, and pressure of the numerically dominant ethnic Albanian minority in the country, have influenced the changes in the course of civil perspective and its replacement by the new, the extremely nationalist ideas. Such a course of events, supported by the pervasive corruption within the Macedonian political elite, has contributed to the disagreements between Macedonians and Albanians, and also to the isolated conflict actions during 2001 that were on the verge of starting a civil war. The signing of the Ohrid Agreement represents a guarantee in the process of preserving and maintaining the Macedonian multiethnic mosaic. This agreement supposed to be an essential basis during the construction of a civil and multiethnic Macedonian state. From today's perspective, it looks more like an instrument in the hands of the Macedonian-Albanian political elite. Although its implementation is one of the most important

conditions on the Euro-Atlantic path of the Macedonian state, politicians from the Macedonian and Albanian elite know how to ignore this fact, and to use this agreement to satisfy narrow party interests.

Key words: The State of Macedonia, Albanians, Macedonians, citizenship, Euro-Atlantic integration, Ohrid Agreement.

UDK: 351.824.5:338.124.4(100)](73)(4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 67 (2016)
God. LXVII, br. 1164, str. 91-103
Izvorni naučni rad
Primljen: 5.9.2016

Miloš SRZENTIĆ¹

Strukturne promene u privredama SAD i EU od početka Svetske ekonomske krize do danas

SAŽETAK

Nivoi stopa ukupne nezaposlenosti u periodu od početka Svetske ekonomske krize do danas su pokazali značajne fluktuacije u privredama SAD-a i EU. U cilju vraćanja vrednosti ovih stopa na njihove predrecesione nivoje, primenjene su kratkoročne makroekonomske mere. Na efekte tih mera uticale su i razlike u privrednim strukturama u posmatranim zemljama. Uspeh u održanju privrednog sistema je posebno uočljiv na primeru nekoliko urbanih aglomeracija u Nemačkoj. U njima postoje aglomeracije proizvodnje koje se sastoje od grupe preduzeća iz iste industrijske grane na jednoj lokaciji. One su uticale i na kretanje stope strukturne nezaposlenosti u Nemačkoj koja je tokom posmatranog perioda imala opadajući trend, za razliku od stopa strukturne nezaposlenosti u SAD-u i u većini ostalih zemalja članica EU.

Ključne reči: ukupna nezaposlenost, kratkoročne makroekonomske mere, urbane aglomeracije, aglomeracije proizvodnje, strukturna nezaposlenost

Uvod

Tokom perioda Svetske ekonomske krize u SAD-u i zemljama članicama EU došlo je do primene različitih paketa kratkoročnih mera makroekonomske politike. To je učinjeno da bi se zaustavili negativni uticaji Krize na uobičajeno funkcionisanje privrede u ovim zemljama. Međutim, takva direktna intervencija države i njeno mešanje u privredne tokove možda više nije dovoljna, a ni potrebna u tolikoj meri. Ovo predstavlja osnovni problem koji će biti razmatran u ovom radu.

Da bi se izvršila analiza primene tih mera makroekonomske politike, bilo je potrebno posmatrati privrede SAD-a i EU ne samo na federalnom i nivou

¹ Doktor ekonomskih nauka Miloš Srzentić. E-mail: srzenticmil@sezampro.rs

država članica, nego i na nižim nivoima. Cilj ovog rada je da istakne značaj urbanih sredina u kojima živi i radi većina ukupnog stanovništva zemalja obuhvaćenih ovom analizom. Da bi se to i ostvarilo, potrebno je posmatrati te urbane sredine ne samo kao posebne populacione i geografske jedinice, već i kao ekonomske celine. Prema analiziranim podacima, upravo su različiti ekonomski problemi u velikim gradovima i industrijskim centrima u SAD-u, a posebno u oblasti Velikih jezera, tokom poslednjih deset godina doveli do potrebe za posmatranjem ekonomije SAD-a i na ovakav način.

Predmet ovog rada je analiza promena u ukupnoj nezaposlenosti tokom posmatranog perioda. U drugom delu rada ova analiza je izvršena ne samo na federalnom nivou SAD-a, već i na nižem nivou u nekoliko pojedinačnih država SAD-a. U trećem delu rada, je analogno predstavljeno ekonomsko stanje u EU sa posebno izdvojenim primerom Savezne Republike Nemačke. U četvrtom delu rada grupisani su rezultati dobijeni poređenjem nekoliko urbanih aglomeracija u SAD-u i Nemačkoj. Najčešće korišćene metode istraživanja u ovom radu su bile metode kvantitativne i kvalitativne analize kao i metoda komparacije.

Zbog razloga koji su prethodno navedeni, osnovna hipoteza koja je bila ispitivana u istraživanju obuhvaćenim ovim radom je: što više primena kratkoročnih ekonomskih mera za pomoć privredama SAD-a i EU gubi na snazi, to je veća potreba za primenom dugoročnih mera ekonomske politike koje imaju strukturni karakter.

Definisanje teorijskih pojmova

Osnovni ekonomski pokazatelj čije su promene praćene u ovom radu je nezaposlenost. Nezaposlene osobe su definisane kao ljudi iznad određene starosne dobi koji su prijavili svojim nacionalnim službama za zapošljavanje da nisu imali posao u toku referentne nedelje. Oni su bili sposobni za rad i aktivno su tražili posao u odgovarajućem prethodnom periodu, bez mogućnosti da odbiju u tom periodu adekvatno radno mesto ukoliko im je bilo ponuđeno. Kao procentualni pokazatelj ukupne nezaposlenosti korišćena je stopa nezaposlenosti koja je definisana kao procenat nezaposlenih osoba u radnoj snazi, dok radnu snagu predstavlja zbir zaposlenih i nezaposlenih osoba.

Paralelno sa promenama u ukupnoj nezaposlenosti, praćene su i promene u strukturnoj nezaposlenosti. Stopa strukturne nezaposlenosti ovde je merena preko stope nezaposlenosti koja ne ubrzava inflaciju (NAIRU). Ovo je zasnovano na pretpostavci da u dugom roku inflacija ima samo nominalne efekte. Iz tog razloga, ovaj oblik nezaposlenosti zavisi samo od strukturnih faktora.

Pored kretanja stope ukupne nezaposlenosti na federalnim nivoima posmatranih zemalja i na nivoima njihovih saveznih država, praćene su i njene promene unutar urbanih aglomeracija.

Oko glavnih ili najvećih gradova SAD-a i EU formirane su urbane zone, koje predstavljaju osnovu za postojanje urbanih aglomeracija. Ove urbane aglomeracije se formiraju tako što se urbane zone oko jednog ili više gradova povezuju u jedinstvene geografske celine, omogućavajući tako svom stanovništvu da lakše i brže koristi infrastrukturne i privredne kapacitete u njima. Ovakve urbane aglomeracije predstavljaju širi pojam od urbanih zona. Posmatrane urbane aglomeracije u SAD-u identifikovane su preko metropoliten zona. Svaka od njih sadrži najmanje jednu osnovnu urbanu zonu sa više od 50.000 stanovnika, koja je društveno i ekonomski u značajnoj meri integrisana sa ostalim okolnim gradovima i njihovim urbanim zonama.² Posmatrane urbane aglomeracije u EU su identifikovane preko funkcionalnih urbanih zona.³

Kretanje stope ukupne nezaposlenosti u SAD-u tokom poslednjih deset godina

Stopa ukupne nezaposlenosti u SAD-u, pod negativnim uticajem Svetske ekonomske krize, porasla je sa 4,6% u 2006. na 9,3% tokom 2009. i na čak 9,6% u 2010. godini.

Osnovne kratkoročne mere ekonomske politike koje su primenjene da bi se vrednost stope ukupne nezaposlenosti u SAD-u vratila na svoj predrecesioni nivo bile su u obliku fiskalnih stimulansa. One su imale za cilj da povećaju stopu rasta realnog BDP-a, a time da dovedu i do povećanja ekonomske aktivnosti, što bi uticalo na otvaranje novih radnih mesta. Fiskalni stimulansi bili su namenjeni povećanju javne potrošnje, potrošnje individualnih domaćinstava, a takođe jedan od oblika njihove primene bilo je smanjenje poreza.⁴ Poreske olakšice i subvencije bile su davane i pojedinačnim kompanijama.

U posmatranom periodu, godišnja stopa rasta realnog BDP-a u SAD-u je svoj minimum dostigla tokom 2009. godine kada je njena vrednost bila negativna i iznosila je -2,8%. Primenom ovih mera ekonomske politike, već u 2010. godini ova stopa imala je ponovo pozitivnu vrednost i iznosila je 2,5 procenata. Sličan nivo zadržan je do danas, tako da je tokom 2015. godine njena vrednost bila 2,4%.⁵

² Za definisanje urbanih aglomeracija u SAD-u je korišćena metodologija Cenzus biroa SAD. Internet, <http://www.census.gov/population/metro/about/>, 11/05/2016.

³ Urbane aglomeracije u EU definisane su primenom metodologije Eurostata. Internet, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/metropolitan-regions/overview>, 17/05/2016.

⁴ Više o ovome: J.D. Foster, *Keynesian Fiscal Stimulus Policies Stimulate Debt – Not the Economy*, Backgrounder, No. 2302, Heritage Foundation, Washington DC, USA, 27 July 2009, Internet, <http://www.heritage.org/research/reports/2009/07/keynesian-fiscal-stimulus-policies-stimulate-debt-not-the-economy>, 27/05/2016, p. 2.

⁵ Bureau of Economic Analysis, *Information Industry Group Led Growth Across States in the Fourth Quarter – Gross Domestic Product by State, 4th quarter 2015*, News Release, BEA 16-28,

Međutim, iako su se stopa ukupne nezaposlenosti i stopa rasta realnog BDP-a, počevši od 2010. godine, postepeno vraćale na svoje predrecesione nivoe, mnogo velikih preduzeća u SAD-u do tada je imalo značajne gubitke.

Iskorišćenost ukupnih industrijskih kapaciteta takođe se naglo smanjila sa 80,7% u 2007. na samo 68,5% u 2009. godini.⁶ Tako niska iskorišćenost industrijskih kapaciteta dovela je do preteranog gomilanja zaliha u preduzećima, što je rezultiralo u masovnim otpuštanjima.

Ukupan broj nezaposlenih u SAD-u je sa 8,92 miliona u 2008. godini porastao na 14,26 miliona u 2009. godini, tako da je za samo godinu dana ukupan broj nezaposlenih osoba porastao za više od 5 miliona. U oktobru 2014. ukupan broj nezaposlenih u SAD-u iznosio je 8,68 miliona i po prvi put je posle šest godina ponovo imao vrednost ispod prosečnog nivoa iz 2008. godine. Nivo stope ukupne nezaposlenosti u SAD-u približio se tek prošle godine svom predrecesionom nivou i to sa iznosom od 5,3 procenata.

U ovom istraživanju praćena su kretanja stopa ukupne nezaposlenosti u urbanim aglomeracijama koje se nalaze u saveznoj državi Illinois, Indijana, Mičigen i Viskonsin. Ove savezne države zajedno sa Ohajom sačinjavaju posebnu oblast u SAD-u, koja geografski obuhvata Centralni severoistok kao deo Srednjeg zapada.⁷ S obzirom da svaka od ovih saveznih država SAD-a izlazi na obale nekog od pet Velikih jezera, ovaj deo SAD-a se u literaturi često naziva i oblast Velikih jezera.

Oko Čikaga, glavnog grada savezne države Illinois, formirana je urbana aglomeracija Čikago-Naperville-Elgin. Njena teritorija izlazi iz granica savezne države Illinois i obuhvata i delove saveznih država Indijana i Viskonsin. Stopa ukupne nezaposlenosti u ovoj urbanoj aglomeraciji je na godišnjem nivou zabeležila najvišu vrednost tokom 2010. godine i to od 10,6%. Sredinom 2014. godine u njoj je živelo oko 9,55 miliona ljudi, a stopa ukupne nezaposlenosti je u istoj godini iznosila 7,1%.

Urbana aglomeracija Indijanapolis-Karmel-Anderson u potpunosti se nalazi u saveznoj državi Indijana. U ovoj urbanoj aglomeraciji najviša godišnja stopa ukupne nezaposlenosti je, takođe, bila zabeležena u 2010. godini i iznosila je 9,6%. U njoj je sredinom 2014. godine živelo oko 1,97 miliona ljudi, a stopa ukupne nezaposlenosti u istoj godini iznosila je 5,7%.

U.S. Department of Commerce, Washington DC, USA, 14 June 2016, Internet, http://www.bea.gov/newsreleases/regional/gdp_state/2016/pdf/qgsp0616.pdf, 19/06/2016, p. 4.

⁶ Federal Reserve, *Industrial Production and Capacity Utilization: The 2016 Annual Revision*, Statistical release, G.17 (419) 2016 Historical and Annual Revision, Board of Governors of The Federal Reserve System, Washington DC, USA, 1 April 2016, Internet, <http://www.federalreserve.gov/releases/g17/Revisions/20160401/g17rev.pdf>, 29/06/2016, p. 18.

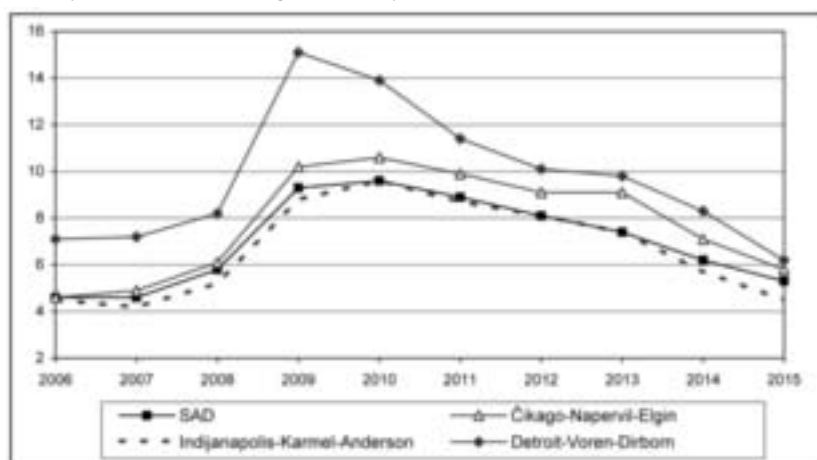
⁷ Bureau of Labor Statistics, *Regional and State Unemployment – 2015 Annual Averages*, News Release, USDL-16-0364, U.S. Department of Labor, Washington DC, USA, 26 February 2016, Internet, http://www.bls.gov/news.release/archives/srgune_02262016.pdf, 05/07/2016, p. 9.

Najveće fluktuacije u kretanju stope ukupne nezaposlenosti bile su zabeležene u urbanoj aglomeraciji formiranoj oko Detroita, glavnog grada savezne države Mičigen. Ova urbana aglomeracija ima naziv Detroit-Voren-Dirborn. Najviši nivo godišnje stope ukupne nezaposlenosti u njoj je bio zabeležen tokom 2009. godine i to u iznosu od 15,1%. Sredinom 2014. u ovoj urbanoj aglomeraciji je živelo oko 4,3 miliona ljudi. U istoj godini stopa ukupne nezaposlenosti u njoj je iznosila 8,3%. Promene u visini stope ukupne nezaposlenosti za posmatrane urbane aglomeracije, paralelno sa kretanjem ove stope na nivou SAD-a, prikazane su na Grafikonu 1.

Na osnovu svih prikazanih rezultata može se primetiti da su u ovim urbanim aglomeracijama stope ukupne nezaposlenosti najčešće bile na sličnom, ili višem nivou u odnosu na njihove vrednosti na nivou SAD-a u posmatranim periodima.

Paralelno sa time, pad realnog BDP-a značajno iznad prosečnog nivoa SAD-a bio je zabeležen u onim saveznm državama u kojima postoji visoka koncentracija preduzeća iz sektora trajnih fabričkih dobara. U ovaj sektor, pre svega, spadaju proizvodi metaloprerađivačke industrije, mašine, elektronska oprema, motorna vozila i delovi za njih. S obzirom da su ovi sektori industrije prisutni upravo u urbanim aglomeracijama u oblasti Velikih jezera, u njima je posledično došlo do masovnih otpuštanja radnika, a time i do rasta ukupne nezaposlenosti. U oblasti Velikih jezera najveći procentualni godišnji pad u proizvodnji trajnih fabričkih dobara zabeležen je u 2009. godini, kada je stopa realnog BDP-a u ovom segmentu ukupne industrijske proizvodnje imala negativnu vrednost od -27,3%, što je bilo skoro dvostruko više od godišnjeg proseka SAD-a u istom periodu.

Grafikon 1. Kretanja godišnje stope ukupne nezaposlenosti u SAD-u i njenim urbanim aglomeracijama u periodu od 2006. do 2015.

Izvor: [http://beta.bls.gov/dataQuery/find?fq=survey:\[la\]&q=la](http://beta.bls.gov/dataQuery/find?fq=survey:[la]&q=la), 11/07/2016.

Od svih posmatranih saveznih država SAD-a, upravo je u Mičigenu tokom 2009. godine bio zabeležen najveći pad u proizvodnji trajnih fabričkih dobara od -34,1%. Ovome je pre svega doprineo veliki broj preduzeća koja posluju u okviru sektora automobilske industrije, a čija se sedišta i značajni proizvodni pogoni nalaze upravo na teritoriji ove savezne države. U gradu Detroitu se nalazi sedište Dženeral Motorsa u kome je, samo u periodu od februara 2009. do 2012. godine, zatvoreno oko 47 000 radnih mesta. U gradu Dirbornu, kao sastavnom delu urbane aglomeracije Detroit-Voren-Dirborn, je sedište kompanije Ford u kojoj je, tokom istog perioda, oko 15 900 zaposlenih radnika izgubilo svoj posao.

Zemlje članice EU i strukturne promene u njihovim ekonomskim sistemima

Procentualni pad industrijske proizvodnje, posmatane bez sektora građevinske industrije, u zemljama Evrozone u 2009. u odnosu na 2008. godinu, iznosio je -14,8%.⁸ Pad industrijske proizvodnje u Nemačkoj u 2009. takođe je bio veliki i iznosio je -16,4%. Međutim, ubrzo zatim usledio je opravak Nemačke privrede i već u 2010. godini ostvaren je rast industrijske proizvodnje od 10,8%. U 2014. godini u Nemačkoj je ostvaren rast industrijske proizvodnje od 1,3%, a u 2015. od 0,8%.⁹

Sve zajedno, to je dovelo do naglog porasta nezaposlenosti u većini zemalja članica EU. Stopa ukupne nezaposlenosti na nivou EU je sa 7% u 2008. porasla na 9% u 2009. godini. Stabilan rast stope ukupne nezaposlenosti nastavljen je do 2013. godine, kada je ona na nivou EU iznosila 10,9%, a u zemljama Evrozone 12%. Od tada stopa ukupne nezaposlenosti postepeno je opadala i u 2015. njena vrednost u EU je iznosila 9,4%, dok je u zemljama Evrozone ona bila 10,9%. Međutim, u Nemačkoj je bio zabeležen značajno manji rast stope ukupne nezaposlenosti sa 7,4% u 2008. na 7,6% u 2009. godini. Od tada je stopa ukupne nezaposlenosti u Nemačkoj stalno opadala i u 2015. godini je iznosila samo 4,6%. Time je ukupan broj nezaposlenih u Nemačkoj sa 3,1 miliona u 2009. opao na ispod dva miliona u 2015. godini.

Posebno mali porasti ukupne nezaposlenosti bili su zabeleženi u urbanim aglomeracijama koje se nalaze u nemačkim saveznm državama Hese, Baden Virtemberg i Bavarska. Te urbane aglomeracije dobile su imena po najvećim gradovima oko kojih su formirane, tako da se njihova imena ovde poklapaju sa imenima tih gradova.

⁸ ECB, Monthly bulletin, Issue 01/2012, Frankfurt am Main, Germany, January 2012, Internet, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb201201en.pdf>, 17/07/2016, p. 139.

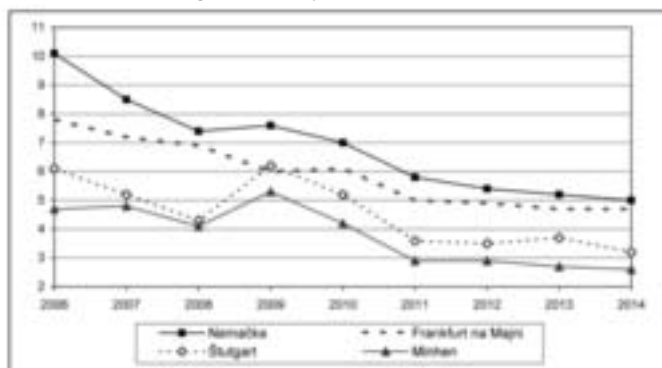
⁹ Deutsche Bundesbank, Monthly Report, Vol 68, No 2, Frankfurt am Main, Germany, February 2016, Internet, http://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Monthly_Report/2016/2016_02_monthly_report.pdf?__blob=publicationFile, 15/07/2016, p. 82.

U saveznoj državi Hese bila je posmatrana urbana aglomeracija Frankfurt na Majni. Stopa ukupne nezaposlenosti u njoj je, bez obzira na uticaj Svetske ekonomske krize, opala sa 6,9% u 2008. na 6% u 2009. godini. Stalan trend smanjenja nezaposlenosti u ovoj urbanoj aglomeraciji nastavljen je i u narednom periodu, tako da je njena stopa ukupne nezaposlenosti u 2014. godini iznosila 4,7%. Ukupan broj stanovnika u ovoj urbanoj aglomeraciji je početkom te godine iznosio oko 2,57 miliona.

U urbanoj aglomeraciji Štuttgart, koja se nalazi na teritoriji savezne države Baden Virtemberg, stopa ukupne nezaposlenosti je sa 4,3% u 2008. porasla na 6,2% u 2009. godini. Ukupan broj nezaposlenih za godinu dana u ovoj urbanoj aglomeraciji bio je povećan za skoro 25 000. Jedan od osnovnih razloga za to je što u njoj postoji veoma koncentrisan sektor automobilske industrije, koji je i u EU, kao i u SAD-u, takođe bio značajno pogođen smanjenjem agregatne tražnje prouzrokovanim negativnim uticajem Svetske ekonomske krize. U ovoj urbanoj aglomeraciji nalazi se sedište kompanije Mercedes, kao i značajni kapaciteti kompanije Boš usmereni na proizvodnju delova za automobile. Međutim, već u narednoj godini stopa ukupne nezaposlenosti u urbanoj aglomeraciji Štuttgart smanjila se na 5,2%. Na početku 2014. ukupan broj stanovnika u ovoj urbanoj aglomeraciji iznosio je 1,76 miliona, a vrednost stope ukupne nezaposlenosti u njoj je iznosila 3,2% tokom iste godine.

Urbana aglomeracija Minhen nalazi se u Bavarskoj i na početku 2014. u njoj je živelo oko 2,77 miliona ljudi. U posmatranom periodu, u njoj je bio zabeležen rast stope ukupne nezaposlenosti sa 4,1% u 2008. na 5,3% u 2009. Međutim, u periodu koji je usledio, zabeležen je vrlo brz oporavak privrede ove urbane aglomeracije, tako da je stopa ukupne nezaposlenosti u njoj sa 4,2% u 2010. opala na samo 2,6% u 2014. godini. Ovo je bilo skoro dvostruko manje nego što je iznosila njena vrednost na nivou Nemačke u istoj godini, a što je i prikazano na Grafikonu 2.

Grafikon 2. Kretanja godišnje stope ukupne nezaposlenosti u Nemačkoj i njenim urbanim aglomeracijama u periodu od 2006. do 2014.

Izvor: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, 21/07/2016.

Upravo u cilju sprečavanja daljeg pada realnog BDP-a i zaustavljanja rasta nezaposlenosti, vlade zemalja članica EU, zajedno sa Evropskom komisijom, bile su počele još sredinom 2008. sa primenom fiskalnih stimulanasa.

Jedan od osnovnih oblika ovih kratkoročnih mera ekonomske politike bili su paketi pomoći namenjeni pojedinačnim preduzećima i to posebno iz sektora automobilske industrije.

S obzirom na to, samo je u Nemačkoj, već do sredine 2009, obim pomoći za kompanije iz ovog sektora iznosio 1,5 milijardi evra.¹⁰

Nastavljen je i trend smanjenja poreza na dobit korporacije. Takva umanjenja poreskih obaveza bila su sprovedena u cilju stvaranja povoljnih uslova za proširenje poslovanja. U Nemačkoj je porez na dobit korporacija smanjen sa 38,7% u 2007. na 29,8% u 2008. godini.

Da bi se očuvala kupovna moć stanovništva i time sprečio dalji pad agregatne tražnje, povećani su i iznosi sredstava namenjeni kompenzacijama za nezaposlenost. Na to je uticala i primena programa za skraćeno radno vreme i to posebno u Nemačkoj. Preko ovih programa zaposleni su prihvatili skraćeno radno vreme. Kao nadoknadu za one časove rada u toku kojih zaposleni nisu efektivno radili, oni su dobijali posebnu pomoć. Upravo je ta pomoć, jednim delom, bila finansirana preko kompenzacija za nezaposlenost.¹¹

Međutim, finansiranje svih do sada analiziranih kratkoročnih mera ekonomske politike dodatno je opteretilo budžete država članica EU, a takođe i budžet SAD-a. Posmatrane mere jesu dale određene pozitivne rezultate, ali uz značajne poraste budžetskih deficita, a posledično i uz poraste javnog duga. Osim toga, njihovom primenom nisu otklonjeni strukturni problemi prisutni u većini privreda EU i SAD-a još iz perioda pre Svetske ekonomske krize.

Razlike u privrednim strukturama SAD-a i EU u posmatranom periodu

Za razliku od SAD-a i većine ostalih zemalja članica EU u kojima je, tokom Svetske ekonomske krize, stopa ukupne nezaposlenosti značajno porasla, u Nemačkoj je taj rast bio minimalan.

¹⁰ OECD, *Responding to the Economic Crisis: Fostering Industrial Restructuring and Renewal*, Industry and innovation, July 2009, Internet, <http://www.oecd.org/industry/ind/43387209.pdf>, 24/07/2016, p. 25.

¹¹ Alfonso Arpaia, Nicola Curci, Eric Meyermans, Jorg Peschner & Franco Pierini, *Short-time working arrangements as response to cyclical fluctuations*, European economy, Occasional papers 64, European Commission, Brussels, Belgium, June 2010, Internet, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp64_en.pdf, 03/08/2016, p. 19.

Osim već navedenih razloga za to, koji se odnose pre svega na primenu kratkoročnih mera ekonomske politike, postojeća organizovanost privredne strukture u Nemačkoj takođe predstavlja jedan od značajnih dodatnih razloga. Za privrednu strukturu Nemačke posebno je karakteristično grupisanje većeg broja preduzeća iz pojedinih industrijskih grana na određenim lokacijama. Taj fenomen se naziva aglomeracija proizvodnje.¹²

Ovakvo međusobno povezivanje preduzeća moguće je vršiti na granskom nivou, kako horizontalno, tako i vertikalno, pri čemu ona formiraju klastere. Upravo snažna vertikalna povezanost grana omogućava i obavljanje kompletnog proizvodnog ciklusa određenog proizvoda unutar jedne nacionalne ekonomije. Iz tog razloga, ovakvi modeli proizvodnje mogu se posmatrati i kroz sniženja u transakcionim troškovima, kako od dobavljača do preduzeća, tako i od preduzeća do krajnjih potrošača. Osim toga, osećaj ljudi koji pripadaju jednoj zajednici da oni mogu relativno nezavisno da naprave određeni proizvod deluje vrlo pozitivno na njihovu produktivnost i uključenost u određeni proizvodni proces. Takođe, svaka velika kompanija traži saradnju sa velikim brojem podizvođača, što predstavlja, indirektno posmatrano, dodatan razlog za uključivanje domaćih proizvodnih kapaciteta.

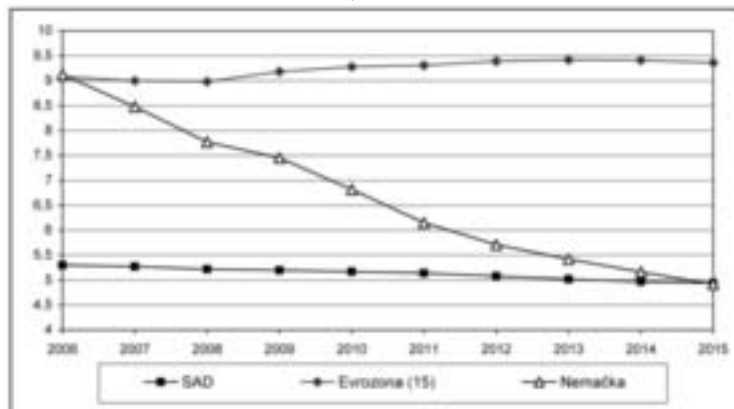
Ovakve aglomeracije proizvodnje u Nemačkoj nalaze se upravo u posmatranim urbanim aglomeracijama u ovoj zemlji. Kao primer za to, mogu se posebno izdvojiti urbane aglomeracije Štuttgart i Minhen u kojima postoji visoka koncentracija kompanija iz sektora automobilske industrije. Takva organizovanost privredne strukture u ovim urbanim aglomeracijama omogućila je bržu i konkretniju reakciju svih privrednih subjekata na usporavanje privrednog rasta izazvanog Svetskom ekonomskom krizom.

Za razliku od urbanih aglomeracija u Nemačkoj, u urbanoj aglomeraciji Detroit-Voren-Dirborn u SAD-u je, bez obzira na visoku koncentraciju kompanija iz automobilske industrije, došlo do znatno većeg rasta stope ukupne nezaposlenosti. Razlozi za takvo kretanje stope ukupne nezaposlenosti mogli bi se tražiti upravo u nepostojanju odgovarajućih aglomeracija proizvodnje u SAD-u. Dok u Nemačkoj aglomeracije proizvodnje u potpunosti čine integralni deo njene privredne strukture, u SAD-u i većini ostalih zemalja članica EU njihovo prisustvo samo do određene mere predstavlja integralni deo privrednog sistema.

Još jedan pozitivan uticaj prisustva aglomeracija proizvodnje u Nemačkoj može se uočiti i na kretanju stope strukturne nezaposlenosti. Njena vrednost u Nemačkoj je tokom posmatranog perioda kontinuirano opadala. U 2015. godini stopa strukturne nezaposlenosti u Nemačkoj dostigla je isti nivo kao i u SAD-u, što je i prikazano na Grafikonu 3.

¹² Više o ovome: Vladimir Grbić, *Ekonomija Evropske unije*, Megatrend univerzitet primenjenih nauka, Beograd, 2005, str. 148.

Grafikon 3. Promene godišnje stope strukturne nezaposlenosti u SAD-u, Evrozoni (15) i Nemačkoj u periodu od 2006. do 2015.

Izvor: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=61365>, 07/08/2016.

Međutim, tokom istog perioda u većini ostalih zemalja Evrozone, kao i u SAD-u, nije došlo do značajnijeg pada stope strukturne nezaposlenosti. Razlozi za takva kretanja stope strukturne nezaposlenosti u ovim zemljama mogu se tražiti u neusklađenosti između kvalifikacija nezaposlenih i slobodnih radnih mesta, čime dolazi do nepoklapanja ponude i tražnje za radom.

Kao jedan od načina da se takvo stanje na tržištima rada poboljša, potrebno je primenjivati dugoročne mere strukturne ekonomske politike. One ovde, pre svega, podrazumevaju prekvalifikaciju radnika ili promenu mesta njihovog zaposlenja. Međutim, što je veća potreba za takvim promenama u strukturi privrede, to je takođe veća i potreba za dodatnim finansijskim sredstvima u cilju sprovođenja mera strukturne politike preko kojih će se te promene realizovati. Usled nedostatka tih sredstava, dolazi do povećanja strukturne nezaposlenosti, jer u potrebnoj meri nije došlo do profesionalne i geografske mobilnosti otpuštenih ljudi. Samim time, „što je brži tempo strukturnih promena, to je veći obim strukturne nezaposlenosti”.¹³ S jedne strane, upravo postojanje aglomeracija proizvodnje može smanjiti troškove profesionalne mobilnosti, odnosno prekvalifikacija radne snage, omogućavajući otpuštenim radnicima da u kraćem periodu nađu novo zaposlenje u kompanijama iz istih ili komplementarnih oblasti. S druge strane, postojanje urbanih aglomeracija može značajno sniziti i troškove geografske mobilnosti radnika, jer oni više neće imati potrebu za preseljenjem u udaljenije gradove i njihove industrijske centre.

¹³ Dragana Gnjatović, *Osnovi makroekonomije*, Megatrend univerzitet primenjenih nauka, Beograd, 2003, str. 24.

Zaključak

Privrede Sjedinjenih Američkih Država i zemalja članica Evropske unije su tokom perioda Svetske ekonomske krize imale značajne probleme. To potvrđuju i posmatrani empirijski podaci na osnovu kojih se pratilo kretanje stope ukupne nezaposlenosti.

Primena kratkoročnih mera makroekonomske politike u cilju rešavanja tih problema dovela je do oporavka privrednog rasta i smanjenja stope ukupne nezaposlenosti u većini posmatranih zemalja. Međutim, u SAD-u je bilo potrebno da prođe više od šest godina da se vrednost stope ukupne nezaposlenosti vrati na predrecesioni nivo. S druge strane, na nivou EU, kao i u većini njenih zemalja članica, stopa ukupne nezaposlenosti je i dalje značajno viša u odnosu na svoje predrecesione vrednosti.

Iz tog razloga, u tim državama se pojavila potreba za dodatnom primenom dugoročnih mera ekonomske politike, što ujedno predstavlja i potvrdu osnovne hipoteze od koje se pošlo u ovom istraživanju. Uticaj primene ovih mera bio je posebno praćen na tržištima rada gde se ispoljio u promenama stope strukturne nezaposlenosti. Kao posebno pozitivan primer u rešavanju problema strukturne nezaposlenosti izdvojila se privreda Savezne Republike Nemačke.

Osim toga, poređenjem kretanja stopa ukupne nezaposlenosti u posmatranim urbanim aglomeracijama sa njihovim vrednostima na nivoima celih država, može se zaključiti da postoje značajne međusobne razlike. U urbanim aglomeracijama u SAD-u stope ukupne nezaposlenosti imale su slične ili više vrednosti od federalnog nivoa SAD-a. Nasuprot tome, u urbanim aglomeracijama u Nemačkoj stope ukupne nezaposlenosti imale su niže vrednosti od federalnog nivoa Nemačke.

Upravo su takva kretanja analiziranih oblika nezaposlenosti navela na zaključak da je potrebno posmatrati i privrednu strukturu u urbanim aglomeracijama. Da bi se uzroci budućih ekonomskih kriza preventivno otklonili u što većoj meri, kao i da bi se lakše sanirale njihove posledice, potrebno je drugačije organizovati privrednu strukturu tih urbanih aglomeracija. Kao jedan od načina za to je jačanje prisustva aglomeracija proizvodnje u njima, što je posebno karakteristično za Nemačku. Postojanje urbanih aglomeracija sa tako organizovanom proizvodnjom potencijalno umanjuje i potrebu za većom iznenadnom primenom dugoročnih mera strukturne politike tržišta rada tokom perioda ekonomskih kriza. To, takođe, umanjuje sredstva potrebna za njihovo dodatno finansiranje.

Bibliografija

Arpaia, Alfonso, Curci, Nicola, Meyermans, Eric, Peschner, Jorg & Pierini, Franco, *Short- time working arrangements as response to cyclical fluctuations,*

- European economy, Occasional papers 64, European Commission, Brussels, Belgium, June 2010, Internet, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp64_en.pdf, 03/08/2016.
- Bureau of Economic Analysis, *Information Industry Group Led Growth Across States in the Fourth Quarter - Gross Domestic Product by State, 4th quarter 2015*, News Release, BEA 16-28, U.S. Department of Commerce, Washington DC, USA, 14 June 2016, Internet, http://www.bea.gov/newsreleases/regional/gdp_state/2016/pdf/qgsp0616.pdf, 19/06/2016.
- Bureau of Labor Statistics, *Regional and State Unemployment - 2015 Annual Averages*, News Release, USDL-16-0364, U.S. Department of Labor, Washington DC, USA, 26 February 2016, Internet, http://www.bls.gov/news.release/archives/srgune_02262016.pdf, 05/07/2016.
- Deutsche Bundesbank, Monthly Report, Vol 68, No 2, Frankfurt am Main, Germany, February 2016, Internet, http://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Monthly_Report/2016/2016_02_monthly_report.pdf?__blob=publicationFile, 15/07/2016.
- ECB, Monthly bulletin, Issue 01/2012, Frankfurt am Main, Germany, January 2012, Internet, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb201201en.pdf>, 17/07/2016.
- Federal Reserve, *Industrial Production and Capacity Utilization: The 2016 Annual Revision*, Statistical release, G.17 (419) 2016 Historical and Annual Revision, Board of Governors of The Federal Reserve System, Washington DC, USA, 1 April 2016, Internet, <http://www.federalreserve.gov/releases/g17/Revisions/20160401/g17rev.pdf>, 29/06/2016.
- Foster, J.D., *Keynesian Fiscal Stimulus Policies Stimulate Debt - Not the Economy*, Background, No. 2302, Heritage Foundation, Washington DC, USA, 27 July 2009, Internet, <http://www.heritage.org/research/reports/2009/07/keynesian-fiscal-stimulus-policies-stimulate-debt-not-the-economy>, 27/05/2016.
- Gnjatović, Dragana, *Osnovi makroekonomije*, Megatrend univerzitet primenjenih nauka, Beograd, 2003.
- Grbić, Vladimir, *Ekonomija Evropske unije*, Megatrend univerzitet primenjenih nauka, Beograd, 2005.
- OECD, *Responding to the Economic Crisis: Fostering Industrial Restructuring and Renewal*, Industry and innovation, July 2009, Internet, <http://www.oecd.org/industry/ind/43387209.pdf>, 24/07/2016.

Internet stranice

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, 21/07/2016.

[http://beta.bls.gov/dataQuery/find?fq=survey:\[la\]&q=la](http://beta.bls.gov/dataQuery/find?fq=survey:[la]&q=la), 11/07/2016.
<http://www.census.gov/population/metro/about/>, 11/05/2016.
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/metropolitan-regions/overview>,
17/05/2016.
<http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=61365>, 07/08/2016.

Miloš SRZENTIĆ

STRUCTURAL CHANGES IN USA AND EU ECONOMIES SINCE THE BEGINNING OF THE WORLD ECONOMIC CRISIS

ABSTRACT

Levels of total unemployment rates in a period from the beginning of the World economic crisis until today have shown significant fluctuations in the USA and the EU economies. In order of returning the values of these rates to their prerecession levels, short-term macroeconomic measures have been implemented. On effects of those measures were also influencing differences in economic structures in observed countries. Success in the sustainability of the economic system is particularly visible in the example of several urban agglomerations in Germany. In them exist agglomeration economies, which consist of a group of companies from the same industry sector on one location. They were also influencing on the movement of the structural unemployment rate in Germany, which had a decreasing trend during the observed period, unlike the structural unemployment rates in the USA and in most of other EU member countries.

Key words: total unemployment, short-term macroeconomic measures, urban agglomerations, agglomeration economies, structural unemployment.

JER MI TAKO KAŽEMO

Noam Čomski, *Jer mi tako kažemo*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2016, 164 str.

Knjiga „Jer mi tako kažemo“ predstavlja treću knjigu u nizu zbirki kratkih eseja koje je Noam Čomski pisao u periodu od decembra 2011. do septembra 2014. godine. U ovoj knjizi autor se bavi aktuelnim pitanjima i temama u međunarodnim odnosima, sa posebnim osvrtom na pitanja iz delokruga međunarodne i regionalne bezbednosti, globalne nuklearne politike i klimatskih promena.

Na samom početku ove knjige autor naglašava svoju kritičku poziciju u odnosu na vođenje spoljne i bezbednosne politike Sjedinjenih Američkih Država. Napominje kako su njegovi radovi, zbog postojanja otvorene kritike i neslaganja sa zvaničnom državnom politikom SAD-a, uglavnom objavljivani u časopisima i novinama izvan američkih granica, kao i u „marginalizovanim“ novinama i zbornicima unutar Sjedinjenih Država. Kao jedan od najistaknutijih kritičara političkog „establišmenta“ u Vašingtonu, Noam Čomski važi za autora čiji su radovi temeljno analizirani od strane vladinih stručnjaka u američkoj administraciji. Njegove kritike, što možemo da zaključimo i na osnovu tekstova u ovoj knjizi, ne odnose se samo na aktuelnu političku elitu u Vašingtonu, već i na sve prethodne administracije koje su upravljale Sjedinjenim Državama od završetka Drugog svetskog rata pa sve do danas.

U ovoj knjizi autor nastavlja sa snažnom kritikom na račun administracije u Vašingtonu. Kroz precizne primere ukazuje na evidentne greške u vođenju spoljne i bezbednosne politike SAD-a na globalnoj ravni. Takođe, ono što je možda još značajnije u ovoj knjizi predstavlja činjenica da se američka administracija suočava sa ponavljanjem svojih grešaka, bez razlike da li se radi o vlastima koje su predvođene od strane republikanaca ili demokrata. Čak ni vremenska distanca nije dovela do određenih promena u vođenju američke politike. Prema ovom autoru, korišćeni su slični ili identični mehanizmi i instrumenti u cilju postizanja i očuvanja nacionalnih odnosno državnih interesa SAD-a. Takvi tokovi ne vode Sjedinjene Države u smeru održivog razvoja, već u jednom suprotnom smeru koji dovodi u pitanje kako opstanak američkog kontinenta, tako i ostatka sveta.

Jedna od osnovnih tema u ovoj knjizi su klimatske promene. Ponovo zamera Sjedinjenim Državama koje zajedno sa NR Kinom predstavljaju zemlje koje uzrokuju najštetnije posledice po životnu sredinu. I kao posledicu takvih negativnih trendova navodi formalnu i neformalnu spregu koja postoji između energetske industrije i političkih i biznis lobija. Jasno naglašava negativnu ulogu američkih političara koji u cilju zadovoljavanja uskih ličnih i partijskih interesa sistematski podrivaju sve standarde o zaštiti životne sredine.

Drugo pitanje na koje stavlja naglasak u ovom radu predstavljaju odnosi između Izraela i Palestine. U ovom slučaju, administraciju u Vašingtonu posmatra kao neposrednog krivca, zajedno sa vlastima u Izraelu, za zločine sa kojima se suočava palestinsko stanovništvo u poslednjih 60 godina. Ističe zločinačke planove koji su sistematski kreirani i sprovedeni od strane izraelske armije uz podršku Vašingtona. Oblast Gazu kvalifikuje kao „otvoreni zatvor“, odnosno logor za istrebljenje arapskog i palestinskog stanovništva. Na osnovu ličnih iskustava piše o neljudskim uslovima sa kojima se svakodnevno suočavaju Palestinci. Na kraju ovog poglavlja pozajmljuje termin „derazvijanje“, za oblast Gaze, od strane vodećeg svetskog stručnjaka za palestinsko-izraelsko pitanje, Sare Roj.

Iransko pitanje, ili možda preciznije pitanje o iranskom nuklearnom programu, takođe je deo ove knjige. I pored snažne međunarodne podrške za nuklearni program Irana, SAD su odlučile da ne podrže takve smernice Teherana i da njihovo protivljenje efektuiraju kroz programe ekonomskih i trgovinskih sankcija protiv Irana sve dok vlasti u Teherenu ne odustanu od jednog takvog projekta. Podršku u sprovođenju jedne takve politike imaju od strane Izraela. Vlasti u Izraelu smatraju da potencijalni nuklearni program Irana predstavlja opasnost za državu Izraela, kao i za ceo region Bliskog istoka. S druge strane, kako napominje autor ove knjige, Evropljani smatraju da najveću pretnju svetskom miru predstavlja upravo Izrael. Kina, Rusija kao i Indija protive se američkoj politici prema Iranu i otvoreno najavljuju povećanje trgovinske razmene sa ovom državom. Na kraju svojih razmatranja o iranskom nuklearnom programu autor postavlja pitanje: „Zašto se vlasti u Vašingtonu protive pokretanju iranskog nuklearnog programa kada su već direktno bili uključeni u kreiranje programa za nuklearno naoružavanje Izraela, Pakistana i Indije, i na taj način propustili priliku da region Bliskog istoka očuvaju od nuklearne militarizacije?“. I na sve ovo dodaje kako Izrael, za razliku od Irana, odbija prisustvo posmatrača i potpisivanje Sporazuma o neširenju nuklearnog naoružanja (NPT).

Američku administraciju optužuje za intenziviranje terorističkih aktivnosti u svetu i na teritoriji Sjedinjenih Država. Smatra da je američka podrška totalitarnim režimima na afričkom kontinentu i na Bliskom istoku jedan od glavnih uzroka porasta terorističkih organizacija koji pre svega vide SAD i američke građane kao svoje neprijatelje. Autor ukazuje da vašingtonska administracija vodi višearšinsku politiku. Ljudska prava i slobode kao i pitanje

demokratije tumače se od slučaja do slučaja. Kada se radi o bezbednosti SAD-a, ili samo o bezbednosti visokih političkih krugova SAD-a, tada su ljudska prava, slobode i demokratski principi itekako zanemarljiva kategorija. U ulozi globalnog policajca, za administraciju u Vašingtonu demokratski principi i norme predstavljaju imperativ, dok u slučaju vođenja unutrašnje politike sve češće smo svedoci najgrubljeg kršenja osnovnih ljudskih i građanskih prava preko korišćenja najsavremenijih i najsofisticiranijih tehnologija od strane američke političke elite. Autor u ovoj knizi nije propustio da spomene i slučaj Edvarda Snoudena. Prema rečima autora, slučaj Edvarda Snoudena predstavlja najbolji udžbenički primer o tome kako administracija u Vašingtonu sprovodi demokratiju na delu i kako poštuje prava i slobode, pre svega, svojih građana. Takođe, ovaj slučaj predstavlja reprezentativan primer o tome kako se američke vlasti ophode prema svojim saveznicima i partnerima, pre svega onih sa evropskog kontinenta.

U ovoj knjizi na jedan veoma slikovit način, kroz primere, opisano je kako funkcioniše američka administracija i kako Sjedinjene Države postavljaju svoje strateške i državne interese od slučaja do slučaja. Primere delovanja ove države u međunarodnim odnosima od kraja Drugog svetskog rata pa sve do danas jasno nam ukazuju na vođenje jedne nekonzistentne politike koja postojano utiče na procese destabilizacije brojnih regiona i udaljava aktuelne međunarodne tokove od pokušaja trajne stabilizacije. Međutim, na kraju ovog rada autor naglašava i ulogu koju imaju američki građani u kreiranju aktuelne politike i politike u vidljivoj budućnosti. Čomski ukazuje kako se američki glasači sve više suprotstavljaju vođenju politike kakvu smo imali do danas i sve više zahtevaju odgovorno političko ponašanje i delovanje na međunarodnoj i unutrašnjoj ravni. Na samom kraju autor se ponovo vraća na pitanja iz delokruga održive budućnosti. Smatra da je očuvanje životne sredine i kreiranje uslova za održivi razvoj, pre svega, u rukama stanovnika ove planete i da takva pitanja ne bi trebalo da budu razmatrana samo na visokoj političkoj ravni, već i na međugrađanskom svakodnevnom nivou. Svest o postojanju univerzalnih egzistencijalnih problema sa kojima se suočavaju sve države, bez razlike na njihovu ekonomsku i vojnu moć, možda će biti osnova za kreiranje novog, reformisanog, svetskog poretka koji će omogućiti pravednije uslove za prosperitet i održivu budućnost.

Ova knjiga, iako nije naučnog odnosno akademskog karaktera, predstavlja odlično štivo ne samo za one koji se bave tematikom međunarodne politike već i za širu masu zainteresovanih za aktuelne međunarodne i regionalne političke tokove. Za razliku od brojnih pisaca sa američkog kontinenta, autor ove knjige pruža mogućnost sagledavanja vođenja američke politike s jedne drugačije, kritičke perspektive koja ne dovodi samo u pitanje način funkcionisanja američkog političkog sistema, već i postojeće ustrojstvo i odnose između subjekata međunarodnog prava.

Mitko Arnaudov

UVODNO IZLAGANJE MINISTRA SPOLJNIH POSLOVA IVICE DAČIĆA NA MEĐUNARODNOJ KONFERENCIJI „POJAS I PUT - BALKANSKA PERSPEKTIVA“

(Beograd, 1. novembar 2016)

Poštovani profesore Radoviću,
Vaša Ekselencijo, ambasadore Li Mančang,
Uvaženi učesnici Međunarodne konferencije,
Dame i gospodo,

Veliko mi je zadovoljstvo da vas pozdravim na međunarodnoj konferenciji o Novom putu svile, sa posebnim fokusom na mehanizam saradnje Kina - zemlje Centralne i Istočne Evrope (ili skraćeno: 16+1). Nadam se da će ovaj skup dati značajne teorijsko-empirijske elemente koji će dopunski osvetliti različite aspekte i iskustva u funkcionisanju ovog mehanizma. Smatram da je to od posebnog značaja uoči Petog samita šefova vlada Kine i CIEZ koji će se za nekoliko dana održati u glavnom gradu Letonije, Rigi.

Po ovlašćenju Državnog saveta (Vlade) Narodne Republike Kine, Nacionalni komitet za razvoj i reformu, Ministarstvo inostranih poslova i Ministarstvo trgovine NR Kine su krajem marta 2014. zajednički objavili dokument pod nazivom "Vizija i aktivnosti zajedničke izgradnje Ekonomskog pojasa puta svile i Pomorskog puta svile za 21. vek". Dokument ima karakter Bele knjige i u njemu su dati pozadina, principi, sadržaj, mehanizmi i ciljevi koncepta "Novog puta svile". Koncept Pojasa i puta je strateški projekat koji definiše postavljanje NR Kine i osnovne pravce njenog globalnog angažovanja, naročito na prostoru Evroazije. Osnovni postulati su saradnja i povezivanje, i to saradnja i povezivanje koji donose korist svim učesnicima, po principu "win-win". Mi smatramo da je koncept koristan i prihvatljiv za Republiku Srbiju, jer ima veliki razvojni potencijal, naročito u oblasti razvoja infrastrukture, povećanja obima

* Izvor: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/o-ministarstvu/ministar/govori/17310-q?lang=cyr>

investicionih ulaganja i proširenja ukupnog obima robne razmene. Memorandum o razumevanju o unapređenju zajedničkog razvoja Ekonomskog pojasa Puta svile između Vlade Srbije i Vlade NR Kine potpisan je tokom posete predsednika Vlade Aleksandra Vučića NR Kini 23-27. novembra 2015, a Memorandum o razumevanju o informatičkom putu svile potpisan je prilikom istorijske posete kineskog predsednika Si Đinpinga u junu 2016. godine.

Mehanizam saradnje Kina-CIEZ se prirodno uklapa u koncept Pojasa i puta. Pored Kine, u njega je uključeno 11 zemalja članica EU i pet zemalja koje su u različitim fazama procesa pristupanja EU, s obzirom da se članstvo u EU tretira kao strateški cilj svih pet kandidata sa Zapadnog Balkana. Tokom proteklih pet godina, koliko ovaj mehanizam postoji, ne samo da je opravdao razloge svog osnivanja i postojanja, već je otvorio značajne nove horizonte i brojna područja saradnje. Sa zadovoljstvom možemo konstatovati da su uspostavljene veoma razgranate veze i sadržajni odnosi u mnogim oblastima: pored saradnje u oblasti ekonomije, infrastrukture i energetike, tu su i zdravstvo, mediji, kultura, nauka, prosveta, sport, turizam, saradnja regiona i gradova, međupartijska saradnja, saradnja i uzajamna podrška u međunarodnim organizacijama i forumima itd.

Iskoristio bih priliku da podsetim da je Treći sastanak šefova vlada NR Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope održan u Beogradu 16-17. decembra 2014. To je bio najvažniji spoljnopolitički skup održan u našoj zemlji u prethodnih nekoliko decenija. Pored četrnaest premijera i tri vicepremijera, na skupu je bilo preko 6.200 učesnika, uključujući više od hiljadu privrednika i preko hiljadu stranih i domaćih novinara. Na skupu je usvojen dokument Beogradske smernice koji je dao pregled ostvarenih rezultata u saradnji Kina-CIEZ i definisao buduće pravce saradnje, a potpisana su dva multilateralne sporazuma (Memorandum o razumevanju o saradnji na projektu mađarsko-srpske železnice i Okvir za saradnju uprava carina Srbije, NR Kine, Mađarske i Makedonije). Na Četvrtom samitu Kina-CIEZ koji se održao u Sudžou, u jugoistočnoj provinciji Điangsu 24. i 25. novembra 2015. usvojeni su Srednjoročni plan saradnje Kina-CIEZ i Smernice iz Sudžoua, a potpisan je i Okvirni sporazum o modernizaciji i rekonstrukciji mađarsko-srpske železničke veze na teritoriji RS. Predsednik Vlade Aleksandar Vučić je i tom prilikom ukazao na rastući značaj koji Republika Srbija pridaje saradnji sa NR Kinom u kontekstu Kina-CIEZ. Konstatovao je da je Srbija vodeća zemlja regiona po obimu saradnje u oblasti infrastrukture i jedan od ključnih učesnika u prvom prekograničnom projektu ovog mehanizma u izgradnji pruge Beograd-Budimpešta. I na predstojećem, Petom samitu u Letoniji usvojiće se važni zajednički dokumenti, pored većeg broja bilateralnih ugovora koji će se dogovoriti i potpisati na marginama ovog skupa.

Kao što sam već pomenuo, u mehanizam je uključeno više balkanskih zemalja: pored Srbije, tu su i Makedonija, Crna Gora, BiH i Albanija. Takođe, tu su i članice EU iz našeg regiona – Hrvatska, Rumunija i Bugarska. Mehanizam Kina-CIEZ se sve više potvrđuje kao značajan kanal za uspostavljanje saradnje, jačanje postojećih i izgradnju novih veza i odnosa između zemalja Zapadnog Balkana međusobno i u korelaciji sa Kinom i drugim državama članicama ovog mehanizma. Dok se spremate za raspravu na današnjem seminaru, hteo bih da ukažem da se pred nama i dalje odvija masovna migracija ljudi, mladih i starih, žena i dece, koji traže utočište od rata, stradanja i bede. Problem migracija, pored transnacionalnih i globalnih pretnji poput terorizma, organizovanog kriminala i klimatskih promena, postaje goruće pitanje koje zahteva hitno rešavanje i intenzivnu saradnju čitave međunarodne zajednice. Rešavanje ovih složenih problema, koji su često međusobno povezani, zahteva saradnju – uključujući i naše Azijske i Mediteranske partnere.

Dame i gospodo,

Srbija je posvećena unapređenju regionalne saradnje, kao važnom delu svog evropskog puta i u svim prilikama afirmiše potrebu očuvanja i unapređenja regionalne bezbednosti i stabilnosti, kao osnovnog uslova za ekonomski prosperitet regiona Zapadnog Balkana. Srbija podržava evropske aspiracije svojih suseda i sa simpatijama posmatra napredak zemalja Zapadnog Balkana u evropskom procesu.

Takođe, poštuje u potpunosti opredeljenje susednih zemalja u vezi sa članstvom u NATO, iako nema pretenzije da i sama postane članica NATO-a. Srbija je vojno neutralna i odgovoran, predvidiv i pouzdan partner Alijanse, sa kojom ima razvijenu saradnju u okviru raspoloživih mehanizama Partnerstva za mir, što je u zajedničkom interesu jačanja globalne, a posebno regionalne bezbednosti. U tom smislu, za nas je posebno važna uloga NATO-a u obezbeđivanju bezbednosti srpskog i nealbanskog stanovništva na KiM, te uloga KFOR-a kao garanta bezbednosti i implementacije Briselskog sporazuma.

Srbija, region i Evropa dele iste vrednosti i slične bezbednosne izazove. Srbija je čvrsto opredeljena da odgovori na brojna bezbednosna iskušenja savremenog doba, uključujući terorizam i sve vidove ekstremizma, i da u saradnji sa partnerima u svetu doprinese suzbijanju pretnji, kako na regionalnom i evropskom, tako i na globalnom nivou. Deli zabrinutost od opasnosti terorizma sa drugim zemljama Zapadnog Balkana koje se nalaze na istorijskom tranzitnom putu između Bliskog istoka i zapadne Evrope.

U zaključku, hteo bih da naglasim da Srbija u punoj meri podržava sve inicijative i procese koji su usmereni na jačanje saradnje, mira, razvoja i stabilnosti u regionu Centralne i Istočne Evrope, kao i u našem neposrednom okruženju. Saradnja i odnosi Srbije sa Kinom su

tradicionalno prijateljski i podignuti su na nivo sveobuhvatnog strateškog partnerstva i jedan su od prioriteta naše spoljne politike. Mehanizam Kina-CIEZ je dopunski kanal koji daje novi zamah i donosi nove mogućnosti u odnosima ne samo sa Kinom, već i sa zemljama Zapadnog Balkana i Centralne i Istočne Evrope, sve do obala Crnog i Baltičkog mora.

Dozvolite mi na kraju, da vam poželim uspešan rad i plodnu razmenu mišljenja, a našim gostima iz inostranstva prijatan, iako kratak, boravak u Srbiji.

Zahvaljujem na pažnji“.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I - Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Iznad naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska).
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribičević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneva, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1–14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italic-u*, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Draganu Đukanoviću, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na adresu: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, 11000 Beograd, ili na e-mail: dragandjuk@yahoo.com.

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNA POLITIKA – glavni i odgovorni urednik Dragan Đukanović. – God. 1, br. 1 (1950) –. – Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1950–. – 24 cm

Tromesečno

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika

COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika

Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs

Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi

Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo

Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Savremeni međunarodni ekonomski i pravni poredak,
Sanja Jelisavac Trošić (ur.), proširano, 2016, 330
str.

Dobrica D. Vesić, *Preduzetništvo i preduzetnički
menadžment*, tvrd povež, 2016, 328 str.

*Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i
stabilnost u Evropi*, Srđan Korać (ur.), proširano,
2016, 284 str.

*Srbija i Evropska unija – pripreme za pregovore o
poglavljima 23 i 24*, Aleksandar Jazić, Slobodan
Janković, Dragan Đukanović (ur.), proširano,
2016, 206 str.

Aleksandar Jazić, *Saradnja država članica Evropske
unije u oblasti civilne zaštite*, proširano, 2016, 138
str.

Đorđe Lopičić, *Studije i ogledi iz međunarodnog
prava, međunarodnih odnosa i diplomatije*, proširano,
2016, 259 str.

Milenko Dželetović, *Upravljanje finansijama
javnog sektora*, proširano, 2016, 306 str.

Diplomatija i kultura Srbije: stanje i perspektive,
zbornik radova, Branislav Đorđević, Vidoje
Golubović (prir.), proširano, 2016, str.

Ivona Lađevac, *Međunarodno-pravni subjektivitet
Evropske unije*, proširano, 2016, 100 str.

Dragan Đukanović, *Balkan na posthladno-ratovskom
raskršću (1989–2016)*, proširano, 2016,
208 str.

Globalized World: Advantage or Disadvantage,
Proceedings, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura
and Ivona Lađevac (eds.), proširano, 2015, 168 str.

*Sedamdeset godina Ujedinjenih nacija – pogled iz
Srbije*, Žaklina Novičić i Anđela Đukanović (ur.)
proširano, 2015, 330 str.

Savremeni terorizam, grupa autora, tvrd povež,
2015, 522 str.

Dragan Petrović i Ana Jokić, *Energetska poli-
tika Rusije*, proširano, 2015, 240 str.

Srbija, region i Evropska unija, zbornik radova,
Dragan Đukanović, Aleksandar Jazić i Miloš
Jončić (prir.), proširano, 2015, 380 str

Ana Jović-Lazić, *Odnosi između Evropske unije i
Ruske Federacije – kraj XX i početak XXI veka*,
proširano, 2015, 384 str.

Brano Miljuš, *Evropska unija – najuspešnija
integracionistička politika Evrope*, proširano,
2015, 320 str.

Sanja Jelisavac Trošić, *Pregovori u okviru GATT
i STO*, proširano, 2015, 342 str.

*The Old and the New World Order – between Eu-
ropean integration and the historical burdens:
Prospects and challenges for Europe of 21st century*,
Proceedings, Duško Dimitrijević (eds.), tvrd
povež, 2014, 732 str.

*Possibilities and for Foreign Direct Investments in
the Republic of Serbia*, zbornik radova, Pero
Petrović (prir.), tvrd povež, 2014, 589 str.

Evropska unija i Zapadni Balkan, zbornik radova,
Dragan Đukanović i Vladimir Trapara (prir.),
tvrd povež, 2014, 595 str.

Nevenka Jeftić Šarčević, *Kavkaz poveznica Evrope
i Azije: etnički, politički i ekonomski sadržaji; interesi
Srbije*, proširano, 2014, 134 str.

Serbia in the Danube region in the 21st century,
zbornik radova, Dragan Petrović i Nevenka
Jeftić Šarčević (prir.), proširano, 2014, 230 str.